

İstanbul Kent
Üniversitesi
**İnsan ve
Toplum
Bilimleri
Dergisi**

Cilt: 6 Sayı: 1 Yıl: 2025

e-ISSN 2717-9737

İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ DERGİSİ

Cilt/Volume: 6

Sayı/Issue: 1

Sahibi / Owner:

İstanbul Kent Üniversitesi adına Prof. Dr. Necmettin ATSÜ

Prof. Dr. Necmettin ATSÜ on behalf of İstanbul Kent University

Editör/Editor:

Fatma Nezihe Gümüş, iisbf.editor@kent.edu.tr

İstanbul Kent Üniversitesi

Editör Kurulu / Editorial Board

Hasret Çomak, hasret.comak@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

İbrahim Anıl, ibrahim.anil@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Öcal Usta, ocal.usta@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Elif Çağlı Kaynak, elif.caglikaynak@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Ahmet İlkey Ceyhan, ilkay.cejhan@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Doğın Şafak Polat, dogansafak.polat@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT
ÜNİVERSİTESİ

Herbert Reginbogin, hreginbogin@gmail.com, THE CATHOLIC UNIVERSITY OF
AMERICA, US

İbrahim Sirkeci, sirkeci@gmail.com, SALFORD BUSINESS SCHOOL,
INTERNATIONAL

BUSINESS SCHOOL, UK

Mesut Özel, mesut.ozel@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Levent Kurt, levent.kurt@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Murat Koray, murat.koray@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Ahu Özmen Akalın, ahu.akalin@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Bülent Demir, bulent.demir@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Yaşar Onay, yasar.onay@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Tanju Özdeniz, tanju.ozdeniz@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Ozan Örmeci, ozan.ormeci@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Ayça Can Kırgız Özer, ayca.kirgiz@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Danışma Kurulu ve Yayın Kurulu / Advisory Board and Publishing Board

Hugh Lauder, h.lauder@bath.ac.uk, UNIVERSITY OF BATH

Ali Yıldırım, ali.yildirim@gu.se, UNIVERSITY OF GOTHENBURG

Sevgi Aydın Putzke, sevgiputzke@gmail.com, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Ali Eren Balikel, alieren.balikel@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Murat Can Pehlivanoglu, can.pehlivanoglu@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT
ÜNİVERSİTESİ

Mustafa Çağrı Pehlivanoglu, mustafacagri.pehlivanoglu@kent.edu.tr,
İSTANBUL KENT

ÜNİVERSİTESİ

Ahu Tuğba Karabulut, ahutugba.karabulut@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT
ÜNİVERSİTESİ

Abdulkadir ŞENCAN, abdulkadir.sencan@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT
ÜNİVERSİTESİ

Özlem Ünlühisarcıklı, unluhisa@boun.edu.tr, BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ

Susan Robertson, slr69@cam.ac.uk, UNIVERSITY OF CAMBRIDGE

Erol Yıldız, erol.yildiz@uibk.ac.at, INNSBRUCK UNIVERSITY

Susanne Spindler, susanne.spindler@hs-dusseldorf.de, HOSCHSCHULE
DÜSSELDORF

Erika Schulze, erika.schulze@fh-bielefeld.de, FACHHOCHSCHULE BİELEFELD

Markus Ottersbach, markus.ottersbach@th-koeln.de, TECHNISCHE
HOCHSCHULE KÖLN

Arzu Kihitir, kihitir@istanbul.edu.tr, İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

Hatice Yaprak Civelek, haticeyaprakcivelek@anadolu.edu.tr, ANADOLU
ÜNİVERSİTESİ

İbrahim Anıl, ibrahim.anil@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Bülent Demir, bulent.demir@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Elif Çağlı Kaynak, elif.caglikaynak@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Duygu Aydın Aslaner, duygu.aydinaslaner@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT
ÜNİVERSİTESİ

Serkan Akgün, serkan.akgun@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Zafer Çeler, zafer.celer@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Tanju Özdeniz, tanju.ozdeniz@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Esra Bal Külahi, esra.balkulahi@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Rukiye Köroğlu, rukiye.koroglu@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Gaye Özkasap, gaye.ozkasap@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Hakem Kurulu / Reviewer Board

Prof. Dr. Arzu Kihir, İstanbul Üniversitesi, TÜRKİYE

Prof. Dr. Yaşar Onay, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE

Prof. Dr. Susan Robertson, University of Cambridge, İNGİLTERE

Prof. Dr. Serdar Bozkurt, Yıldız Teknik Üniversitesi, TÜRKİYE

Prof. Dr. Nilgün Tatal Cheviron, Galatasaray Üniversitesi, TÜRKİYE

Prof. Dr. Öcal Usta, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Nezihe Gümüş , İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE

Prof. Özlem Ünlühisarcıklı, Boğaziçi Üniversitesi, TÜRKİYE

Prof. Dr. Ali Yıldırım, University of Gothenburg, İSVEÇ

Prof. Dr. Ahu Tuğba Karabulut, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE

Prof. Dr. Erol Yıldız, Innsbruck Üniversitesi, AVUSTURYA

Prof. Dr. İbrahim Anıl, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE

Prof. Dr Hakan Keskin, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE

Prof. Dr. Sevgi Aydın Putzke, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE

Prof. Dr. Ayça Can Kırız Özer, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE

Doç. Dr. İrem Anlı, Mudanya Üniversitesi, TÜRKİYE

Doç. Dr. Doğan Şafak Polat, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE

Doç. Dr. Güliz Kolburan, İstanbul Aydın Üniversitesi, TÜRKİYE

Doç. Dr. Lale Levin Basut, Yeditepe Üniversitesi, TÜRKİYE

Doç. Dr. Furkan Kaya, Yeditepe Üniversitesi, TÜRKİYE

Doç. Dr. Duygu Aydın Aslaner, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE

Doç. Dr. Melih Görgün, Yeditepe Üniversitesi, TÜRKİYE

Doç. Dr. Ahu Özmen Akalın, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE

Doç. Dr. Deniz Tansi, Yeditepe Üniversitesi, TÜRKİYE

Doç. Dr. Caner Sancaktar, Kocaeli Üniversitesi, TÜRKİYE

Doç. Dr. Bülent Demir, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE

Doç. Dr. Meltem Aslan Gördesli, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE

Doç. Dr. Asude Malkoç, Medipol Üniversitesi, TÜRKİYE

Doç. Dr. Gözde Kurt, Beykent Üniversitesi, TÜRKİYE

Doç. Dr. Umut Uzer, İstanbul Teknik Üniversitesi, TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Filiz Keser Aschenberger, Danube University Krems, AVUSTURYA

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Caner, Boğaziçi Üniversitesi, TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Gaye Özkasap, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Merve Mamacı, Fenerbahçe Üniversitesi, TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Köktürk, Piri Reis Üniversitesi, TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Murat Koray, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi, Dinçer Bayer, Piri Reis Üniversitesi, TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Mesut Özel, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE

Dr. Funda Kıvrıkoğlu, TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Esra Saniye Tuncer, Dicle Üniversitesi, TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Melek İpek, İstanbul Aydın Üniversitesi, TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Melike Durmaz, Yeditepe Üniversitesi, TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Orhun Karsavuran, İstanbul Gedik Üniversitesi, TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Reyhan Başaran, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi, Ahmet Gökçe Aslaner, Beykent Üniversitesi, TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Hatice Karaman, Yeditepe Üniversitesi, TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi, Murat Sağbaş, Milli Savunma Üniversitesi, TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi, Tanju Özdeniz, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Hande Ramazanoğulları, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Elif Çağlı Kaynak, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Hülya Türk, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Nazlı Uçar, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Çağlar Özer, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Çağrı Kara, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Cansu Arısoy Gedik, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Ali Eren Balıkel, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE

İÇİNDEKİLER

1.KARABAĞ SAVAAŞI SONRASINDA TÜRKİYE AZERBEYCAN GÜVENLİK SAVUNMA İLİŞKİLERİ

Çağlar Özer..... 8-35

2.POLITICAL WIEWS OF MARCO RUBIO,THE NEW U.S SECRETARY OF STATE

OzanÖrmeci.....36-49

3.DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ KONULU ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK HARİTLANDIRILMASI

Serdar Çukur 50-68

4. ÜNİVERSİTELERDE İÇ PAYDAŞ ÖĞRENCİLERİN TOPLUMSAL KATKI UYGULAMALARI

Işıl Büyükgebiz- Öcal Usta.....69-97

II. KARABAĞ SAVAŞI SONRASINDA TÜRKİYE AZERBAIJAN GÜVENLİK VE SAVUNMA İLİŞKİLERİ

Çağlar Özer¹

Öz

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılması, Azerbaycan'ın bağımsızlık sürecini başlatmış, ancak bu süreç, ülke için derin siyasi ve askeri sorunları da beraberinde getirmiştir. Ermenistan'ın Dağlık Karabağ ve çevresindeki bölgeleri işgal etmesi, Azerbaycan için ciddi bir güvenlik tehdidi oluşturmuş ve bu durum, bölgedeki dengeleri uzun yıllar boyunca olumsuz etkilemiştir. Söz konusu işgalin sona erdirilmesi ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün yeniden tesis edilmesi, 2020 yılında Türkiye'nin sağladığı askeri destekle kazanılan II. Karabağ Savaşı ile mümkün olmuştur. Bu zafer, Azerbaycan'ın uluslararası alandaki pozisyonunu güçlendirirken, Türkiye ile askeri ve stratejik iş birliğinin de kritik önemini ortaya koymuştur. Bu çalışma, II. Karabağ Savaşı sonrası Türkiye ile Azerbaycan arasındaki güvenlik ve savunma ilişkilerini ele almayı amaçlamaktadır. Karabağ Zaferi, iki ülke arasındaki ilişkilerin yalnızca askeri düzeyde değil, ekonomik, kültürel ve siyasi alanlarda da güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Şuşa Beyannamesi, tarafların müttefiklik seviyesinde bir iş birliğini benimsemelerini sağlamış, savunma sanayii, ortak tatbikatlar ve teknoloji transferi gibi alanlarda çok yönlü hükümler içermiştir. Çalışmada, savunma sanayii anlaşmaları ve ortak askeri tatbikatların iki ülkenin savunma kapasitesini artırdığı ve bölgesel güvenliği pekiştirdiği ortaya konmuştur. Türkiye ve Azerbaycan'ın bu çok boyutlu iş birliği, sadece iki ülke için değil, Güney Kafkasya'nın istikrarı ve Türk dünyasının entegrasyonu için de büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-Azerbaycan İlişkileri, Ortak Askeri Tatbikatlar, Sanayii İş Birliği, Güvenlik İş Birliği

SECURITY AND DEFENSE RELATIONS BETWEEN TURKEY AND AZERBAIJAN AFTER THE KARABAKH WAR II

Abstract

The dissolution of the Union of Soviet Socialist Republics in 1991 initiated Azerbaijan's independence process, but this process brought with it deep political and military problems for the country. Armenia's occupation of Nagorno-Karabakh and the surrounding regions posed a serious security threat to Azerbaijan and negatively affected the regional balance for many years. The end of this occupation and the restoration of Azerbaijan's territorial integrity was made possible by the Second Karabakh War, which was won in 2020 with the military support provided by Türkiye. While this victory strengthened Azerbaijan's position in the international arena, it also revealed the critical

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, İstanbul Kent Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Email: caglar.ozer@kent.edu.tr

ORCID: 0000-0003-3090-4740.

importance of military and strategic cooperation with Türkiye. This study aims to examine the security and defense relations between Türkiye and Azerbaijan after the Second Karabakh War. The Karabakh Victory paved the way for the strengthening of relations between the two countries not only at the military level but also in economic, cultural and political fields. The Shusha Declaration enabled the parties to adopt an allied level of cooperation and included multifaceted provisions in areas such as defense industry, joint exercises and technology transfer. The study demonstrates that defense industry agreements and joint military exercises have increased the defense capacity of the two countries and reinforced regional security. This multidimensional cooperation between Türkiye and Azerbaijan is of great importance not only for the two countries but also for the stability of the South Caucasus and the integration of the Turkic world.

Keywords: Türkiye-Azerbaijan Relations, Joint Military Exercises, Industrial Cooperation, Security Cooperation

Giriş

Bu çalışma, II. Karabağ Savaşı sonrası Türkiye ile Azerbaycan arasındaki güvenlik ve savunma ilişkilerini ele almayı amaçlamaktadır. 2020 yılında Azerbaycan'ın zaferiyle sonuçlanan II. Karabağ Savaşı, iki ülke arasındaki ilişkilerin yalnızca tarihsel ve kültürel bağlara dayalı olmadığını, aynı zamanda stratejik bir ortaklık zemininde ilerlediğini göstermiştir. Türkiye'nin Azerbaycan'a sağladığı diplomatik, askeri ve teknolojik destek, savaşın seyrinde belirleyici bir rol oynamış ve bu destek, savaşı takip eden dönemde ilişkilerin daha da derinleşmesine yol açmıştır (Erarslan & Özdemir, 2021: 317). Araştırmanın bir diğer amacı, bu stratejik ortaklığın yalnızca bölgesel değil, küresel ölçekteki etkilerini anlamaktır. Güney Kafkasya'nın jeopolitik önemine dikkat çekerek, Türkiye'nin Azerbaycan ile olan iş birliğinin diğer bölgesel ve uluslararası aktörler üzerindeki etkileri analiz edilecektir. Çalışma, II. Karabağ Savaşı sonrasında Türkiye ile Azerbaycan arasındaki güvenlik ve savunma ilişkilerini incelemekle sınırlıdır. Bu doğrultuda çalışmanın kapsamı, 2020 sonrasındaki diplomatik, askeri ve teknolojik iş birliklerine odaklanmaktadır. Savaş öncesi dönemdeki ilişkiler yalnızca arka plan sağlamak amacıyla ele alınacaktır. Bununla birlikte, çalışmanın sınırları içinde Ermenistan ve diğer bölgesel aktörlerin rolü dolaylı olarak incelenmiştir, ancak asıl vurgu Türkiye-Azerbaycan ortaklığının etkileri üzerinedir.

Kısıtlı kaynaklar ve bölgesel politikaların dinamik yapısı nedeniyle çalışmada yalnızca mevcut literatüre dayalı bir analiz yapılmıştır. Ancak bu kısıtlar, araştırmanın amacına ulaşmasına engel teşkil etmemektedir; aksine mevcut bilgilerin daha derinlemesine değerlendirilmesine olanak sağlamıştır. Bu çalışma, nitel bir araştırma yöntemi benimsemekte ve literatür taramasına dayanmaktadır. Çalışmada hem birincil kaynaklar (örneğin, resmi anlaşmalar ve uluslararası bildiriler) hem de ikincil kaynaklar (örneğin, akademik makaleler ve tezler) kullanılmıştır. Kaynaklar arasında Türkiye ve Azerbaycan'ın imzaladığı Şuşa Beyannamesi, bölgedeki jeopolitik dengeleri ele alan akademik çalışmalar ve güvenlik iş birliğini analiz eden tezler bulunmaktadır. Ayrıca, Zengezur Koridoru gibi stratejik projelerin bölgesel ve küresel etkileri hakkındaki yayınlar da çalışmaya dahil edilmiştir (Dumlu & Şahin, 2024: 175; Özdemir, 2021: 82). Çalışmada öncelikle Türkiye Azerbaycan ilişkilerinin tarihsel arka planı ele alınmış, ardından II. Karabağ Savaşına yer verilmiştir. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki savunma ve güvenlik ilişkilerinin jeopolitik ve bölgesel dengeler üzerindeki etkilerinden bahsedilerek, savaş sonrası Türkiye ve Azerbaycan arasındaki savunma ve güvenlik ilişkilerine kapsamlı şekilde yer verilmiştir.

Tarihsel Arka Plan

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler, tarihsel ve kültürel bağların derinliğiyle şekillenmiştir. Bu bağların temelinde, iki ülkenin halklarının aynı etnik kökene, ortak bir dile ve benzer kültürel değerlere sahip olması yatmaktadır. Haydar Aliyev tarafından ortaya atılan “Bir Millet, İki Devlet” söylemi, bu güçlü ilişkilerin simgesi haline gelmiş ve iki ülkenin siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda geliştirdiği stratejik ortaklıkların temelini oluşturmuştur (Erarslan & Özdemir, 2021: 316).

Tarihsel olarak bakıldığında, iki ülkenin ilişkilerinin Sovyetler Birliği'nin dağılmasından çok daha öncesine dayandığı görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Azerbaycan halkı ile Türk halkı arasında kültürel alışverişler ve iş birlikleri sıkça yaşanmıştır. Özellikle I. Dünya Savaşı sırasında, Kafkas İslam Ordusu'nun Bakü'yü kurtarması, iki

toplum arasında güçlü bir dayanışma duygusunun temel taşlarından biri olarak kabul edilmektedir (Özsoy, 2023: 587).

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması, Azerbaycan'ın bağımsızlık sürecini başlatmış, ancak bu süreç beraberinde siyasi ve askeri krizleri de getirmiştir. Azerbaycan'ın karşılaştığı en büyük zorluklardan biri, Ermenistan'ın Dağlık Karabağ ve çevresindeki bölgeleri işgal etmesi olmuştur. Bu durum, Azerbaycan için büyük bir güvenlik sorunu yaratırken, Türkiye'nin aktif bir destek politikası izlemesinin nedeni olmuştur (Özdemir, 2021: 85). Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanması, Türkiye ile ilişkilerde yeni bir dönemin kapısını aralamıştır. Ancak, bu süreçte Ermenistan'ın Dağlık Karabağ bölgesini işgal etmesi, Azerbaycan için ciddi bir güvenlik sorunu yaratmıştır. Türkiye, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü savunarak, bu sorunun çözümü için uluslararası platformlarda aktif bir diplomasi yürütmüştür (Cornell, 2011: 62).

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki askeri ve güvenlik ilişkileri, 1990'lı yılların başında temelleri atılarak şekillenmiştir. Bu kapsamda iki ülke arasında 11 Ağustos 1992 tarihinde Ankara'da imzalanan "Askeri Eğitim Alanında İşbirliği Anlaşması", ilişkilerin başlangıcında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Söz konusu anlaşma, Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'nin askeri personelinin eğitim ihtiyaçlarını karşılamayı hedeflemiş ve halen yürürlükte olan temel bir belge olarak işlevini sürdürmektedir. Bu anlaşmayı, diğer güvenlik birimleri ve kurumları arasındaki iş birliğini pekiştiren ek protokoller ve anlaşmalar takip etmiştir. 1990'lı yıllar, Türkiye'nin Azerbaycan ordusunun profesyonel bir yapıya kavuşması ve Batı standartlarına uyum sağlaması amacıyla gerekli eğitimleri sağlaması, modernizasyon süreçlerine destek olması, silah ve teçhizat yardımları sunmasıyla öne çıkmaktadır (Mira, 2024: 149-150). 2000'li yıllara gelindiğinde, bu ilişkiler daha da derinleşmiş ve savunma alanında geniş kapsamlı iş birlikleri geliştirilmiştir. Bu dönemde, eğitim ve askeri yardımların yanı sıra, Azerbaycan'a uzun vadeli askeri iş birliği çerçevesinde mali ve lojistik destekler sağlanmıştır (Özalp, 2023: 596).

Türkiye, Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'ne yönelik eğitim faaliyetlerini artırarak Azerbaycan ordusunun güçlenmesine ve profesyonelleşmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu kapsamda, çok sayıda Azerbaycan

askeri personeli Türk askeri okullarında eğitim görmüş ve son 30 yılda Azerbaycan ordusunun yapılandırılmasına destek sağlayarak eğitilmiş bir askeri neslin yetişmesine olanak tanınmıştır. Artan iş birliği, askeri sanayi alanındaki ortak projeleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle Ekim 2010'da ROKETSAN ile Azerbaycan Savunma Sanayi Bakanlığı arasında yapılan anlaşma, 107 ve 122 milimetrelik reaktif yayılım ateşi sistemli kısa menzilli füzelerin üretimi konusundaki ortak çalışmaları başlatmıştır (Mira, 2024: 150-151). 2013 yılı itibarıyla ise iki ülke, uluslararası platformlarda ortak askeri yapıların oluşturulmasına yönelik girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Bu kapsamda, 25 Ocak 2013 tarihinde kurulan Avrasya Askeri Statülü Kolluk Kuvvetleri Teşkilatı'nın (TAKM) kurucu üyeleri arasında yer alan Türkiye ve Azerbaycan, bölgesel güvenlik ve iş birliğini daha ileri bir düzeye taşımayı amaçlamaktadır (Özalp, 2015: 141). İki ülke arasındaki Savunma alanındaki iş birliği ise derinleşerek devam etmiştir. Türkiye'nin geliştirdiği İnsansız Hava Aracı (İHA) ve Silahlı İnsansız Hava Aracı (SİHA) sistemleri, Azerbaycan'ın savunma kabiliyetlerini artırmış ve 2020 yılında II. Karabağ Savaşı sırasında bu teknolojiler savaşın kaderini değiştirmiştir (Özsoy, 2023: 589). Türkiye'nin sağladığı askeri eğitim ve teknik destek, Azerbaycan ordusunun modernleşmesine ve savaş alanındaki etkinliğinin artmasına katkı sağlamıştır (Shiriyev ve Hasanoglu, 2024: 292). 1991'den 2020'ye kadar geçen süreçte Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler, yalnızca kardeşlik bağlarıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda stratejik ortaklık düzeyine ulaşmıştır. Bu dönemde geliştirilen iş birliği hem bölgesel güvenlik dengelerinin sağlanmasına hem de iki ülkenin uluslararası ortamda güçlenmesine katkıda bulunmuştur.

II. Karabağ Savaşı

Dağlık Karabağ, Azerbaycan'ın uluslararası tanınmış sınırları içinde yer almasına rağmen, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Ermenistan tarafından işgal edilmiştir. Bölge, tarihsel, etnik ve stratejik nedenlerle Azerbaycan ve Ermenistan arasında uzun süreli bir çatışmanın odağı haline gelmiştir (Cornell, 2011: 122). Sovyetler döneminde Dağlık Karabağ, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı otonom bir bölgeydi. Ancak Ermenistan, Sovyetler Birliği'nin zayıfladığı dönemde bu

bölgeyi ilhak etmek için adımlar atmış ve 1992-1994 yılları arasında yaşanan Birinci Karabağ Savaşı sonucunda bölgeyi fiilen kontrol altına almıştır (Özdemir, 2021: 84). 1994 yılında imzalanan Bişkek Ateşkes Anlaşması, taraflar arasında geçici bir ateşkes sağlasa da sorunun çözümüne yönelik kalıcı bir barış anlaşması yapılmamıştır (Kocatürk, 2024: 86). Dağlık Karabağ ve çevresindeki yedi rayonun* işgali, Azerbaycan nüfusunun büyük bir kısmının yerinden edilmesine neden olmuş, yaklaşık bir milyon insan mülteci durumuna düşmüştür. Uluslararası toplum, sorunun çözümü için Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Minsk Grubu gibi mekanizmalar geliştirmiş, ancak bu girişimler yıllarca somut bir sonuç vermemiştir (Cornell, 2011: 125).

2020 yılının yaz aylarında, Ermenistan'ın sınır ihlalleri ve provokatif tutumları, bölgede gerilimi yeniden tırmandırmıştır. Özellikle Temmuz 2020'de Tovuz bölgesine düzenlenen saldırılar, Azerbaycan için hem askeri hem de stratejik bir tehdit oluşturmuştur (Özdaşlı, 2021: 57). Bu saldırılar sırasında Türkiye, Azerbaycan'a olan desteğini açıkça ifade etmiş ve tarafını net bir şekilde ortaya koymuştur. 27 Eylül 2020'de Ermenistan'ın yeni bir saldırı dalgası başlatması, İkinci Karabağ Savaşı'nın patlak vermesine neden olmuştur. Azerbaycan, "Tek Vatan Operasyonu" adını verdiği karşı saldırıyla işgal altındaki topraklarını geri almak için harekete geçmiştir. Savaş, 44 gün boyunca devam etmiş ve Azerbaycan'ın kesin zaferiyle sonuçlanmıştır. Azerbaycan ordusu, Şuşa gibi stratejik öneme sahip şehirleri kurtararak, Dağlık Karabağ'da dengeleri değiştirmiştir (Pirinççi ve Güler, 2021: 217-220).

Türkiye, İkinci Karabağ Savaşı sırasında Azerbaycan'a verdiği destekle savaşın sonucunu etkileyen önemli bir aktör olmuştur. Türkiye'nin desteği, yalnızca askeri alanda değil, aynı zamanda diplomatik ve siyasi düzeyde de kendini göstermiştir. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, savaşın ilk günlerinden itibaren Azerbaycan'ın yanında olduklarını açıkça ifade etmiş ve Ermenistan'ı "işgalci bir devlet" olarak tanımlamıştır (Gasımov, 2023: 66). Türkiye, savaş boyunca

* Türkiye'nin idari birimiyle kıyaslanacak olursa takriben bir ilçeye tekabül etmektedir (Haber Vakti, 2021).

Azerbaycan'ın haklı davasını uluslararası platformlarda savunmuştur. Özellikle Birleşmiş Milletler ve AGİT Minsk Grubu gibi uluslararası kuruluşlarda, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün tanınması gerektiğini vurgulamıştır. Türkiye'nin bu diplomatik desteği, Azerbaycan'ın uluslararası kamuoyunda meşruiyet kazanmasına yardımcı olmuştur (Cornell, 2011: 130). Bölgedeki diğer aktörler, özellikle Rusya ve İran, savaşa müdahil olmaktan kaçınırken, Türkiye'nin net bir tutum sergilemesi, Azerbaycan'a moral ve stratejik destek sağlamıştır. Türkiye, aynı zamanda İslam İşbirliği Teşkilatı gibi platformlarda da Azerbaycan'a olan desteğini artırmış, Ermenistan'ın saldırgan tutumunu kınamıştır (Özdemir, 2021: 86).

Türkiye'nin askeri desteği, Azerbaycan'ın savaş alanında üstünlük kurmasında kritik bir rol oynamıştır. Türk ordusunun sağladığı eğitim, teknik destek ve stratejik danışmanlık, Azerbaycan ordusunun modernizasyonunda önemli bir etkidir (Kocatepe, 2022: 387). Bunun yanında, Türk yapımı İHA'lar ve SİHA'lar, Azerbaycan ordusunun savaşta üstünlük kurmasında belirleyici olmuştur. Türkiye ile Azerbaycan arasında daha önce gerçekleştirilen ortak askeri tatbikatlar iki ülkenin askeri koordinasyonunu güçlendirmiştir. Bu tatbikatlar, Azerbaycan ordusunun savaş stratejilerini geliştirmesine ve modern savaş tekniklerini uygulamalarına olanak sağlamıştır (Kocatürk, 2024: 21). Türkiye'nin desteği, aynı zamanda Azerbaycan halkında büyük bir moral motivasyon yaratmış ve savaş sırasında toplumda dayanışma ruhunu güçlendirmiştir. Bu durum, savaşın sadece askeri bir mücadeleden ibaret olmadığını da göstermiştir.

İkinci Karabağ Savaşı, modern savaş teknolojilerinin savaş alanındaki etkisinin açık bir şekilde görüldüğü bir dönüm noktası olmuştur. Türk yapımı Bayraktar TB2 SİHA'lar, Azerbaycan ordusunun envanterinde kritik bir yere sahip olmuş ve savaşın seyrini değiştiren unsurlar arasında yer almıştır (Özsoy, 2023: 593). Bayraktar TB2 SİHA'lar, Azerbaycan'ın Ermenistan ordusuna ait hedefleri hassas bir şekilde vurmasını sağlamış ve savaş alanında büyük bir avantaj sağlamıştır. Bu sistemler, özellikle Ermenistan'ın hava savunma sistemlerini etkisiz hale getirmek için kullanılmış ve Azerbaycan ordusunun kara operasyonlarında ilerlemesini

kolaylaştırmıştır (Kocatürk, 2024: 91). SİHA'ların kullanımı, Ermenistan'ın geleneksel savaş taktiklerine karşı modern teknolojinin etkinliğini göstermiştir. Savaş sırasında, Bayraktar TB2'lerin görüntüleri, Azerbaycan halkında moral motivasyonu artırmış ve uluslararası kamuoyunda Azerbaycan'ın başarısının sembolü haline gelmiştir. SİHA'ların sağladığı üstünlük, Azerbaycan'ın stratejik noktalara yönelik operasyonlarında büyük bir rol oynamıştır. Şuşa gibi stratejik şehirlerin kurtarılmasında, bu teknolojiler hem keşif hem de taarruz amaçlı olarak kullanılmıştır. Ayrıca, SİHA'lar sayesinde Azerbaycan, Ermenistan ordusunun lojistik hatlarını keserek, savaşın dinamiklerini değiştirmiştir (Cornell, 2011: 135). Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in ifadelerine göre, bu sistemler sayesinde 1 milyar doları aşan Ermeni mühimmatının etkisiz hale getirildiği belirtilmiştir (Köker, 2020). Bu durum, modern savaş teknolojilerinin savaş alanındaki etkisini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Türkiye'den ithal edilen savunma sistemlerinin, yalnızca Dağlık Karabağ bölgesindeki operasyonları desteklemekle kalmayıp, Azerbaycan'ın genel güvenlik stratejilerini güçlendirme amacına hizmet ettiği görülmektedir. Örneğin, Türkiye'nin geliştirdiği TRG-300 KAPLAN Füzesi ile Kasırga ve Sakarya roketatar sistemlerinin, Dağlık Karabağ'ın yanı sıra Nahçıvan bölgesinde de konuşlandırıldığı bilinmektedir (Göksedef, 2020). Bu sistemler, Azerbaycan'ın bölgesel güvenlik politikalarının modernizasyonunda önemli bir yer tutmaktadır.

Jeopolitik Etkiler ve Bölgesel Dengeler

Güney Kafkasya, jeopolitik konumu itibarıyla tarih boyunca büyük güçlerin ilgi odağı olmuş ve bölgesel güvenlik politikalarının merkezinde yer almıştır. Türkiye ve Azerbaycan arasında 2020'deki II. Karabağ Savaşı sonrasında gelişen iş birliği, Güney Kafkasya'daki güvenlik paradigmasını kökten değiştirmiştir. Bölge, enerji kaynaklarının Batı'ya taşınmasında bir köprü görevi görürken, aynı zamanda Rusya, İran, Türkiye gibi bölgesel güçler ile Batı arasındaki rekabetin merkezi olmuştur (Halilzade ve Demirer, 2022: 392). Ermenistan'ın Dağlık Karabağ ve çevresindeki yedi rayonu işgali, 1990'lardan itibaren Güney Kafkasya'da kalıcı bir çatışma durumuna neden olmuştur. Bu durum, Azerbaycan'ı hem askeri hem de ekonomik olarak zayıflatmış, ancak Türkiye'nin desteğiyle güvenlik

politikalarını yeniden şekillendirmesine olanak sağlamıştır. Türkiye, Azerbaycan'ın askeri kapasitesini artırarak bölgesel güvenlik politikalarında yeni bir denge unsuru oluşturmuştur.

II. Karabağ Savaşı sonrası dönemde, Güney Kafkasya'da Azerbaycan'ın kazandığı üstünlük, bölgedeki diğer aktörleri güvenlik politikalarını yeniden değerlendirmeye yöneltmiştir. Ermenistan'ın askeri başarısızlığı, İran ve Rusya gibi ülkelerin bölgedeki etkisini sorgulamasına yol açarken, Azerbaycan-Türkiye iş birliği bu ülkeler için yeni bir güvenlik tehdidi olarak algılanmıştır. Türkiye, Güney Kafkasya'daki güvenlik politikalarını desteklemek için yalnızca askeri değil, aynı zamanda diplomatik araçları da etkin bir şekilde kullanmıştır. AGİT Minsk Grubu'nun başarısızlığını vurgulayan Türkiye, Azerbaycan'ın haklı davasını uluslararası platformlarda savunarak bölgesel istikrarın sağlanması için alternatif yollar geliştirmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin İslam İşbirliği Teşkilatı gibi uluslararası kuruluşlardaki etkinliği, Güney Kafkasya'daki güvenlik politikalarının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Güney Kafkasya'daki güvenlik politikaları, II. Karabağ Savaşı sonrasında önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Azerbaycan'ın askeri üstünlüğü ve Türkiye ile geliştirdiği stratejik ortaklık, bölgedeki güvenlik mimarisini yeniden şekillendirmiştir. Bu süreçte, Türkiye'nin liderlik rolü ve Azerbaycan'ın kararlı duruşu, Güney Kafkasya'da yeni bir güvenlik paradigmasının oluşmasına katkıda bulunmuştur.

Zengezur Koridoru, II. Karabağ Savaşı sonrası dönemde Güney Kafkasya'daki jeopolitik ve ekonomik dengeleri yeniden tanımlayan en kritik projelerden biri olmuştur. Bu koridor, Azerbaycan'ın Nahçıvan ile kara bağlantısını sağlamayı amaçlamakla birlikte, Türkiye ile Türk dünyası arasındaki doğrudan kara yolu bağına da mümkün kılmaktadır (Akıncı ve Kaba, 2023: 101). Zengezur Koridoru, Güney Kafkasya'nın lojistik ve ticaret ağı üzerindeki etkisi nedeniyle stratejik bir öneme sahiptir. Koridor, Azerbaycan'dan Nahçıvan'a, oradan da Türkiye'ye uzanacak bir kara yolu bağlantısı sağlayarak, bölgenin enerji ve ticaret altyapısını güçlendirmektedir (Shikhaliyev ve Hasanoglu, 2024: 34). Aynı zamanda, Çin'in Kuşak ve Yol İnisiyatifi kapsamında değerlendirilen bu koridor, Asya ile Avrupa arasındaki ticaret güzergahlarının

çeşitlendirilmesine de katkı sağlamaktadır. Türkiye için Zengezur Koridoru, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasi bir projedir. Bu koridor, Türk dünyası ile bağların güçlendirilmesi ve bölgesel iş birliğinin artırılması açısından stratejik bir köprü görevi görmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin enerji arz güvenliğini artırmasına olanak tanıyan bu koridor, Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) ve Trans-Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı Projesi (TAP) gibi projelerle de entegre edilebilir (Shikhaliyev ve Hasanoğlu 2024: 34). Zengezur Koridoru'nun hayata geçirilmesi, Ermenistan ve İran için potansiyel tehditler yaratmıştır. Ermenistan, bu koridorun kendi toprak bütünlüğünü tehdit ettiğini savunurken, İran, bu koridorun Güney Kafkasya'daki nüfuzunu zayıflatacağından endişe etmektedir (Rafiei, 2023: 11). Ancak Azerbaycan ve Türkiye, bu projeyi barış ve iş birliği odaklı bir girişim olarak sunmaktadır. Zengezur Koridoru, Güney Kafkasya'daki jeopolitik ve ekonomik dengeleri yeniden şekillendiren bir projedir. Bu koridor, bölgedeki iş birliğini artırma potansiyeline sahip olmakla birlikte, aynı zamanda yeni gerilimlerin kaynağı da olabilir.

II. Karabağ Savaşı, Güney Kafkasya'daki bölgesel ve küresel güçlerin ilişkilerini yeniden tanımlamıştır. Savaş aynı zamanda Rusya, İran ve Batı gibi dış aktörlerin politikalarını da doğrudan etkilemiştir. Rusya, Güney Kafkasya'da geleneksel bir nüfuz alanı oluşturmuş ve bölgesel dengelerde dengeleyici bir güç olmuştur. Ancak II. Karabağ Savaşı sırasında Rusya'nın tarafsız bir tutum sergilemesi, bölgedeki otoritesinin sorgulanmasına neden olmuştur (Özdemir ve Kantar, 2023: 740). Rusya, savaş sonrasında Azerbaycan ve Ermenistan arasında bir barış anlaşmasını desteklemiş ve bölgede barış güçleri konuşlandırarak etkinliğini artırmaya çalışmıştır. İran, Güney Kafkasya'daki gelişmeleri kendi güvenlik politikaları açısından bir tehdit olarak görmektedir. II. Karabağ Savaşı sırasında Azerbaycan'ın kazandığı zafer, İran'ın Ermenistan ile ilişkilerini zayıflatmış ve Türkiye-Azerbaycan iş birliğini dengeleme çabalarına yol açmıştır. Ancak İran, Zengezur Koridoru'nun hayata geçirilmesini engellemek için çeşitli diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Batı, özellikle Avrupa Birliği ve ABD, Güney Kafkasya'da enerji güvenliği ve ticaret yollarını koruma politikalarına odaklanmıştır. II. Karabağ Savaşı sonrasında Batı, Türkiye'nin artan etkinliğine dikkat çekmiş ve

Azerbaycan ile ilişkilerini derinleştirme çabalarına girişmiştir. TANAP ve TAP gibi projeler, Batı'nın enerji arz güvenliği stratejilerinde önemli bir yere sahiptir.

Sonuç itibarıyla Rusya, İran ve Batı gibi aktörler, Güney Kafkasya'daki dengelerde önemli roller oynamaktadır. II. Karabağ Savaşı, bu aktörlerin politikalarını yeniden değerlendirmelerine neden olmuş ve bölgesel iş birliğini teşvik etmiştir.

Savaş Sonrası Türkiye ile Azerbaycan Arasındaki Askeri ve Güvenlik İş birlikleri

Karabağ Zaferi, Türkiye ve Azerbaycan arasında mevcut askeri ve güvenlik işbirliğini daha da derinleştirmiş, iki ülke arasındaki stratejik ortaklık çok boyutlu bir hale gelmiştir. Zafer sonrası dönem, yalnızca Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü sağlamakla kalmamış, aynı zamanda iki ülke arasında karşılıklı askeri kapasitenin artırılmasını hedefleyen yeni iş birliklerini de beraberinde getirmiştir (Yanlışık, 2022: 48). Bu doğrultuda Türkiye'nin savaştan sonraki süreçte Azerbaycan'a sağladığı askeri ve teknolojik destek, bölgedeki dengelerin yeniden şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır (Özsoy, 2023: 593).

Şuşa Beyannamesi

Savaş sonrası dönemin en önemli adımlarından biri, Şuşa Beyannamesi'nin imzalanmasıdır. 15 Haziran 2021'de imzalanan bu beyanname, iki ülkenin ilişkilerini müttefiklik düzeyine taşımıştır (Yanlışık, 2022: 49).

Şuşa Beyannamesi, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerin çok boyutlu bir çerçevede derinleşmesine olanak tanımaktadır. Beyanname, askeri, güvenlik, siyasi, ekonomik, enerji, insani, kültürel ve medya gibi farklı alanlarda iş birliği hükümleri içermekte ve iki ülkenin ortak çıkarlarını koruma amacı taşımaktadır (Resmi Gazete, 2022). Bu kapsamda, taraflar arasında siyasi, ekonomik, savunma, kültür, insani, sağlık, eğitim, sosyal, gençlik ve spor gibi birçok alanda mevcut imkânların ve potansiyelin birleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu hedef, iki

ülkenin stratejik ortaklık düzeyindeki ilişkilerini daha da ileriye taşıyan bir vizyonu ortaya koymaktadır.

Askeri alandaki iş birliğine özel bir vurgu yapılmıştır. Savunma yeteneklerinin güçlendirilmesi amacıyla ortak eğitim programlarının ve tatbikatların artırılması öngörülmüş, böylece iki ülkenin silahlı kuvvetleri arasındaki birlikte çalışabilirliğin artırılması hedeflenmiştir. Beyannamede yer alan “Türkiye ve Azerbaycan diğer dost devletlerin orduları ile askeri tatbikat düzenlenmesini destekleyecektir” ifadesi, iş birliğinin yalnızca iki ülkeyle sınırlı kalmayıp, Türk dünyası genelinde bir etki yaratacak düzeye taşındığını göstermektedir (Resmi Gazete, 2022). Ancak, bu askeri iş birliğinin üçüncü ülkelere karşı olmadığını altının çizilmesi ve meşru savunma hakkına vurgu yapılması, iş birliğinin savunmacı bir karakter taşıdığının altını çizmektedir.

Beyannamenin bir diğer önemli hükmü, taraflardan birine yönelik herhangi bir tehdit veya saldırı durumunda iki ülkenin hızlı ve kararlı bir şekilde birlikte hareket etmesini öngörmektedir. Bu, ortak savunma anlayışını güçlendirmekte ve taraflar arasındaki güvenlik koordinasyonunu daha ileri bir seviyeye taşımaktadır. Özellikle savunma sanayi alanında ortak üretim ve teknoloji paylaşımına yapılan vurgu, iş birliğinin ekonomik ve stratejik boyutlarını güçlendirmektedir (Özdemir ve Kantar, 2023:739). Ayrıca, bu iş birliğinin yalnızca savaş ya da tehdit zamanlarına odaklanmadığı, barış zamanında da iki ülkenin güvenlik konseylerinin düzenli toplantılar yaparak milli güvenlik konularını değerlendireceği hükmü dikkat çekmektedir.

Şuşa Beyannamesi, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ikili ilişkilerin yanı sıra bölgesel meseleleri de kapsayarak Kafkasya’da istikrar ve güvenliğin sağlanmasını öncelikli hedeflerden biri olarak belirlemiştir. Beyannamede, bölge ülkeleri arasında ilişkilerin normalleşmesi ve kalıcı barışın tesis edilmesine yönelik çabaların desteklenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu hedef, bölgesel dinamiklerin olumlu bir yöne evrilmesini sağlamak adına önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Ek olarak, ekonomi ve ulaştırma alanındaki bağların çeşitlendirilmesi, Kafkasya’nın ekonomik kalkınmasına ve bölgesel entegrasyona katkı sunmayı amaçlamaktadır. Beyannamede Zengezur Koridoru’nun açılmasına yönelik vurgu,

ulaştırma ve iletişim alanındaki stratejik önemi ön plana çıkarmaktadır. Bu koridor, yalnızca Türkiye ile Azerbaycan arasındaki bağlantıları güçlendirmekle kalmayıp, aynı zamanda bölgesel iş birliğini derinleştirme potansiyeline de sahiptir. Zengezur Koridoru'nun hayata geçirilmesi, Asya ve Avrupa arasındaki lojistik ağların çeşitlendirilmesine katkıda bulunarak, ticaret ve ulaştırma hatlarını güçlendirecektir. Beyannamede bu koridorun açılmasının, bölgesel istikrar ve ekonomik kalkınma açısından taşıdığı önemin altı çizilmiştir. Şuşa şehri, beyannamede Türk dünyasının tarihi ve kültürel beşiği olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlama, Şuşa'nın sadece Azerbaycan için değil, Türk dünyası için de sahip olduğu derin tarihi ve kültürel anlamı ortaya koymaktadır. Bu kapsamda Türk dünyasıyla daha güçlü bağlar kurulması ve iş birliğinin artırılması hedeflenmiştir. Türk Devletleri Teşkilatı, bu çabaların merkezinde yer almakta ve teşkilat aracılığıyla çeşitli paydaşlarla iş birliğinin derinleştirilmesi hedeflenmektedir (Kocatepe, 2021: 391)

Aynı zamanda Şuşa Beyannamesi, deniz, hava, uzay, siber güvenlik ve medya alanlarında da iş birliğini içermektedir. Bu durum, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerin modern tehditlere karşı kapsamlı bir savunma stratejisi geliştirdiğini göstermektedir. Beyanname, iki ülkenin sadece bölgesel güvenliği değil, aynı zamanda küresel güvenlik dinamiklerini de dikkate alan bir iş birliği modeli oluşturduğunu ortaya koymaktadır (Pirinççi, 2021: 21). Bu çok yönlü yaklaşım, Türkiye ve Azerbaycan'ın stratejik ortaklığını yalnızca askeri alanda değil, aynı zamanda siyasi, ekonomik ve teknolojik boyutlarda da güçlendirmektedir.

Savunma Sanayi İş Birliği Anlaşmaları

Karabağ Zaferi sonrası Türkiye ve Azerbaycan arasında imzalanan savunma sanayii iş birliği anlaşmaları, iki ülkenin savunma kapasitelerini artırmak, teknolojik entegrasyonu sağlamak ve bölgesel güvenliği desteklemek amacıyla önemli bir zemin oluşturmuştur. Azerbaycan ve Türkiye arasında savaş sonrası dönemde imzalanan savunma sanayii anlaşmaları, iki ülke arasındaki iş birliğini daha somut bir çerçeveye oturtmuştur. Bu projeler, iki ülkenin savunma sanayii iş birliğini güçlendirmiş ve Azerbaycan'ın bölgedeki caydırıcılık kabiliyetini artırmıştır (Özsoy, 2023: 594). Ayrıca, elektronik harp sistemlerinin ortak

geliştirilmesi gibi teknolojik iş birlikleri, iki ülkenin modern savaş yeteneklerini ileri taşımıştır (Yanlışık, 2022: 50).

Tablo 1’de Türkiye ve Azerbaycan arasında yapılan savunma sanayi iş birliği anlaşmalarına yer verilmiştir.

Tablo 1: Türkiye-Azerbaycan Savunma Sanayii İş Birliği Anlaşmaları

Anlaşma Adı	Tarih	Amaç	Katkı
İHA Ortak Üretim İyi Niyet Protokolü	23 Nisan 2023	İnsansız hava araçlarının ortak üretimini yapmak.	Azerbaycan’ın yerel üretim kapasitesini artırmış ve Türkiye ile teknolojik iş birliğini güçlendirmiştir.
Azerbaycan Su-25 Uçaklarının Modernizasyonu	26 Temmuz 2023	Su-25 uçaklarının modernizasyonu, akıllı mühimmat ve aviyonik sistemlerini yenilemek.	Azerbaycan Hava Kuvvetleri'nin operasyonel kapasitesi artırılmıştır.
KAAN Projesi İşbirliği Protokolü	27 Temmuz 2023	KAAN savaş uçağının ortak üretimi için tesis kurulması ve teknoloji transferini sağlamak.	Azerbaycan’da yerel üretim altyapısının kurulmasına ve modern savaş uçağı ihtiyacının karşılanmasına katkıda bulunmuştur.
Ortak Araştırma Geliştirme ve Üretim İş Birliği Sözleşmesi	8 Mart 2024	İHA’ların araştırma, geliştirme ve üretim süreçlerinde iş birliğini güçlendirmek.	İki ülke arasında savunma sanayii iş birliğini derinleştirmiştir.
Mühimmat Üretim Hattı ve Akıllı Mühimmat Ortak Üretimi	Eylül 2024	Mühimmat üretim hatlarının kurulması ve akıllı mühimmatların ortak üretimi yapmak.	Her iki ülkenin mühimmat üretim kapasitesinin geliştirilmesi sağlanmıştır.

Elektronik Harp Araçlarının Ortak Geliştirilmesi	Eylül 2024	Elektronik harp araçlarının ortak geliştirilmesi ve teknolojik kapasitesini artırmak.	Elektronik harp kabiliyetlerinin güçlendirilmiştir.
Simülasyon Eğitim Teknolojileri İş Birliği	Eylül 2024	Simülasyon eğitim teknolojilerini geliştirilmek ve askeri eğitimde kullanılmasını sağlamak.	Askeri personelin eğitim kalitesi artırılmıştır.
Hava Platformları Modernizasyonu	Eylül 2024	Hava araçlarının modernizasyonu ve yeni teknolojilerin entegrasyonunu sağlamak.	Modern hava platformları geliştirilmiş ve savunma kapasitesi artırılmıştır.

Tablo 1’de özet bilgileri yer alan Türkiye ve Azerbaycan arasında yapılan savunma sanayi iş birliği anlaşmalarının içeriklerine aşağıda detaylı şekilde yer verilmiştir.

İHA Ortak Üretim İyi Niyet Protokolü (23 Nisan 2023): Türkiye ve Azerbaycan, insansız hava araçları üretimi konusunda iş birliğini güçlendirmek amacıyla bu protokolü imzalamıştır. BAYKAR ile Azerbaycan arasında yapılan bu iyi niyet protokolü, Azerbaycan’da yerel üretim kapasitesinin artırılmasını ve Türkiye’nin insansız hava araçları teknolojisindeki tecrübelerinin paylaşılmasını hedeflemiştir. Bu iş birliği, Azerbaycan’ın savunma altyapısında önemli bir modernizasyon süreci başlatmıştır (TRT Haber, 2023).

Ortak Araştırma Geliştirme ve Üretim İş Birliği Sözleşmesi (8 Mart 2024): İHA üretimine yönelik iş birliği, 2024 yılında imzalanan bu sözleşme ile nihai hale getirilmiştir. Sözleşme, insansız hava araçlarının araştırma, geliştirme ve üretim süreçlerinde iki ülke arasında daha derin bir iş birliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu proje, sadece Azerbaycan’ın askeri kabiliyetlerini artırmakla kalmamış, aynı zamanda iki ülke

arasındaki savunma sanayi ilişkilerini kurumsal bir temele oturtmuştur (Baykar, 2024).

Azerbaycan Su-25 Uçaklarının Modernizasyonu (26 Temmuz 2023):

Bu anlaşma, Azerbaycan Hava Kuvvetleri'ne ait Su-25 uçaklarının modernizasyonunu kapsamaktadır. TUSAŞ (Türk Havacılık ve Uzay Sanayii) tarafından yürütülen bu projede, Azerbaycan uçaklarına Türk yapımı akıllı mühimmat ve modern aviyonik sistemler entegre edilmiştir. Bu gelişme, Azerbaycan'ın operasyonel kapasitesini artırırken, Türkiye'nin savunma sanayii ürünlerinin küresel ölçekte tanınırlığını pekiştirmiştir (Yenisafak, 2023).

KAAN Projesi İş Birliği Protokolü (27 Temmuz 2023):

Türk Havacılık ve Uzay Sanayii (TUSAŞ) tarafından geliştirilen Türkiye'nin milli savaş uçağı KAAN'ın ortak üretimi için imzalanan bu protokol, Azerbaycan'ın modern savaş uçağı ihtiyacını karşılamayı hedeflemiştir. Protokol kapsamında Azerbaycan'da üretim tesislerinin kurulması, üretim kabiliyetlerinin artırılması ve teknoloji transferi gibi alanlarda iş birliği yapılması planlanmıştır. Bu proje, Azerbaycan'ın savunma sanayii altyapısında sürdürülebilir bir yapı oluşturmasını sağlamış ve iki ülkenin askeri ilişkilerinde stratejik bir dönüm noktası olmuştur (Aksan, 2023).

Mühimmat Üretim Hattı ve Akıllı Mühimmat Ortak Üretimi (Eylül 2024):

Savunma Sanayii Başkanlığı koordinasyonunda gerçekleşen bu anlaşma, mühimmat üretim hatlarının Azerbaycan'da kurulmasını ve akıllı mühimmatların ortak üretimini içermektedir. Bu anlaşma sayesinde her iki ülkenin mühimmat üretim kapasitesi artırılmış, bölgesel güvenlikte sürdürülebilir bir altyapı sağlanmıştır (BİTES, 2024).

Elektronik Harp Araçlarının Ortak Geliştirilmesi (Eylül 2024):

Türk ve Azerbaycan savunma sanayii firmaları arasında imzalanan bu anlaşma, elektronik harp (EH) sistemlerinin ortak geliştirilmesini ve her iki ülkenin elektronik harp kapasitelerinin artırılmasını hedeflemiştir. Elektronik harp sistemlerinin savunma kabiliyetlerini geliştirmesi, özellikle asimetrik tehditlere karşı daha etkin savunma mekanizmalarının oluşturulmasını sağlamaktadır (DefenceTurk, 2024).

Simülasyon Eğitim Teknolojileri İş Birliği (Eylül 2024): Savunma Sanayii Başkanlığı öncülüğünde gerçekleşen bu anlaşma, askeri personelin eğitiminde kullanılacak simülasyon teknolojilerinin geliştirilmesini kapsamaktadır. Bu proje, iki ülkenin askeri eğitim sistemlerinde ileri teknolojiye dayalı bir altyapı oluşturulmasını ve personelin operasyonel hazırlık seviyesinin artırılmasını sağlamıştır (DefenceTurk, 2024).

Hava Platformları Modernizasyonu (Eylül 2024): Bu anlaşma, Azerbaycan'a ait mevcut hava platformlarının modernize edilmesi ve yeni teknolojilerin entegrasyonunu içermektedir. Türk savunma sanayii firmalarının desteğiyle gerçekleşen bu proje, Azerbaycan'ın modern hava kuvvetleri kapasitesine geçiş sürecini hızlandırmıştır (DefenceTurk, 2024).

Askeri Tatbikatlar

Karabağ Zaferi'nin ardından Türkiye ve Azerbaycan, askeri iş birliğini daha da güçlendirmek için birçok tatbikat düzenlemiştir. Bu tatbikatlar, iki ülkenin savunma iş birliğini derinleştirerek, ortak hareket kabiliyetini artırmayı ve bölgesel güvenliği sağlamayı hedeflemiştir. Ortak askeri tatbikatlar, savaş sonrası dönemdeki bir diğer önemli iş birliği alanıdır. Türkiye ve Azerbaycan'ın düzenlediği Sarsılmaz Kardeşlik Tatbikatı, Kış Tatbikatı ve TurAz Şahini gibi etkinlikler, iki ülkenin kara, hava ve deniz kuvvetleri arasında operasyonel koordinasyonu güçlendirmiştir. Bu tatbikatlar, sadece askeri kapasiteyi artırmakla kalmamış, aynı zamanda iki ülkenin ortak savunma stratejilerini test etmesine ve geliştirmesine olanak sağlamıştır (Yanlışık, 2022: 51).

Tablo 2'de Türkiye ve Azerbaycan'ın Karabağ Zaferi'nin ardından birlikte gerçekleştirdikleri başlıca askeri tatbikatlar kronolojik olarak verilmiştir.

Tablo 2: Türkiye-Azerbaycan Karabağ Zaferi Sonrası Askeri Tatbikatlar

Tatbikat Adı	Tarih	Yer	Katılan Kuvvetler	Amaç
Mustafa Kemal Atatürk 2021	Haziran 2021	Bakü, Azerbaycan	Kara ve Hava Kuvvetleri	Birlikte hareket etme kabiliyetini güçlendirmek ve askeri dayanışmayı artırmak.
TurAz Şahini 2021	Eylül 2021	Konya, Türkiye	Hava Kuvvetleri	Uçuş eğitimi konusunda birlikte çalışılabilirliği geliştirerek, askerî iş birliğine katkı sağlamak.
Sarsılmaz Kardeşlik 2021	Ekim 2021	Nahçıvan	Kara ve Hava Kuvvetleri	İki ülke arasındaki savunma iş birliğini geliştirmek, ortak operasyon kabiliyetini artırmak.
TurAz Kartalı 2022	Eylül 2022	Bakü, Azerbaycan	Hava Kuvvetleri	Hava harekât kabiliyetini geliştirmek ve hava savunmasını test etmek.
Kış Tatbikatı 2022	Aralık 2022	Bakü, Astara, Cebayıl ve İmişli, Azerbaycan	Kara ve Hava Kuvvetleri	Kış şartlarında operasyonel hazırlığı artırmak ve ortak manevraları test etmek.
Haydar Aliyev 2023 Tatbikatı	Nisan Mayıs 2023	Kars, Türkiye	Kara Kuvvetleri	Zorlu kış koşullarında askeri hazırlık seviyesini artırmak ve koordinasyonu güçlendirmek.
Deniz Kuvvetleri Ortak Tatbikatı	Kasım 2024	Aksaz/Muğla, Türkiye	Deniz Kuvvetleri	SAT ve SAS birimleriyle deniz operasyonu kabiliyetlerini test etmek ve geliştirmek.

Tablo 2’de özet olarak verilen Türkiye ve Azerbaycan’ın Karabağ Zaferi’nin ardından birlikte gerçekleştirdikleri askeri tatbikatların kapsamına aşağıda detaylı şekilde yer verilmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk 2021 (Haziran 2021): Türkiye ve Azerbaycan arasındaki askeri iş birliği çerçevesinde düzenlenen "Mustafa Kemal Atatürk 2021" ortak tatbikatı, Azerbaycan’ın başkenti Bakü’de gerçekleştirilmiştir. 30 Haziran 2021 tarihine kadar devam eden tatbikat, iki ülkenin silahlı kuvvetlerinin ortak harekât kabiliyetini geliştirme ve koordinasyon becerilerini artırma amacı taşımaktadır. Tatbikatta insansız hava araçlarının (İHA) da dahil olduğu çeşitli modern askeri unsurlar kullanılmıştır.

Tatbikata, 600 asker, 40 tank ve zırhlı araç, 20 top, 7 savaş ve personel helikopteri, 3 insansız hava aracı ve 50 askeri araç katılmıştır. Bu geniş katılım, tatbikatın iki ülkenin askeri kapasitelerini bir araya getirerek koordinasyon yeteneklerini test etmek ve geliştirmek için tasarlandığını göstermektedir. Tatbikat, komuta kontrol ve sevk-idare becerilerinin iyileştirilmesine odaklanmış ve komandoların emir komuta zinciri içinde etkin operasyon yürütebilme kapasitelerini artırmayı hedeflemiştir. "Mustafa Kemal Atatürk 2021" tatbikatı, Türkiye ve Azerbaycan arasında savunma alanındaki yakın iş birliğinin somut bir göstergesidir. Tatbikat, iki ülkenin silahlı kuvvetlerinin operasyonel uyumunu artırmış ve ortak savunma stratejilerinin geliştirilmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca, tatbikat sırasında kullanılan modern teknolojiler ve askeri ekipmanlar, her iki ülkenin savunma sanayiindeki kapasitesinin sergilenmesine olanak tanımıştır. Bu etkinlik, Türkiye ve Azerbaycan’ın bölgesel güvenlik ve iş birliği konularındaki kararlılığını bir kez daha gözler önüne sermiştir. (TRT Haber, 2021).

Turaz Şahini -2021 (2-16 Eylül 2021): TURAZ Şahini-2021 Tatbikatı, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki askeri iş birliğini geliştirmek amacıyla 6-17 Eylül 2021 tarihleri arasında Türkiye'nin ev sahipliğinde gerçekleştirilmiştir. Tatbikat, Türk Hava Kuvvetleri ve Azerbaycan Hava Kuvvetleri arasındaki uçuş eğitimlerinde birlikte çalışılabilirliği artırmayı ve iki ülke arasındaki askeri bağları güçlendirmeyi hedeflemiştir. Bu bağlamda, tatbikat Konya’daki 3’üncü Ana Jet Üs Komutanlığı’nda

düzenlenmiştir. Tatbikata Türk Hava Kuvvetleri ve Azerbaycan Hava Kuvvetleri'ne ait uçaklar ile uçuş destek unsurları katılmıştır. Tatbikat, her iki ülkenin hava kuvvetleri arasında operasyonel koordinasyonu geliştirmenin yanı sıra, uçuş güvenliği ve eğitim süreçlerinde ortak standartların oluşturulmasına da katkı sağlamıştır. TURAZ Şahini-2021 Tatbikatı, iki ülkenin hava kuvvetleri arasında eğitim ve koordinasyonun artırılması için önemli bir platform sağlamıştır. Tatbikat sırasında edinilen deneyimlerin ve geliştirilen yöntemlerin, Türkiye ve Azerbaycan'ın gelecekteki askeri iş birliği stratejilerine önemli bir temel oluşturduğu değerlendirilmektedir. Bu etkinlik, aynı zamanda bölgesel güvenliğe yönelik ortak çabaların pekiştirilmesi açısından da önemli bir adım olarak görülmektedir (Milli Savunma Bakanlığı, 2021).

Sarsılmaz Kardeşlik-2021 (Ekim 2021): Türkiye ve Azerbaycan arasındaki savunma iş birliğini güçlendirmek amacıyla düzenlenen Sarsılmaz Kardeşlik-2021 Tatbikatı, 5-8 Ekim 2021 tarihleri arasında Azerbaycan'ın ev sahipliğinde Nahçıvan'da gerçekleştirilmiştir. Tatbikat, Türkiye'den 3'üncü Ordu Komutanlığı unsurları ile Azerbaycan'dan Nahçıvan Ordu Komutanlığı unsurlarının katılımıyla, müşterek atışlı tabur görev kuvveti tatbikatı formatında icra edilmiştir. Bu etkinlik, iki ülkenin kara kuvvetleri arasındaki operasyonel uyumu artırmayı ve ortak savunma kapasitesini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Tatbikatın ana hedefi, Türkiye ve Azerbaycan Kara Kuvvetleri unsurları arasında dostluk, iş birliği ve koordinasyonu geliştirmek, karşılıklı bilgi ve tecrübe paylaşımını teşvik etmek ve birlikte çalışabilirlik yeteneklerini artırmaktır. Bu hedef doğrultusunda, mekanize ve komando birlikleri ile kara havacılık unsurları ve SİHA'lar tatbikatın önemli bileşenleri arasında yer almıştır. Tatbikat kapsamında gerçekleştirilen görevler, iki ülke silahlı kuvvetlerinin modern savaş teknolojilerini etkin bir şekilde kullanabilme becerilerini test etmiştir. (SavunmaTR, 2021). "Sarsılmaz Kardeşlik-2021" Tatbikatı, Türkiye ve Azerbaycan'ın askeri iş birliğini yalnızca operasyonel düzeyde değil, aynı zamanda stratejik düzeyde de derinleştirdiğini ortaya koymaktadır. Bu tatbikat, iki ülkenin bölgesel güvenliği sağlama ve savunma alanındaki entegrasyonu güçlendirme konusundaki ortak kararlılığını yansıtmaktadır. Ayrıca, tatbikat sırasında kullanılan SİHA'lar ve diğer modern ekipmanlar, her iki ülkenin savunma kabiliyetlerinin ileri

teknolojiyle desteklendiğini göstermektedir. Tatbikat, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki askeri iş birliğinin bölgesel barışa katkı sağlayan önemli bir örneği olarak değerlendirilmektedir.

TurAz Kartalı 2022 (Eylül 2022): TURAZ Kartalı 2022 Tatbikatı, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki askeri iş birliği ve eğitim faaliyetlerini güçlendirmek amacıyla Azerbaycan ev sahipliğinde 2-16 Eylül 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Tatbikat, iki ülkenin silahlı kuvvetleri arasındaki koordinasyonu artırmayı ve karşılıklı tecrübe paylaşımını desteklemeyi hedeflemiştir. Bu kapsamda, farklı tip uçakların katılımıyla elektronik harp, önleme ve profil görevleri icra edilmiş; tanıma ve tanıtma usulleri test edilerek geliştirilmeye çalışılmıştır. Tatbikata, Türkiye’den Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlığı’na ait çeşitli hava ve deniz unsurları katılırken, Azerbaycan Hava Kuvvetleri de hava savunma unsurlarıyla tatbikatta yer almıştır. Tatbikat sırasında, her iki ülkenin modern hava unsurlarını etkin bir şekilde kullanarak ortak harekât kabiliyetlerini artırması hedeflenmiştir. Bu etkinlik, ayrıca, iki ülkenin hava ve deniz operasyonlarındaki tecrübe ve bilgi birikimlerini paylaşmasına olanak sağlamıştır (Anadolu Ajansı, 2022).

TURAZ Kartalı 2022 Tatbikatı, iki ülke arasında uzun yıllardır süregelen askeri iş birliği faaliyetlerinin önemli bir örneğidir. Tatbikat, sadece operasyonel kabiliyetleri geliştirmekle kalmamış, aynı zamanda iki ülke silahlı kuvvetlerinin modern savaş yöntemlerine adaptasyonunu destekleyen bir platform sağlamıştır. Bu tür etkinlikler, Türkiye ve Azerbaycan’ın bölgesel güvenlik alanındaki iş birliğini derinleştirme konusundaki kararlılığını bir kez daha ortaya koymaktadır. Tatbikatın başarıyla gerçekleştirilmesi, iki ülkenin ortak stratejik hedeflerine yönelik güçlü bir adım olarak değerlendirilmektedir.

Kış Tatbikatı 2022 (Aralık 2022): Zorlu kış koşullarında düzenlenen bu tatbikat, Azerbaycan’ın Bakü, Astara, Cebayıl ve İmişli illerinde gerçekleştirilmiştir. Kara ve hava kuvvetlerinin katıldığı etkinlikte, ortak operasyonel hazırlık seviyesi test edilmiş ve iki ülkenin askeri dayanıklılığı artırılmıştır. Ortak tatbikat, kış şartlarında operasyonel etkinliğin geliştirilmesine önemli katkı sağlamıştır (Türkmer, 2022).

Haydar Aliyev 2023 Tatbikatı (Nisan Mayıs 2023): Haydar Aliyev Tatbikatı-2023, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki savunma iş birliğini pekiştirmek amacıyla 19 Nisan - 10 Mayıs 2023 tarihleri arasında Kars'ta, Şehit İs. Asb. Kd. Üçvş. İlhan Hamılı Atış ve Tatbikat Alanı'nda gerçekleştirilmiştir. Tatbikat, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 100'üncü yılı ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurucusu merhum Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in 100'üncü doğum yılı vesilesiyle düzenlenmiştir. Bu kapsamda, iki ülke silahlı kuvvetleri arasında dostluk, iş birliği ve koordinasyonu artırmayı, bilgi ve tecrübe paylaşımını teşvik etmeyi ve ortak harekât kabiliyetlerini geliştirmeyi hedeflemiştir. Tatbikata, Türkiye'den Millî Savunma Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı, Kara Kuvvetleri Komutanlığı ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığına bağlı birlikler ile çeşitli devlet kurum ve kuruluşları katılmıştır. Ayrıca, Türk Kızılay'ı da etkinlikte temsil edilmiştir. Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri ise bir tank bölüğü, bir komando kolu, bir özel kuvvetler timi, muhtelif hava savunma sistemleri, karargâh subayları ve keskin nişancı timleriyle tatbikata iştirak etmiştir. Bu geniş katılım, tatbikatın iki ülke silahlı kuvvetleri arasında çok yönlü iş birliğini destekleme amacını yansıtmaktadır. Tatbikat sırasında, iki ülkenin askeri unsurları arasında koordinasyon sağlanmış, karşılıklı bilgi ve tecrübe paylaşımı yapılmıştır. Ayrıca, birlikte harekât icra etme kabiliyetleri test edilmiş ve geliştirilmiştir. Türkiye ve Azerbaycan silahlı kuvvetleri arasındaki bu iş birliği, bölgesel güvenliği sağlamaya yönelik ortak bir irade sergilemiş ve iki ülkenin stratejik hedeflerine katkı sağlamıştır. (Millî Savunma Bakanlığı, 2023).

Deniz Kuvvetleri Ortak Tatbikatı (Kasım 2024): Aksaz/Muğla'da düzenlenen bu tatbikat, deniz kuvvetlerinin SAT ve SAS birimlerini içermiştir. Tatbikatın amacı, iki ülkenin deniz operasyonları kabiliyetlerini test etmek ve geliştirmektir. Bu tatbikat, deniz güvenliğine yönelik iş birliği ve teknolojik kapasitenin artırılmasında önemli bir rol oynamıştır (OHA, 2024).

Türkiye ve Azerbaycan'ın Karabağ Zaferi sonrası düzenlediği bu tatbikatlar, sadece askeri kapasiteyi artırmakla kalmamış, aynı zamanda bölgesel güvenliğe yönelik güçlü bir mesaj vermiştir. Tatbikatlar, iki

ülkenin birlikte hareket etme kabiliyetini geliştirmiş ve ortak savunma anlayışını derinleştirmiştir. İleri teknoloji kullanılan bu etkinlikler, hem kara, hava hem de deniz operasyonlarında iki ülkenin güçlü bir iş birliği içerisinde olduğunu kanıtlamaktadır.

Tatbikatlar, iki ülke arasındaki askeri iş birliğinin bölgesel barış ve istikrarı destekleyen en somut göstergelerinden biri olmuştur. Bu ortaklık, Güney Kafkasya'da güvenlik ve iş birliği politikalarının şekillenmesine katkıda bulunmaktadır. Tatbikatlar, yalnızca askeri kapasitelerin artırılmasını değil, aynı zamanda iki ülke arasında derin bir güven ilişkisi oluşturulmasını sağlamaktadır. Bu da bölgesel ve uluslararası ortamda daha güçlü bir pozisyon alınmasına olanak tanımaktadır.

Sonuç

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler, tarihsel bağların ötesine geçerek jeopolitik ve stratejik ortaklıkla derinleşmiş bir iş birliğini yansıtmaktadır. Bu bağ, Güney Kafkasya'daki dengeleri değiştiren ve iki ülkenin uluslararası alanda daha etkin aktörler haline gelmesini sağlayan bir mekanizma haline gelmiştir. Türkiye ve Azerbaycan'ın "Bir Millet, İki Devlet" anlayışı çerçevesinde geliştirdiği ilişkiler, bölgesel barış ve istikrarın sağlanmasında kritik bir rol oynamaktadır. Bu ilişkiler, savunma ve güvenlik iş birliği ekseninde hem bölgesel tehditlere karşı bir kalkan görevi görmekte hem de Türk dünyasının birleşik bir vizyon oluşturmaya katkıda bulunmaktadır.

II. Karabağ Savaşı, Türkiye ve Azerbaycan'ın savunma ve güvenlik iş birliğinin etkinliğini somut bir şekilde ortaya koymuştur. Türkiye, Azerbaycan'ın modern savaş yeteneklerini geliştirmesinde kilit bir rol üstlenmiş ve bu süreçte sağladığı askeri destek, Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarını geri kazanmasına katkıda bulunmuştur. Türk yapımı Bayraktar TB2 insansız hava araçları savaş sırasında Ermenistan'ın savunma sistemlerini etkisiz hale getirerek stratejik üstünlüğün sağlanmasında belirleyici olmuştur. Bu, yalnızca teknolojik bir zafer değil, aynı zamanda Türkiye ve Azerbaycan'ın ortak güvenlik anlayışının başarıya ulaşmasının bir göstergesidir.

Türkiye ve Azerbaycan'ın savunma sanayii alanındaki iş birliği, II. Karabağ Savaşı'nın ardından daha da hız kazanmıştır. Türkiye, savunma teknolojilerinde edindiği bilgi birikimini Azerbaycan'a aktararak bu ülkenin askeri kapasitesini artırmıştır. İHA/SİHA sistemlerinin Azerbaycan tarafından etkin bir şekilde kullanılmasının ardından, iki ülke arasında ortak üretim ve teknoloji transferine dayalı projeler geliştirilmiştir. Gelecekte, bu iş birliğinin Azerbaycan'da yerli savunma sanayi altyapısının kurulmasına olanak sağlaması beklenmektedir.

Türkiye ve Azerbaycan, askeri kapasitelerini artırmak ve ortak savunma stratejileri geliştirmek için düzenli olarak ortak tatbikatlar gerçekleştirmektedir. Bu tatbikatlar, iki ülkenin birlikte hareket edebilme yeteneklerini geliştirmekle kalmamış, aynı zamanda bölgesel tehditlere karşı caydırıcı bir güç oluşturmuştur. Ortak askeri eğitim programları, Azerbaycan'ın ordusunun modernizasyonuna ve profesyonelleşmesine katkıda bulunmuştur. Bu programlar, Azerbaycan'ın savunma stratejilerini daha karmaşık tehditlere uyum sağlayacak şekilde şekillendirmesine olanak tanımıştır.

Türkiye-Azerbaycan güvenlik iş birliği, Güney Kafkasya'da yeni bir güvenlik mimarisi oluşturmuş ve bölgesel barışa katkıda bulunmuştur. Bu iş birliği, Zengezur Koridoru gibi stratejik projelerle daha da derinleşmiş, yalnızca iki ülke arasındaki bağları değil, aynı zamanda Türk dünyasının entegrasyonunu destekleyen bir yapı haline gelmiştir. Türkiye'nin Azerbaycan'a sağladığı savunma desteği, bölgedeki diğer ülkelerin de dikkatini çekmiş ve Türk savunma sanayi ürünlerine olan talebi artırmıştır.

Türkiye'nin NATO üyeliği ve Azerbaycan ile geliştirdiği ilişkiler, iki ülkenin savunma iş birliğini uluslararası bir boyuta taşımıştır. Azerbaycan, Türkiye'nin desteğiyle NATO ile ilişkilerini derinleştirmiş ve ortak tatbikatlara katılım sağlayarak Batı ile entegrasyonunu artırmıştır. Bu, Azerbaycan'ın uluslararası güvenlik mimarisinde daha görünür bir rol üstlenmesini sağlamış, Türkiye'nin de Güney Kafkasya'daki etkisini güçlendirmiştir.

Türkiye ve Azerbaycan, savunma sanayii alanındaki iş birliklerini daha geniş bir çerçevede derinleştirebilir. İki ülkenin ortak savunma teknolojisi üretimi projeleri geliştirmesinin sadece askeri kapasiteyi artırmakla

kalmayacağı aynı zamanda bölgesel güvenlik tehditlerine karşı daha hızlı ve etkili çözümler sunacağı değerlendirilmektedir. Azerbaycan'da savunma sanayii altyapısının kurulmasının, bu iş birliğini sürdürülebilir kılacağı ön görülmektedir.

Sonuç olarak; Türkiye ve Azerbaycan arasındaki savunma ve güvenlik iş birliği, iki ülkenin bölgesel ve uluslararası ortamda daha güçlü bir pozisyon elde etmesini sağlamıştır. Gelecekte, bu iş birliğinin derinleşmesinin, yalnızca iki ülkenin güvenlik ve kalkınmasını değil, aynı zamanda Güney Kafkasya'nın barış ve istikrarını da destekleyeceği değerlendirilmektedir. Bu bağlamda stratejik ortaklık ve güvenlik iş birliğinin, Türk dünyasının birleşik bir vizyon oluşturmada kilit bir rol oynamaya devam edeceği öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

Akıncı, A., & Kaba, S. G. (2023), Kafkasya'nın jeopolitik önemi: Dağlık Karabağ ve Zengezur koridoru örneği, *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(1), 88-106.

Aksan, F. (2023), Milli Muharip Uçak: KAAN dış politikada 'altın anahtar' olabilir, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/milli-muharip-ucak-kaan-dis-politikada-altin-anahtar-olabilir-790610.html> (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

Anadolu Ajansı (2022), TurAz Şahini 2022 Tatbikatı Tamamlandı, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turaz-sahini-2021-tatbikati-tamamlandi/2367393> (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

Baykar (2024), Baykar ile Azerbaycan, insansız hava aracı sistemlerinin ortak üretimi için iyi niyet protokolü imzaladı, <https://baykartech.com/tr/press/baykar-ile-azerbaycan-insansiz-hava-araci-sistemlerinin-ortak-uretimi-icin-iyi-niyet-protokolu-imzaladi/>, (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

BİTES (2024). Eğitim ve Simülasyon Teknolojileri Alanında İş Birliği Anlaşması, https://www.youtube.com/watch?v=5TRM6Z_nQqk, (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

Cornell, S. E. (2011), *Azerbaijan since independence*, M.E. Sharpe.

DefenceTurk (2024), Türkiye ve Azerbaycan Arasında Savunmada Yeni İşbirlikleri, <https://www.defenceturk.net/turkiye-ve-azerbaycan-arasında-savunmada-yeni-is-birlikleri>, (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

Gasımov, S. (2023), *Bölgesel Barış ve İşbirliği Kapsamında İkinci Karabağ Savaşının Etki ve Sonuçları*, Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük.

Göksedef, E. (2020), Dağlık Karabağ: Türkiye, Azerbaycan'ın askeri kapasitesini geliştirmesinde nasıl rol oynadı? *BBC Türkçe*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54379105>, (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

Haber Vakti (2021). Rayon nedir? Rayon yönetimi nedir? <https://www.habervakti.com/rayon-nedir-rayon-yonetimi-nedir#> (Erişim Tarihi: 25.12.2024).

Halilzade, V., & Demirer, H. A. (2022). Türkiye'nin Kafkasya'daki enerji işbirlikleri bağlamında I. Karabağ Savaşı'ndan II. Karabağ Savaşına değişen politik tutumu. *Akademik Hassasiyetler*, 9(20), 377-409.

Kocatepe, Ö. F. (2022), Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin güvenlik ve savunma iş birliği boyutu, *Uluslararası Geçmişten Geleceğe İpekyolu Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 385-400.

Kocatürk, B. (2024), *Değişen Güvenlik ve Savunma Anlayışı Kapsamında Silahlı İnsansız Hava Aracı (Bayraktar TB2) Kullanımı: 2. Karabağ Savaşı Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Köker, İ. (2020), Dağlık Karabağ: İHA ve SİHA'ların rolü ne oldu, Azerbaycan'a nasıl avantaj sağladı? *BBC Türkçe*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54917938>, (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

Milli Savunma Bakanlığı (2023), Haydar Aliyev Tatbikatı-2023 Basın Duyurusu, <https://www.msb.gov.tr/Basin-ve-Yayin/Aciklamalar/223ad8e0e2a34d5db840de89678771d6> (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

Milli Savunma Bakanlığı, (2021). <https://www.msb.gov.tr/Basin-ve-Yayin/Aciklamalar/turaz-sahini-2021-tatbikati-basin-duyurusu-3182021>

Mira, E. (2024), *Türkiye'nin Türk Dünyası ile Askeri ve Güvenlik İşbirliklerinin Türk Dış Politikasındaki Yeri: Azerbaycan ve Kırgızistan ile İşbirliği Örnekleri*, Yüksek Lisans Tezi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bişkek.

OHA (2024 Türkiye ve Azerbaycan'dan ortak taarruz ve savunma tatbikatı!, <https://www.qha.com.tr/turk-dunyasi/turkiye-ve-azerbaycan-dan-ortak-taarruz-ve-savunma-tatbikati-498373> (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

Özdaşlı, E. (2021), İkinci Karabağ Savaşı'nda Ermenilerin Sivillere Yönelik Saldırılarının Uluslararası İnsancıl Hukuk Açısından Değerlendirilmesi, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1), 51-83.

Özdemir, D. M., & Kantar, G. (2023), Şuşa Beyannamesi'nin önemi ve olası etkileri, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 733-744. doi:10.33206/mjss.1221730.

Özdemir, L. (2021), Dağlık Karabağ meselesinde değişen gidişat ve Türkiye'nin rolü, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 81-107.

Özsoy, B. (2023), 1918'den 2023'e Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Askeri Boyutu, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 19(46), 585-605. doi:10.17752/guvenlikstrtj.1354438.

Pirinççi, F. (2021), Şuşa Beyannamesi'nin Anlamı, *SETAV*, <https://www.setav.org/susa-beyannamesinin-anlami/>, (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

Pirinççi, F., & Güler, M. Ç. (2021), Azerbaycan'ın Stratejik Sabrının Sonu ve Karabağ'da Yeni Denklem, Ataman, M., & Pirinççi, F. (Ed.), *Çıkmazdan Çözüme Karabağ Sorunu* (s. 205-228), İstanbul: SETA Kitapları.

Rafiei, K. (2023), Zengezur Corridor and Regional Balance in the Caucasus, *International Relations Quarterly*, 10(1), 11-19.

Resmi Gazete (2022), Milletlerarası Andlaşma-Türkiye Cumhuriyeti İle Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Müttefiklik İlişkileri Hakkında Şuşa Beyannamesi, *Resmi Gazete*, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/03/20220323-1.pdf>.

Shikhaliyev, M., & Hasanoglu, M. (2022), Güvenlikleştirme teorisi bağlamında İkinci Karabağ Savaşı sonrası Azerbaycan'ın millî güvenlik paradigması, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 13(2), 277-300, doi:10.28956/gbd.1570914.

TRT Haber (2021), Bakü'de "Mustafa Kemal Atatürk 2021" tatbikatı, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/bakude-mustafa-kemal-ataturk-2021-tatbikati-592769.html>, (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

TRT Haber (2023), Baykar ile Azerbaycan'dan 'ortak üretim' için iyi niyet protokolü, *TRT Haber* <https://www.trthaber.com/haber/gundem/baykar-ile-azerbaycandan-ortak-uretim-icin-iyi-niyet-protokolu-763289.html> (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

Türkmer (2022). 2022/ Aralık Ayı Türk Dünyası Gündemi, https://turkmer.sakarya.edu.tr/sites/turkmer.sakarya.edu.tr/file/Aralik_Ayi_Turk_Dunyasi_Gundemil.pdf (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

Yanarışık, O. (2022), İkinci Karabağ Savaşı'ndaki Türkiye-Azerbaycan İttifakının Rol Teorisi Çerçevesinde Analizi, *Ermeni Araştırmaları*, (72), 47-67.

Yeni Şafak (2023), 2024'e Güçlü Giren Kardeşlik: Türkiye-Azerbaycan, *Yeni Şafak*, <https://www.yenisafak.com/dusunce-gunlugu/2024e-guclu-giren-kardeslik-turkiye-azerbaycan-4590109>, (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

POLITICAL VIEWS OF MARCO RUBIO, THE NEW U.S. SECRETARY OF STATE

Ozan ÖRMECİ²

² Full Professor of Political Science, Istanbul Kent University, Istanbul, Türkiye.

Email: ozanormeci@kent.edu.tr / ozanormeci@gmail.com.

Summary

Donald Trump, who won the 2024 United States (U.S.) presidential elections comfortably and will be sworn into office in January 2025 as the 47th U.S. President, has chosen Florida Senator Marco Rubio as his Secretary of State. Rubio, who had previously been a rival to Trump for the Republican Party presidential nomination, has nevertheless become a name that President Trump has shown his trust in by appointing him to the most critical position, the Department of State, along with the Department of Defense. Rubio will begin his new position in 2025 after receiving Senate approval. Since the Republican Party has a majority in both houses of the U.S. Congress, including the Senate, there are no obstacles to Rubio's appointment. In this context, Rubio will also go down in history as the highest-ranking Hispanic politician in American history. This study will summarize Marco Rubio's life and his views on critical issues, particularly those concerning international politics and Türkiye.

Keywords: Marco Rubio, Republican Party, Donald Trump, American Foreign Policy, Turkish-American relations.

ABD'NİN YENİ DIŞİŞLERİ BAKANİ MARCO RUBIO'NUN SİYASİ GÖRÜŞLERİ

Öz

2024 Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanlık seçimlerini rahat bir şekilde kazanan ve 47. ABD Başkanı olarak 2025 yılı Ocak ayında yemin ederek göreve başlayacak olan Donald Trump, Dışişleri Bakanı (Sekreteri) olarak Florida Senatörü Marco Rubio'yu seçmiştir. Geçmişte Trump'a karşı Cumhuriyetçi Parti Başkan adaylığı konusunda rakip olmuş olan Rubio, buna karşın bu yeni dönemde Başkan Trump'ın Savunma Bakanlığı ile birlikte en kritik görev olan Dışişleri Bakanlığına getirerek güvenini gösterdiği bir isim olmuştur. Rubio, Senato onayını almasının ardından 2025 yılı içerisinde yeni görevine başlayacaktır. Cumhuriyetçi Parti'nin ABD Kongresi'nin – Senato da dahil olmak üzere- her iki kanadında da çoğunluğu sağlamış olması nedeniyle, Rubio'nun atanması için herhangi bir engel bulunmamaktadır. Bu bağlamda, Rubio, Amerikan tarihinde en yüksek konuma gelen Hispanik siyasetçi olarak da tarihe

gececektir. Bu çalışmada, Marco Rubio'nun hayatı ve özellikle uluslararası siyaset ve Türkiye'yi ilgilendiren kritik konulardaki görüşleri özetlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Marco Rubio, Cumhuriyetçi Parti, Donald Trump, Amerikan Dış Politikası, Türk-Amerikan ilişkileri.

Introduction

The 60th United States (U.S.) Presidential elections, on which the eyes of the whole world were fixed, and the concurrent federal elections for both chambers of the U.S. Congress - the entire 435-member House of Representatives and one-third (33) of the 100-member Senate - ended without major incidents on November 5, 2024. As a result of the elections, Donald Trump, the Republican Party candidate and the 45th U.S. President (2017-2021), was once again elected President of the United States for the 2025-2029 term.

Donald Trump, who was sworn into office towards the end of January 2025 as the 47th President of the United States, has chosen Florida Senator Marco Rubio as his new Secretary of State (Herman, 2024). Rubio, who had previously been a rival to Trump for the Republican Party presidential nomination, has nevertheless risen to a critical politician position that President Trump has shown his trust in by appointing him to the Secretary of State, one of the most vital positions in the American political system. After nominating him, Trump called Rubio a “highly respected leader” who would be “a true friend to our allies and a fearless warrior who will never back down from our enemies” (Kornbluh, 2024). Rubio began his new position in 2025 after receiving Senate approval. In that sense, Rubio also went down in history as the highest-ranking Hispanic politician in American history.

This article will summarize Marco Rubio's life and his views on critical issues, especially those concerning international politics and Türkiye. This is important because influential U.S. Secretaries of State could gain their autonomous role from the U.S. President in shaping U.S. foreign policy by their firm beliefs and sharp ideas as well as technical information provided by the Department of State. There have been examples of highly influential

and popular U.S. Secretaries of State from both parties, including Henry Kissinger (1973-77) from Republicans and Madeleine Albright (1997-2001) from Democrats. Looking at his earlier high profile, Rubio could be a similar success story but of course, his relationship with President Trump and structural conditions will also have effects on his performance. Since detailed information and academic works on Rubio's leadership style and foreign policy understanding are rare, this work will be a preliminary study to understand the worldview of the young top American diplomat. That is why, no theoretical framework will be used and Rubio will be assessed based on his earlier speeches and declarations.

Marco Rubio's Life Story

Born in Miami in 1971, Marco Antonio Rubio is the third-born child of a middle-class Cuban-American family of Cuban immigrants. Marco Rubio's father, Mario Rubio Reina, and his mother, Oriales (Garcia) Rubio, left Cuba in 1956, before Fidel Castro came to power as a result of the Cuban Revolution, and settled in the United States. In fact, when Marco Rubio was born, his parents were not even U.S. citizens; the duo only became U.S. citizens in 1975 (*Britannica/b*).

Little Marco grew up as an underprivileged child in Miami, where the Hispanic (Latino) population was predominant. Rubio, who came from a Catholic family, was baptized in the Mormon Church and was a Mormon for a while. In the following years, he returned to the Catholic faith. Rubio graduated from South Miami Middle School in 1989, studied at Tarkio College in Missouri on an American football scholarship for one year and then at Santa Fe College, then graduated from the University of Florida's Political Science department in 1993 (*Britannica/b*). He graduated from the University of Miami School of Law in 1996 and became eligible to work as a lawyer. Thus, Rubio prepared himself for active political life by studying Political Science and Law. Rubio also met Jeanette Dousdebés, who was a dancer for the Miami Dolphins team while he was in Miami, and the couple married shortly thereafter (Farrington, 2024). The couple had four children from this marriage.

Marco Rubio, who has always been close to the Republican Party due to his being a devout Christian and his opposition to the communist regime in Cuba, gained his first political experiences by interning for Republican Party representative Ileana Ros-Lehtinen and working on Republican Senator Bob Dole's presidential campaign in 1996. Rubio was first elected as a Republican Party representative (MP) from the 111th district in Miami, Florida, in 1999 at the age of 28, and served in the House of Representatives for four terms from 2000 to 2008. Rubio gained great experience at a young age by serving as Speaker of the House of Representatives from 2006 to 2008, and he also managed to make his name known throughout the country.

After Mel Martinez retired in 2010, Rubio ran for Senator from the Republican Party for the first time in Florida and was elected. Rubio was elected thanks to his youth, hard work, his ability to appeal to Cuban Americans and Latin Americans in general, and his style that was in line with the general political norms of America. After being elected Senator, Rubio became a legend in Miami and Florida and has been re-elected in all Senate elections to date. During this period, he also stood out as one of the leading figures of the Tea Party movement that formed within the Republican Party in the early 2010s. Rubio, who quickly became the young star of the party, ran for the 2016 U.S. Presidential election on behalf of his party in 2015. However, he lost the primary in his home state of Florida in March 2016 and withdrew from the presidential race, thinking that he had no chance. At the end of these elections, famous American businessman Donald Trump, who had just entered politics from the outside, was elected U.S. President on behalf of the Republican Party. During the presidential primary process, Trump taunted Rubio and gave him nicknames, just like he did to all of his rivals, and Rubio's nickname that Trump uttered during this process - probably due to his young age - was "Little Marco" (*TPM Tv*, 2016).

Rubio, who was seen as Trump's "Virtual Latin American Minister" during Trump's first presidency due to his influence on the Hispanic population and Latin American countries, managed to become an important name in American right-wing politics, especially due to his

harsh criticisms of the rising power China and his critical approach to the Chinese Communist Party (CCP) (ABC News, 2024). In fact, Rubio is known as a name who supports tough policies on China and gives unconditional support to Taiwan (Newsweek, 2024). Rubio is quite emotional and rigid in his hostile approach towards China, undoubtedly due to the influence of his family members who were harmed by the communist regime in Cuba, which is undoubtedly open to criticism. Rubio, whose name was mentioned as Trump's Vice President before the 2024 U.S. Presidential elections, announced his open support for President Trump and thus managed to be elected as Secretary of State after the elections. Rubio is currently preparing for this most critical seat in the US. Rubio is also the author of two important books: *An American Son* (2012) and *American Dreams: Restoring Economic Opportunity for Everyone* (2015). Of these books, the autobiographical *An American Son* (2012) has particularly attracted attention among the American public.

Marco Rubio's Political Views on Some Critical Issues

In this part, Marco Rubio's political views on some critical issues, namely, U.S.-China relations, interventionism in foreign policy, approach to the idea of American exceptionalism, U.S.-Israel relations, American foreign policy towards Latin America, Turkish-American relations, and U.S. stance against Russia-Ukraine War will be analyzed based on Rubio's earlier statements and analyzes written on the expected new American Secretary of State in the international press.

Anti-China Hawk: The most important feature that distinguishes Marco Rubio from other politicians is that his anti-communist stance is very strict as if it reminds us of the Cold War years. In this context, Rubio, also influenced by his personal anger towards the Castro regime in Cuba, evaluates the CCP-controlled regime in China in the same context and supports every initiative against China. Rubio, who is also a religious person and evaluates the regime in China negatively in terms of religious freedoms, considers China as the biggest rival for the global leadership of the United States and in this context, he frequently brings up issues such as Taiwan, the South China Sea, and the situation of the Uyghur Turks in

East Turkestan (Xinjiang) in order to weaken China. Especially concerning the independence of Taiwan, Rubio has a very clear and consistent approach, which would certainly create problems between Washington and Beijing in terms of the continuation of the “one China policy” (*BBC News*, 2024).

Rubio previously in 2022 stated that China aims “to become the world’s most powerful nation and to do so at the expense of everyone else” (*Newsweek*, 2024). More recently, in a September *Washington Post* opinion piece, Rubio wrote “China is the largest, most advanced adversary America has ever faced” (*Washington Post*, 2024). In that sense, Rubio can be classified as a “China hawk” who will try everything to drive China into corner in its relations with the U.S. and other Western countries. In addition, Rubio recently issued a post on his X (Twitter) account stating that “Communist China IS NOT, and will never be, a friend to democratic nations” (Rubio, 2024/a). That is why, Martina points out that the pick of Rubio as the new Secretary of State signals a China policy that could go beyond tariffs in the second Trump era (Martina, 2024).

Hawkish and interventionist: Marco Rubio is more inclined to an interventionist and hawkish foreign policy, which is remembered with the Bush family, rather than Donald Trump’s isolationist stance in foreign policy, which is generally considered by the international press. Rubio, who supported the 2001 Afghanistan Operation and the 2003 Iraq War after the September 11 terrorist attacks (Jaffe, 2015), has also recently expressed support for the overthrow of Muammar Gaddafi in Libya (Friedersdorf, 2015) and Saudi Arabia’s intervention in Yemen (Sullivan, 2015). Rubio has also opposed the Bashar Assad regime in Syria and declared his support for the transition process (Quigley, 2017). Rubio defends the cause of democracy and human rights in justifying American interventions in other countries.

Support for American exceptionalism: American exceptionalism is the idea that the United States is a unique and even morally superior country for historical, ideological, and religious reasons (*Britannica/a*). Supporters of this view often claim that the U.S. in a sense is obliged to play a special

role in global politics. Marco Rubio, like many other popular American right-wing politicians, believes in American exceptionalism (Rubio.senate.gov, 2018) and thinks that the United States should be the most powerful and special state that directs world politics in this context. This view complements Rubio's defense for a more interventionist foreign policy including military options as well.

Supporter of Israel: Marco Rubio, like almost all top-level American politicians, is a politician who is extremely sensitive about the existence and security of Israel. Rubio thinks that Israel is the only democracy and Western state in the Middle East, and for this reason, he supports all of Israel's policies, whether they comply with international law or not. Rubio not only defends Israel's right to defend itself against terrorist attacks but also considers radical Islamic movements' members as "vicious animals who did horrifying crimes" (BBC News, 2024). In that sense, Rubio perceives the world from a very pro-Israel perspective and considers countries such as the Islamic Republic of Iran and political organizations such as Hamas, Hezbollah etc. as "terrorists" (BBC News, 2024). Rubio has in addition personal friendships with key Israeli politicians including Prime Minister Benjamin Netanyahu. Rubio even accused U.S. President Joe Biden and the Democratic Party of being anti-Semitic due to their criticism of Israel's policies in Gaza which led to a great humanitarian tragedy (Euronews, 2024).

Anti-pink tide stance for Latin America: Marco Rubio, who tends to consider left-wing regimes as enemies in Latin America due to his opposition to communism, does not want to directly target democratic countries such as Brazil, while he criticizes leaders in countries where democracy is controversial, such as Nicolas Maduro in Venezuela by calling him a "narco-dictator" (Sweigart, 2024). While not directly targeting him, Rubio also warns Brazilian President Lula da Silva of his close ties with Cuba, Nicaragua, China, and Venezuela (Sweigart, 2024). Rubio also completely rejects Chinese activism in Latin America. In this context, Rubio is a name that can give the green light for regime change policies in such countries after taking office. However, the final say on this

issue will undoubtedly be with President Trump and his national security team.

He is against the process in Türkiye after 2016: Marco Rubio, who has not made many statements about Türkiye, has nevertheless taken a position against the policies towards the opposition and the transformation experienced by the regime in Türkiye after the 2016 failed coup attempt. So much so that Rubio even signed an open letter to Turkish President Recep Tayyip Erdoğan in 2017, which included a proposal to lift the state of emergency and ensure judicial independence (CSCE, 2017). Rubio did not approve of the military operations that Türkiye successfully carried out against Kurdish groups affiliated with terrorism in Syria in the following period, and he stood more against radical Islamist groups than the Kurds (*BBC News Türkçe*, 2024). Rubio, a good Christian, also supported the Armenian Genocide bill. Rubio also criticized the Turkish administration for the S-400 air defense system that Türkiye purchased from Russia and supported the CAATSA sanctions. Regarding Ukraine, the same Rubio appreciated and praised the weapons (Bayraktar drones) support that Türkiye provided to the Kyiv (Kiev) regime against Russia (*BBC News Türkçe*, 2024).

In this context, considering his political background, it can be predicted that Rubio could oppose Türkiye on many issues such as the situation of the Kurds in Syria, democratic practices within the country, relations with undemocratic regimes (especially communist countries such as Venezuela and China), and the Armenian issue. In addition, Rubio is known to support the anti-Erdoğan Islamist Fethullah Gülen group (*Euronews*, 2024) and their member Turkish-American basketball player Enes Kanter Freedom (Rubio, 2024/b).

Although he is personally a supporter of Ukraine, he would not oppose Trump's plan: Despite his open opposition to the military operation launched by Russia against the territorial integrity of Ukraine and international law, and despite making some harsh statements on this issue in the past, Marco Rubio, due to his loyalty to President Trump and the American State, will probably support the negotiation, ceasefire, and peace

process between Ukraine and Russia in line with President Trump's policies in the new term, and even contribute to this process himself. But if we look at his recent statements, Rubio said "We do want to see that conflict end, and it's going to require some very difficult choices" (BBC News, 2024).

Conclusion

In conclusion, Marco Rubio, who started his duty as Secretary of State in the United States in early 2025, is a good right-wing conservative politician by U.S. standards and has serious potential with his youth, energy, Hispanic support, and charisma. Unfortunately, Rubio's general political stance is not warm towards Türkiye. But Rubio, who is an important politician, will definitely try to establish good relations with Türkiye, especially since he will prioritize dealing with anti-U.S. extreme leftist regimes.

In this context, the most important issue will undoubtedly be that the relations between Israel and Türkiye will not continue to be crisis-ridden and that harmony is achieved between the two countries in terms of Kurdish policy. If these do not happen, it is necessary to be ready for the rather angular and sharp statements and stances of Secretary Rubio and President Trump, who are tough right-wing hawkish politicians. However, we hope that the two countries will get along better in the new period and act responsibly, try to solve problems, and develop common policies despite structural problems in their relationship (Örmeci & Reginbogin, 2024).

Marco Rubio was sworn in as the new U.S. Secretary of State in early February 2025. He had a historically high 99-0 support from the U.S. Senate which proves high expectations from him during his tenure in office (U.S. Embassy in Belgium, 2025). During his hearing at the Senate, Rubio confirmed his hawkish position on China and described Beijing as "the most potent and dangerous near-peer adversary this country has ever confronted" (*The Economic Times*, 2025). Rubio also claimed that the risks posed by Beijing to Washington's interests are even greater than the Soviet

threat during the Cold War. During Rubio's early days in the office, the U.S. government removed the phrase "we do not support Taiwan independence" from its website, in line with the "one China policy" that Washington declared decades ago. The fact sheet, however, retains the statement that Washington is committed to the one-China policy (U.S. Department of State).

Rubio made his first international trips as U.S. Secretary of State in early February to Panama, El Salvador, Costa Rica, Guatemala, and the Dominican Republic (*NPR*, 2025). These first diplomatic initiatives were followed by Secretary Rubio's visits to Germany (as part of the Munich Security Conference), Israel, Saudi Arabia, and the United Arab Emirates (*Reuters*, 2025). Rubio also made headlines in the international press when he tried to clarify President Trump's "Gaza Plan" to relocate Palestinians from Gaza to eradicate Hamas and rebuild the city. Rubio underlined that the idea for Gazans to leave their territory was for an "interim period while debris was cleared and reconstruction took place" (*BBC News*, 2025). In that sense, Rubio gives the impression that he will have to undertake a role in smoothing out the excesses of President Trump in the new era. However, Rubio's task would be extremely difficult since President Trump has a larger-than-life personality and both President Trump and his Vice President J. D. Vance have sharp opinions about ending the war in Ukraine by giving concessions to Russia despite European warnings.

BIBLIOGRAPHY

ABC News (2024), "Trump selects Sen. Marco Rubio for secretary of state", 13.11.2024, Date of Accession: 02.01.2025 from <https://abcnews.go.com/Politics/trump-select-sen-marco-rubio-secretary-state-sources/story?id=115728323>.

Başaran, Burcu (2024), "Trump'ın Dışişleri Bakanlığına aday gösterdiği Marco Rubio kimdir?", *Euronews*, 12.11.2024, Date of Accession:

02.01.2025 from <https://tr.euronews.com/2024/11/12/abdnin-yeni-disisleri-bakani-olmasi-beklenen-marco-rubio-kimdir>.

BBC News (2024), “Where does America’s secretary of state nominee stand on key world issues?”, 14.11.2024, Date of Accession: 02.01.2025 from <https://www.bbc.com/news/articles/cvg5kzk42xdo>.

BBC News (2025), “Trump says Israel will hand over Gaza to US after fighting ends”, 06.02.2025, Date of Accession: 18.02.2025 from <https://www.bbc.com/news/articles/c4g9xgj2429o>.

BBC News Türkçe (2024), “Marco Rubio: Trump'ın seçtiği dışişleri bakanı Türkiye'ye nasıl bakıyor?”, 14.11.2024, Date of Accession: 02.01.2025 from <https://www.bbc.com/turkce/articles/cy87j7y2r0lo>.

Britannica/a, “American exceptionalism”, Date of Accession: 02.01.2025 from <https://www.britannica.com/topic/American-exceptionalism>.

Britannica/b, “Marco Rubio”, Date of Accession: 02.01.2025 from <https://www.britannica.com/biography/Marco-Rubio>.

CSCE (2017), “Helsinki Commission urges Turkish President to lift state of emergency”, 17.10.2017, Date of Accession: 02.01.2025 from <https://web.archive.org/web/20190301074509/https://www.csce.gov/international-impact/press-and-media/press-releases/helsinki-commission-urges-turkish-president-lift>.

Farrington, Brendan (2024), “What to know about Marco Rubio, from Miami beginnings to Trump's pick for secretary of state”, *NBC Miami*, 13.11.2024, Date of Accession: 02.01.2025 from <https://www.nbcmiami.com/news/local/what-to-know-about-marco-rubio-from-miami-beginnings-to-trumps-pick-for-secretary-of-state/3471254/>.

Friedersdorf, Conor (2015), “Hillary Clinton, Marco Rubio, and the Ill-Fated Wars They Supported”, *The Atlantic*, 12.03.2015, Date of Accession: 02.01.2025 from <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2015/03/hillary-clinton-marco-rubio-and-the-ill-fated-wars-they-supported/387535/>.

Herman, Steve (2024), “Trump selects senator, former rival Marco Rubio as his top diplomat”, *Voice of America*, 14.11.2024, Date of Accession: 02.01.2025 from <https://www.voanews.com/a/trump-taps-senator-former-rival-marco-rubio-as-his-top-diplomat/7864302.html>.

Jaffe, Alexandra (2015), “Rubio on Iraq: ‘Nation-building’ vs. help ‘building their nation’”, *CNN Politics*, 05.06.2015, Date of Accession: 02.01.2025 from <https://edition.cnn.com/2015/06/05/politics/rubio-nation-building-iraq-war/index.html>.

Kornbluh, Jacob (2024), “Dışişleri Bakanı Marco Rubio'nun Amerikan Yahudileri ve İsrail için anlamı ne olacak?”, *Forward*, 11.11.2024, Date of Accession: 02.01.2025 from <https://forward.com/news/673807/marco-rubio-trump-state-israel-jews/>.

Martina, Michael (2024), “Rubio pick signals a Trump China policy that could go beyond tariffs”, *Reuters*, 14.11.2024, Date of Accession: 02.01.2025 from <https://www.reuters.com/world/us/rubio-pick-signals-trump-china-policy-that-could-go-beyond-tariffs-2024-11-14/>.

Newsweek (2024), “Marco Rubio: Five Times He Spoke Out on China”, 12.11.2024, Date of Accession: 02.01.2025 from <https://www.newsweek.com/marco-rubio-five-times-he-spoke-out-china-1984357>.

NPR (2025), “Three things to know about Rubio's first international trip”, 01.02.2025, Date of Accession: 18.02.2025 from <https://www.npr.org/2025/02/01/nx-s1-5273541/marco-rubio-makes-first-tour-to-latin-america-as-secretary-of-state-starting-in-panama>.

Örmeci, Ozan & Reginbogin, Herbert (2024), *Turkish-American Relations in the 21st Century*, New York: Lexington Books.

Quigley, Aidan (2017), “Rubio: Syrians need to topple Assad, not foreign forces”, 04.07.2017, Date of Accession: 02.01.2025 from <https://www.politico.com/story/2017/04/us-missile-strike-syria-bashar-assad-marco-rubio-236998>.

Reuters (2025), “Rubio to visit Germany, Israel, Saudi and UAE, State Dept says”, 13.02.2025, Date of Accession: 18.02.2025 from

<https://www.reuters.com/world/rubio-visit-germany-israel-saudi-uae-state-dept-says-2025-02-13/>.

Rubio, Marco (2024/a), X Account, Date of Accession: 02.01.2025 from <https://x.com/SenMarcoRubio/status/1819017742827004378>.

Rubio, Marco (2024/b), X Account, Date of Accession: 02.01.2025 from <https://x.com/SenMarcoRubio/status/1085289650799996928>.

Rubio.senate.gov (2018), “Video: Rubio delivers remarks at Faith & Freedom Coalition’s Road to Majority Conference”, 07.06.2018, Date of Accession: 02.01.2025 from <https://www.rubio.senate.gov/video-rubio-delivers-remarks-at-faith-freedom-coalition-s-road-to-majority-conference/>.

Sullivan, Kevin B. (2015), “Marco Rubio's tyrant trap”, *The Week*, 15.05.2015, Date of Accession: 02.01.2025 from <https://theweek.com/articles/555249/marco-rubios-tyrant-trap>.

Sweigart, Emilie (2024), “What Marco Rubio Has Said About Latin America”, *Americas Quarterly*, 12.11.2024, Date of Accession: 02.01.2025 from <https://americasquarterly.org/article/what-marco-rubio-has-said-about-latin-america/>.

The Economic Times (2025), “China 'a bigger threat' than Soviet Union and its all America's fault: Marco Rubio at Senate hearing”, Date of Accession: 18.02.2025 from <https://www.youtube.com/watch?v=bs1nTip-hJY>.

TPM Tv (2016), “Donald Trump Mocks 'Little Marco' Rubio At Fox News Debate”, Date of Accession: 02.01.2025 from https://www.youtube.com/watch?v=7p_ltuXcOH4.

U.S. Department of State (2025), “U.S. Relations with Taiwan”, 13.02.2025, Date of Accession: 18.02.2025 from <https://www.state.gov/u-s-relations-with-taiwan/>.

U.S. Embassy in Belgium (2025), “Emergency Information for American Citizens”, 05.02.2025, Date of Accession: 18.02.2025 from <https://be.usembassy.gov/marco-rubio-americas-new-secretary-of-state/>.

Washington Post (2024), “Beijing set out to destroy U.S. economic supremacy. It’s nearing its target.”, 09.11.2024, Date of Accession: 02.01.2025 from <https://www.washingtonpost.com/opinions/2024/09/09/marco-rubio-made-in-china-threat/>.

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ” KONULU ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK HARİTALANDIRILMASI

Serdar ÇUKUR³

Öz

Bu çalışmanın gayesi, “Dünya Ticaret Örgütü” konulu eserlerin ayrıntılı bir şekilde incelemek hedeflenilmektedir. Bu hedef doğrultusunda nicel verilerden istifade edilerek yapılan analizlerle bilim insanlarının araştırmalarının kolaylaştırılması

³ Doktora öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-Mail: serdarcukur5@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1394-0934.

amaçlanılmaktadır. Çalışmada, Web of Science, bibliyometrik analiz ve Vosviewer yazılım programı kullanılmıştır. Ayrıca bu çalışmada ulaşılan bazı sonuçlardan vardır. Birincisi, 1985-2025 yılları arasında yayınlanan makaleden kitap bölümüne kadar 13607 esere ulaşılmıştır. Bu yıllar arasında en çok eser 2009'da ve en fazla çalışma türü de makale'dir. İkincisi, 13607 eser İngilizceden İspanyolcaya kadar çeşitli diller yazılmış ve en fazla kullanılan dil ise İngilizcedir. Üçüncüsü, eser arasında en fazla çalışmaya sahip olan kişi, Petros C. Mavroidis'dir. Dördüncüsü, en fazla eserin yayınlandığı devlet, Amerika Birleşik Devletleridir. Beşincisi, eserlerin yayınlandığı yayınevleri noktasında Cambridge University Press ilk sırada bulunmaktadır. Sonuncusu ise eserlerde kullanılan anahtar kelimeler içinde en çok tekrar edilen kelimenin "World Trade Organization (WTO)" olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dünya Ticaret Örgütü, Petros C. Mavroidis, Bibliyometrik Analiz, Cambridge University Pres, WOS.

BIOMETRIC MAPPING OF STUDIES ON "WORLD TRADE ORGANIZATION"

Abstract

This study aims to provide a detailed examination of works on the World Trade Organization (WTO). Researchers utilized quantitative data and conducted a bibliometric analysis to facilitate further research. Web of Science, bibliometric analysis and Vosviewer software program were used in the study. They identified 13,607 works published between 1985 and 2025. The highest number of works was recorded in 2009, with articles being the most common publication type. These works were written in various languages, with English being the most predominant. Petros C. Mavroidis had the highest number of contributions among the studied works, and the United States of America was the country with the highest publication rate. Cambridge University Press ranked first among the publishing houses for these works. Lastly, the most frequently repeated keyword among the analyzed works was "World Trade Organization (WTO)".

Keywords: World Trade Organization, Petros C. Mavroidis, Bibliometric Analysis, Cambridge University Pres, WOS.

Giriş

Günümüzde adını sıklıkla duyduğumuz uluslararası hukuk terimi, eski Türkçe'de çeşitli adlandırılmalar üzerinden tarif edilmiştir. Bunlar; "Devletler Hukuku", "Hukuku Düvel", "Arsulusal Hukuk", "Beynelmillel Hukuk" vb. Bu terim ayrıca çeşitli dillerde Almanca'da "Völkerrecht" (Alsan, 1947: 20), Fransızca'da "Droit International" (Ünal, 2005: 27), İngilizce'de "International Law" (Meray, 1956: 53-54) şeklinde bilinmektedir. Bu terim özelinde adlandırmada yaşanan farklılık, tanımlanmasında da yaşanmaktadır. Bunlardan birincisi, Rolando Quadri tarafından uluslararası hukuk, "*uluslararası hukuk kişileri arasındaki*

ilişkileri düzenleyen kurallar bütünüdür” (Reçber, 2020: 5) şeklinde tanımlanmaktadır. Diğeri ise uluslararası hukuk, “uluslararası toplumun üyeleri arasındaki ilişkileri düzenleyen kurallar bütünüdür” olarak tanımlanmaktadır (Sur, 2011: 1). Sonuncusu ise uluslararası hukuk, “uluslararası hukukun özel sujeleri olan devletlerin karşılıklı davranışlarını düzenleyen normların oluşturduğu bir hukuk dalı” (Ünal, 2005: 25) şeklinde tarif edilmektedir. Uluslararası hukukun özelinde yapılan bu tanımlar irdelendiğinde tanımlarda uluslararası hukuk kişilerine vurgu yapıldığı görülmektedir. Uluslararası hukuk kişileri de üç başlık altında sıralanabilir: Devletler, uluslararası örgütler ve devlet niteliğine sahip olmayan insan topluluklar (Pazarcı, 2020).

Uluslararası hukuk kişilerinden uluslararası örgütlere dair kavramsal olarak çeşitli tanımlar üzerinden izah edilmektedir. Bunlardan birincisi, *ulus devletler arasında çok taraflı antlaşma ile kurulan ve ulusal sınırları aşan resmi kurumsal yapılardır* (Evans & Newnham, 2007: 631). İkincisi, *uluslararası örgütler, devletlerin tek başlarına gerçekleştiremeyecekleri amaçları kurumsal bir yapı altında ulaşmak adına kurdukları ve bu doğrultuda birtakım yetki ve işlevlerle donattıkları hukukî yapılardır* şeklinde tanımlanabilir (Çoşkun, 2024: 22). Diğeri, *uluslararası örgütler devletler tarafından aralarındaki bir anlaşmayla kurulan, kendi bünyesinde organlar barındıran, kendi yasal düzenlemelerine sahip oluşumlardır* olarak tanımlanabilir (Erdaş, 2023: 23). Sonuncusu, genel olarak, *“bir ya da daha çok sayıda devletin, belirli bir alanda işbirliğini gerçekleştirmek için otonom davranabilecekleri özgül organlar bütünü”* şeklinde tarif edilmektedir (Bedeoğlu, tarih yok: 16). Uluslararası örgütlere dair yapılan tanım üzerinden bazı vurgulara rastlanıldığı görülmektedir: i) Bir antlaşma ile kurulmaları, ii) Organa / organlara sahip olmaları; iii) Çeşitli yetkilere sahip olmaları ve iv) İşbirliği.

Uluslararası örgütlerin tarif edilmesinde yaşanan çeşitliliğe uluslararası örgütlerin sınıflandırılmasında da rastlanılmaktadır. Bunlar: i) *amaçlarına göre*, ii) *üye sayısına göre*, iii) *sürelerine göre*, iv) *coğrafi dağılıma göre*, v) *faaliyetlerin öncelikli konusuna göre*, vi) *faaliyet alanlarının sayısal yoğunluğuna göre*, vii) *üyeler arasında ortak motiflerin bulunmasına göre*, viii) *görevlerine göre*, ix) *karar alma yetkisine göre*, x) *aktör tipine göre*, xi) *üyelerin refah durumuna göre*, xii) *benimsenen örgüt modeline göre*, xiii) *kuruluş ve gelişim zamanına göre*, xiv) *yatırım başarısına göre* ve xv) *oylama yöntemine göre* (Bedeoğlu, tarih yok: 17-27).

Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization), 1995 yılında kurulmuştur. 166 üyesi bulunan örgütlenmenin merkezi İsviçre'nin Cenevre şehrinde bulunmaktadır. Ayrıca örgütlenme dört organ üzerinden dizayn edilen bir yapıya sahiptir: Bakanlar Konferansı, Genel Konsey, Genel Direktör ve Anlaşmazlıkların Halli Organı. (World Trade Organization, tarih yok). Ayrıca, örgüt bünyesinde çeşitli denetim mekanizmaları bulunmaktadır: Danışma, panel ve temyiz (Akıl, 2021: 372-375).

Tüm bunların yanı sıra Örgütün temel amacı, *uluslararası ticaretin serbestleştirilmesini* sağlamaktır. Bu amacın gerçekleştirilmesinde özelinde Örgütlenmenin esas aldığı temel ilkeleri şunlardır: i) *En çok kayırlan ülke*, ii) *Tarifeler yoluyla korunma*, iii) *Ulusal muamele*, iv) *Gümrük vergilerin indirilmesi ve indirilen oranların konsolide edilmesi* (Ateş, 2012: 205-206).

Literatür Taraması: Dünya Ticaret Örgütü Konusunda

Çalışmanın bu kısmında 5 Ocak 2025'de WOS'ta Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization) anahtar kelimesi üzerinden yapılan tarama sonrasında ulaşılan çalışmalara yer verilecektir.

Yazar- Yıl	Çalışmanın Başlığı	Çalışma Türü	Araştırma Alanları	Atıf
Brandt, Van Biesebroeck, & Zhang (2012)	Creative accounting or creative destruction? Firm-level productivity growth in Chinese manufacturing	Makale	Ekonomi	1248
Zhu, Sarkis, & Geng (2005)	Green supply chain management in China: Pressures, practices and performance	Makale	Ekonomi	885
Hanjra & Qureshi (2010)	Global water crisis and future food security in an era of climate change	Makale	Tarım; Ekonomi	822
(Bloom, Draca, & Van Reenen (2016)	Trade Induced Technical Change? The Impact of Chinese Imports on Innovation, IT and Productivity	Makale	Ekonomi	627

Rose (2004)	Do we really know that the WTO increases trade?	Makale	Ekonomi	623
Zhu & Sarkis (2006)	An inter-sectoral comparison of green supply chain management in China: Drivers and practices	Makale	Bilim & Teknoloji; Mühendislik; Çevre	543
Barham (2003)	Translating terroir: the global challenge of French AOC labeling	Makale ; Bildiri	Coğrafya	500
Helfer & Slaughter (1997)	Toward a theory of effective supranational adjudication	Gözden Geçirme	Hukuk	477
Büthe & Milner (2008)	The politics of foreign direct investment into developing countries: Increasing FDI through international trade agreements?	Gözden Geçirme	Kamu & Hukuk	445
Brandt, Van Biesebroeck, Wang, & Zhang (2017)	WTO Accession and Performance of Chinese Manufacturing Firms	Makale	Ekonomi	416
Shih & Fang (2004)	The use of a decomposed theory of planned behavior to study Internet banking in Taiwan	Makale	İşletme; Ekonomi; Bilgisayar Bilimi	402
Wade (2003)	What strategies are viable for developing countries today? The World Trade Organization and the shrinking of 'development space'	Makale	Ekonomi; Uluslararası İlişkiler; Siyaset Bilimi	375
Sweet & Mathews (2008)	Proportionality Balancing and Global Constitutionalism	Gözden Geçirme	Uluslararası İlişkiler; Hukuk	370
Handley & Limão (2017)	Policy Uncertainty, Trade, and Welfare: Theory and Evidence for China and the United States	Makale	Ekonomi	368
Zurn, Binder, & Ecker-Ehrhardt (2012)	International authority and its politicization	Makale	Uluslararası İlişkiler; Siyaset Bilimi	355

Long, Liu, Li, & Chen (2010)	Building new countryside in China: A geographical perspective	Makale	Çevre Çalışmaları	351
Subramanian & Wei (2007)	The WTO promotes trade, strongly but unevenly	Makale	Ekonomi	345
Steinberg (2002)	In the shadow of law or power? Consensus-based bargaining and outcomes in the GATT/WTO	Gözde n Geçirme	Uluslararası İlişkiler; Siyaset Bilimi	344
Koopman, Wang, & Wei (2012)	Estimating domestic content in exports when processing trade is pervasive	Makale	Ekonomi	310
Schnietz & Epstein (2005)	Exploring the Financial Value of a Reputation for Corporate Social Responsibility During a Crisis	Makale	İşletme	294
Sell & Prakash (2004)	Using ideas strategically: The contest between business and NGO networks in intellectual property rights	Makale ; Bildiri	Uluslararası İlişkiler; Siyaset Bilimi	291
Lu, Tao, & Zhu (2017)	Identifying FDI spillovers	Makale	Ekonomi	289
Francois & Hoekman (2010)	Services Trade and Policy	Makale	Ekonomi	281
Liu & Qiu (2016)	Intermediate input imports and innovations: Evidence from Chinese firms' patent filings	Makale	Ekonomi	278
Michael DeLuca & Peeples (2002)	From public sphere to public screen: Democracy, activism, and the "violence" of Seattle	Makale	İletişim	256
Simma (2006)	Of planets and the universe: Self-contained regimes in international law	Gözde n Geçirme	Uluslararası İlişkiler; Hukuk	255
Shaffer & Pollack (2010)	Hard vs. Soft Law: Alternatives, Complements, and Antagonists in International Governance	Gözde n Geçirme	Hukuk	251
Horn, Mavroidis, & Sapir (2010)	Beyond the WTO? An Anatomy of EU and US Preferential Trade Agreements	Makale	İşletme; Finans; Ekonomi;	250

				Uluslararası İlişkiler	
Lu & Yu (2015)	Trade Liberalization and Markup Dispersion: Evidence from China's WTO Accession	Makale	Ekonomi		248
Benvenisti & Downs (2007)	The Empire's new clothes: Political economy and the fragmentation of international law	Makale	Hukuk		248

Sonuç olarak, Tablo 1’de Dünya Ticaret Örgütü konusunda çeşitli dönemlerde birçok yazar tarafından farklı araştırma alanlarını içerisinde yer alan yoğunluk olarak makale üzerinden icara edilen eserlerin WOS’ta yayınlandığı tespit edilmiştir.

Yöntem ve Bulgular

Çalışmada, tercih edilen analiz türü, bibliyometridir. Bibliyometrik analiz, konulardan referanslara kadar çeşitli aşamaları bünyesinde barındırmasının yanı sıra, eserlerin frekans, sosyal ağ ve atıf analiz gibi çeşitli parametreleri içermektedir (Evren & Kozak, 2014: 67). Bu analiz türüne dair bilim insanları tarafından çeşitli çalışmalara rastlanılmaktadır. Örneğin, işletme (Dang & Motohashi, 2015), kamu yönetimi (Meerow, Newell, & Stults, 2016), mühendislik (Zyoud & Fuchs-Hanusch, 2017), eğitim (Dornik, Vidmar, & Žumer, 2005) ve iletişim (Kim & McMillan, 2008).

Çalışmada tercih edilen yazılım programı, Vosviewer’dır. Bu yazılım programının kullanılmasının özünde ise programın birçok parametreyi içermesi yatmaktadır. Bu parametrelerde, kullananlara da kolaylık veya avantaj sağlamaktadır.

Çalışmada kullanılan verilere, Web of Science (WOS) veri tabanı vasıtasıyla ulaşılmıştır. WOS, bilimsel olarak araştırma yapan ve çalışma icra eden bilim insanları ve araştırmacılar tarafından önemli bir alan olarak görülmesi, bu veri tabanının tercih edilmesinde önemli bir seçenek olmuştur. WOS’ta “World Trade Organization” anahtar kelimesi üzerinden yapılan taramaya sınırlama olarak konular ve ilave olarak da “WTO” ve “World Trade Organization” anahtar kelimelerin dahil edilmesi

sonrasında 1985-2025 yılları arasında yayınlanan 13607 esere tespit edilmiştir.

Bu çalışmanın gayesi, özet kısmında yer verildiği üzere, “Dünya Ticaret Örgütü” ile ilgili eserlere dair ayrıntılı incelemenin yanı sıra, konu temelinde literatürün görünümünden model oluşturmaya kadar çeşitli amaçlarda hedeflenilmektedir. Bu hedeflenme temelinde bu çalışmada “Yıl, Çalışma Türü, Dil, Devlet, Yayınevi, Yazar ve Anahtar Kelime” şeklinde sıralama üzerinden çeşitli başlıklar üzerinden analiz yapılacaktır.

Tablo 2: Eserlerin Yıl- Sayısal Dağılımı (WOS)

Eser Yılı	Toplam Eser Sayısı	Eser Yılı	Toplam Eser Sayısı
1985	1	2007	609
1986	1	2008	609
1988	1	2009	662
1989	4	2010	654
1991	1	2011	628
1992	2	2012	586
1993	2	2013	592
1994	16	2014	616
1995	42	2015	594
1996	79	2016	617
1997	104	2017	587
1998	130	2018	562
1999	180	2019	597
2000	281	2020	562
2001	322	2021	571
2002	307	2022	520

2003	348	2023	471
2004	343	2024	385
2005	461	2025	6
2006	554		

Tablo 2’de WOS’ta “Dünya Ticaret Örgütü” kelimesi üzerinden elde edilen çalışmaların sayısal dağılımları gösterilmektedir. Tablo 2’e göre en az yayının 1985,1986,1988 ve 1991 yıllarında yayınlandığı; en fazla yayın da 2009’da yayınlanmıştır.

Tablo 3: Çalışma Türleri ve Sayısal Dağılım (WOS)

Eserin Türleri	Toplam Eser Sayısı
Makale	10144
Bildiri	1861
Kitap Bölümü	1429
Editöryal İnceleme	631
Kitap İncelemesi	607
İnceleme Makalesi	383
Haber Ögesi	140
Kitap	137
Diğer (mektup, toplantı özeti vb.)	166

Tablo 3’te “Dünya Ticaret Örgütü” konusunda eserlerin çalışma türlerine göre sayısal dağılımı gösterilmektedir. Tablo 3’e göre bu çalışma türleri içerisinde en fazla yoğunluğa ise 10144 eser ile makale (article) sahiptir.

Tablo 4: Eserlerde Kullanılan Diller ve Sayısal Dağılım (WOS)

Eserde Kullanılan Diller	Sayısal Dağılım	Eserde Kullanılan Diller	Sayısal Dağılım
İngilizce	12.844	Çekçe	10
Rusça	207	Korece	9
İspanyol	168	Slovakca	9
Fransızca	96	Ukraynaca	6
Almanca	76	Macarca	4
Portekizce	67	Sırpça	3
Çince	41	Japonca	2
Lehçe	14	Litvanca	2
Türkçe	13	Belirtilmemiş	2
İtalyanca	12	Danimarkaca	1
Norveççe	11	Flemenkçe	1
Hırvatça	10	Galce	1

Tablo 4’te yayınlanan eserlerin yayınlandığı dillere yer verilmiştir. Tablo 4’e göre bu eserlerde yayın dili olarak en fazla İngilizce kullanılırken, en az tercih edilen diller ise Danimarkaca, Flemenkçe ve Galce şeklinde sıralanmaktadır.

Tablo 5: Eserlerin Yayınlandığı Devletler ve Sayısal Dağılım (İlk 30-WOS)

Devletler	Eser Sayısı	Devletler	Eser Sayısı
Amerika Birleşik Devleti (ABD)	2859	Tayvan	205
Çin Halk Cumhuriyeti	1909	Singapur	182
İngiltere	1297	İspanya	182
İsviçre	898	Brezilya	165
Avustralya	778	İskoçya	121
Kanada	739	Danimarka	118

Almanya	495	Polonya	101
Belçika	467	Yeni Zelanda	99
Hindistan	438	İsveç	94
İtalya	438	Güney Afrika	89
Hollanda	349	Avusturya	87
Güney Kore	341	Çek Cumhuriyeti	72
Fransa	328	Endonezya	69
Rusya	326	Norveç	68
Japonya	221	Türkiye	64

Tablo 5’te eserlerin yayınlandığı devletler noktasında sayısal dağılıma yer verilmiştir. Tablo 5’e göre en fazla yayının yapıldığı devlet ABD iken, en az yayının ise Türkiye’de yayınlanmıştır.

Tablo 6: Eser- Yayınevi Dağılımı (İlk 10-WOS)

Yayınevleri	Eser Sayısı
Cambridge University Press	1100
Wiley	1092
Oxford University Press	1030
Kluwer Law International	946
Elsevier	895
Taylor & Francis	871
Springer Nature	856
Sage	296
Edward Elgar Publishing Ltd.	286
Emerald Group Publishing	246

Tablo 6’da eserlerin yayınlandığı yayınevleri arasında ilk 10’una dair sayısal verilere yer verilmiştir. Tablo 6’a göre en fazla yayının Cambridge

University Press'in ve en az yayının ise de Emerald Group Publishing tarafından yapıldığı görülmüştür.

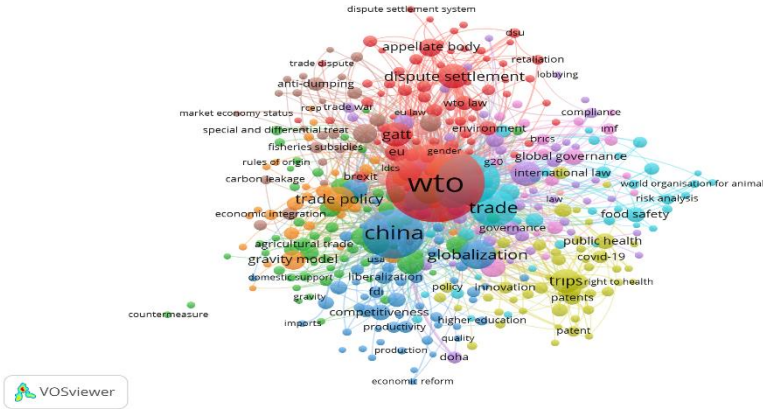
Tablo 7: En Fazla Yayına Sahip Yazarlar (ilk 10- WOS)

Yazar	Eser Sayısı
Petros C. Mavroidis	110
Bernard Hoekman	63
Chad P. Bown	57
William A.Kerr	46
Ernst Ulrich Petersmann	43
Gabrielle Marceau	39
Zhou Weihuan	39
Tania Voon	35
Robert W. Staiger	35
Andrew D. Mitchell	33

“Dünya Ticaret Örgütü” ile ilgili yapılan çalışmalara / eserlere dair yazarlara dair isimlere ve eser sayısına dair bilgilerin yer verildiği Tablo 7’de sıralan ilk 10’da sıralamanın en üstünde Petros C. Mavroidis (110 çalışma) yer alırken, en altında ise Andrew D. Mitchell (33 çalışma) konumlanmaktadır.

WOS’ta “World Trade Organization” üzerinden ulaşılan eserlere dair anahtar kelimeler üzerinden yapılan analiz sonrasında ortaya çıkan anahtar kelimelerden meydana gelen bağlantı Şekil 1’de resmedilmiştir.

Şekil 1. Eserlerin Anahtar Kelimeleri Bağları Haritası

Anahtar kelimelerin bağlarının resmedildiği Şekil 1'in ortaya çıkması için kriter olarak en az 10 şartı esas alınmıştır. Bu kriterle de 15487 kelime içerisinde 407'sinin uyum sağladığı görülmüştür. Bu uyum sonrasında yapılan analiz ile Şekil 1, 407 birim, 10 küme, 8158 bağlantı ve 16442 toplam bağlantı gücü gibi çeşitli sayısal veriler üzerinden meydana gelmiştir. Ayrıca bu analiz neticesinde anahtar kelimelerin ilk sırasında en çok tekrar edilen kelime 1464 ile “World Trade Organization (WTO)” olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç

Bu çalışmanın gayesi, “Dünya Ticaret Örgütü” konulu eserlerin ayrıntılı bir şekilde incelemek hedeflenilmektedir. Bu hedef doğrultusunda çalışmada, WOS'ta ulaşılan kaynaklardan bibliyometrik analiz üzerinden ve Vosviewer yazılım programı vasıtasıyla yapılan grafiklendirmeyeyle dizayn edilmiştir.

WOS'ta “World Trade Organization (Dünya Ticaret Örgütü)” konulu çalışmalara ilişkin bir tarama yapıldığından 1985-2025 yılları arasında yayınlanan 13607 esere ulaşılmıştır. Bu yıllar arasında en fazla eserin yayınlandığı yıl 2009 (662 eser)'dir. Ayrıca bu yıllar arasında 13607 eser arasında çalışma türü olarak en fazla makale tercih edilmiştir.

13607 eser üzerinden yapılan inceleme sonrasında yazım dili olarak en çok İngilizce kullanılmıştır. Bu eserlerin yayınlandığı devletler noktasında da ABD ilk sırada yer almaktadır. Ayrıca bu eserlerin yayınlandığı

yayınevleri düzleminde de Cambridge University Press ön sıralarda olduğu görülmüştür.

Tüm bunların yanı sıra, 13607 eser arasında en fazla çalışma yayınlan kişinin de Petros C. Mavroidis olduğu tespit edilmiştir. Bu eserlerdeki anahtar kelimeler hususunda yapılan irdeleme neticesinde en fazla tekrar edilen kelimenin “World Trade Organization (WTO)” olduğu görülmüştür.

Ayrıca bu çalışma WOS üzerinden ulaşılan veriler üzerine inşa edilmiştir. Bu inşa sürecinde Scopus, Dergipark ve Ulusal Tez Merkezi gibi veri tabanlarında Dünya Ticaret Örgütü konusunda yayınlanmış olan çalışmalar dışarıda tutulmuştur. Bu durum aynı zamanda çalışmanın eksik tarafını da ortaya koymaktadır. Bu eksik dikkate alınarak, bu veriler ışında araştırmacılar aynı yöntemi dikkate alarak literatüre katkı sağlayacak çalışmalar meydana çıkarabilirler.

KAYNAKLAR

- Akıl, A. (2021). Dünya ticaret örgütünün denetim sistemi ve kararlarına uyulmamasının müeyyideleri. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16(2), 365-387.
- Alsan, Z. M. (1947). *Devletler Hukuku Dersleri*. Ankara: Siyasal Bilgiler Okulu Yayınları.
- Ateş, D. (2012). *Uluslararası Örgütler: Devletlerin Örgütlenme Mantığı*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Barham, E. (2003). Translating terroir: The global challenge of French AOC labeling. *Journal of Rural Studies*, 19(1), 127-138.
- Benvenisti, E., & Downs, G. W. (2007). The Empire's new clothes: Political economy and the fragmentation of international law. *Stanford Law Review*, 60(2), 595-631.
- Bloom, N., Draca, M., & Van Reenen, J. (2016). Trade induced technical change? The Impact of Chinese imports on innovation, IT and productivity. *The Review of Economic Studies*, 83(1), 87-117.

Brandt, L., Van Biesebroeck, J., Wang, L., & Zhang, Y. (2017). WTO accession and performance of Chinese manufacturing firms. *American Economic Review*, 107(9), 2784-2820.

Brandt, L., Van Biesebroeck, J., & Zhang, Y. (2012). Creative accounting or creative destruction? Firm-level productivity growth in Chinese manufacturing. *Journal of Development Economics*, 97(2), 339-351.

Büthe, T., & Milner, H. V. (2008). The Politics of foreign direct investment into developing countries: Increasing FDI through international trade agreements? *American Journal of Political Science*, 52(4), 741-762.

Çoşkun, E. (2024). Uluslararası örgütlerin yetkileri bağlamında andlaşma akdetme yetkisi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Dang, J., & Motohashi, K. (2015). Patent statistics: A good indicator for innovation in China? Patent subsidy program impacts on patent quality. *China Economic Review*, 35, 137-155.

Dedeoğlu, B. (tarih yok). Uluslararası örgütlerin farklı sınıflandırma biçimleri . Erişim tarihi: 13.12.2024,
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/8096>

Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285-296.

Dornik, E., Vidmar, G., & Žumer, M. (2005). Nursing education in Slovenia and its impact on nurses publishing in their professional journal. *Nurse Education Today*, 25(3), 197-203.

Erdaş, O. (2023). Küreselleşme ve iklim değişikliği: Aktör olarak uluslararası örgütler. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Evren, S., & Kozak, N. (2014). Bibliometric analysis of tourism and hospitality related articles published in Turkey. *Anatolia*, 25(1), 61-80.

- Evans, G. & Newnham, J. (2007). *Uluslararası ilişkiler sözlüğü*. (Çev.: H. Ahsen Utku), İstanbul: Gökkube.
- Francois, J., & Hoekman, B. (2010). Services trade and policy. *Journal of Economic Literature*, 48(3), 642-692.
- Handley, K., & Limão, N. (2017). Policy Uncertainty, trade, and welfare: Theory and evidence for China and the United States. *American Economic Review*, 107(9), 2731-2783.
- Hanjra, M. A., & Qureshi, M. E. (2010). Global water crisis and future food security in an era of climate change. *Food Policy*, 35(5), 365-377.
- Helfer, L. R., & Slaughter, A.-M. (1997). Toward a theory of effective supranational adjudication. *The Yale Law Journal*, 107(2), 273.
- Horn, H., Mavroidis, P. C., & Sapir, A. (2010). Beyond the WTO? an anatomy of EU and US preferential trade agreements: beyond the WTO? *The World Economy*, 33(11), 1565-1588.
- Kim, J., & McMillan, S. J. (2008). Evaluation of internet advertising research: A Bibliometric analysis of citations from key sources. *Journal of Advertising*, 37(1), 99-112.
- Koopman, R., Wang, Z., & Wei, S.-J. (2012). Estimating domestic content in exports when processing trade is pervasive. *Journal of Development Economics*, 99(1), 178-189.
- Liu, Q., & Qiu, L. D. (2016). Intermediate input imports and innovations: Evidence from Chinese firms' patent filings. *Journal of International Economics*, 103, 166-183.
- Long, H., Liu, Y., Li, X., & Chen, Y. (2010). Building new countryside in China: A geographical perspective. *Land Use Policy*, 27(2), 457-470.
- Lu, Y., Tao, Z., & Zhu, L. (2017). Identifying FDI spillovers. *Journal of International Economics*, 107, 75-90.
- Lu, Y., & Yu, L. (2015). Trade liberalization and markup dispersion: Evidence from China's WTO accession. *American Economic Journal: Applied Economics*, 7(4), 221-253.

- Martínez-López, F. J., Merigó, J. M., Valenzuela-Fernández, L., & Nicolás, C. (2018). Fifty years of the *European journal of marketing*: A bibliometric analysis. *European Journal of Marketing*, 52(1/2), 439-468.
- Meerow, S., Newell, J. P., & Stults, M. (2016). Defining urban resilience: A review. *Landscape and Urban Planning*, 147, 38-49.
- Meray, S. L. (1956). Devletler hukukunda bazı terimler. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(4), 52-73.
- Michael DeLuca, K., & Peeples, J. (2002). From public sphere to public screen: Democracy, activism, and the “violence” of Seattle. *Critical Studies in Media Communication*, 19(2), 125-151.
- Pazarcı, H. (2020). *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Reçber, K. (2020). *Uluslararası Hukuk*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Rose, A. K. (2004). Do we really know that the WTO increases trade? *American Economic Review*, 94(1), 98-114.
- Schnietz, K. E., & Epstein, M. J. (2005). Exploring the financial value of a reputation for corporate social responsibility during a crisis. *Corporate Reputation Review*, 7(4), 327-345.
- Sell, S. K., & Prakash, A. (2004). Using ideas strategically: The Contest between business and NGO networks in intellectual property rights. *International Studies Quarterly*, 48(1), 143-175.
- Shaffer, G. C., & Pollack, M. A. (2010). Hard vs. soft law: alternatives, complements, and antagonists in international governance. *Minnesota Law Review*, 94(3), 706-799.
- Shih, Y., & Fang, K. (2004). The use of a decomposed theory of planned behavior to study Internet banking in Taiwan. *Internet Research*, 14(3), 213-223.
- Simma, B. (2006). Of Planets and the universe: Self-contained regimes in international law. *European Journal of International Law*, 17(3), 483-529.

Steinberg, R. H. (2002). In the shadow of law or power? Consensus-based bargaining and outcomes in the GATT/WTO. *International Organization*, 56(2), 339-374.

<https://doi.org/10.1162/002081802320005504>

Subramanian, A., & Wei, S.J. (2007). The WTO promotes trade, strongly but unevenly. *Journal of International Economics*, 72(1), 151-175.

Sur, M. (2011). *Uluslararası Hukukun Esasları*. Ankara: BETA Yayıncılık.

Sweet, A. S., & Mathews, J. (2008). Proportionality balancing and global constitutionalism. *Columbia Journal of Transnational Law*, 47(1), 72-164.

Ünal, Ş. (2005). *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Yetkin Yayınları.

Wade, R. H. (2003). What strategies are viable for developing countries today? The World Trade Organization and the shrinking of ‘development space’. *Review of International Political Economy*, 10(4), 621-644.

Wang, H., He, Q., Liu, X., Zhuang, Y., & Hong, S. (2012). Global urbanization research from 1991 to 2009: A systematic research review. *Landscape and Urban Planning*, 104(3-4), 299-309.

World Trade Organization (tarih yok). The WTO. Erişim tarihi: 13.12.2024, https://www.wto.org/english/thewto_e/thewto_e.htm

Zhu, Q., & Sarkis, J. (2006). An inter-sectoral comparison of green supply chain management in China: Drivers and practices. *Journal of Cleaner Production*, 14(5), 472-486.

Zhu, Q., Sarkis, J., & Geng, Y. (2005). Green supply chain management in China: Pressures, practices and performance. *International Journal of Operations & Production Management*, 25(5), 449-468.

Zurn, M., Binder, M., & Ecker-Ehrhardt, M. (2012). International authority and its politicization. *International Theory*, 4(1), 69-106.

Zyoud, S. H., & Fuchs-Hanusch, D. (2017). A bibliometric-based survey on AHP and TOPSIS techniques. *Expert Systems with Applications*, 78, 158-181.

ÜNİVERSİTELERDE İÇ PAYDAŞ ÖĞRENCİLERİNİN TOPLUMSAL KATKI UYGULAMALARI (4)

⁵İŞİL BÜYÜKGEBİZ

⁶Öcal Usta

Öz

Günümüzde tüm dünyada üniversitelerin eğitim-öğretim, araştırma ve toplum hizmeti olmak üzere üç temel işlev ve sorumluluğunun olması gerektiği kabul edilmektedir. Bu kapsamda toplumsal katkı üniversitelerin önemli işlev ve sorumluluklarından biridir. Toplumsal katkı uygulamaları topluma doğrudan veya dolaylı olarak sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda değer katan ve üniversitenin tüm paydaşlarının etkileşimi ve iş birliği ile gerçekleştirilen uygulamalar olmalıdır. Toplumsal katkı yaklaşım ve uygulamalarında paydaş katılımı önemlidir. Üniversitelerin en önemli iç paydaşları öğrencilerdir. Ayrıca üniversite sosyal sorumluluğu yaklaşımı ile üniversitelerden sosyal sorumluluk bilinci yüksek bireyler yetiştirmeleri de beklenilmektedir. Bu nedenlerle araştırmamızda üniversitelerin iç paydaş öğrencilerinin toplumsal katkı konusunda algı ve düşünceleri belirlenmek amaçlanmış ve elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal katkı, üniversite sosyal sorumluluğu, kurumsal sosyal sorumluluk, sürdürülebilir kalkınma

Abstract

Today, it is accepted worldwide that universities should have three basic functions and responsibilities: Education, research, and community service. Social contribution practices should be practices that add value to society directly or indirectly in line with sustainable development goals and are carried out with the interaction and cooperation of all university stakeholders. Stakeholder participation is important in community contribution approaches and practices. The most important internal stakeholders of universities are students. For these reasons, our research aimed to determine the perception and thoughts of the internal stakeholders of universities and students on community contribution, and the obtained results were evaluated.

⁴ Bu makale yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

²Öğretim Görevlisi, İstanbul Kent Üniversitesi, İİSBF, İşletme Bölümü (Türkçe), E-Mail: isil.buyukgebiz@kent.edu.tr, ORCID: 0009-0004-0684-1473

⁶Prof. Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Kent Üniversitesi, İİSBF, İşletme Bölümü (Türkçe), E-Mail: ocal.usta@kent.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4334-1513

Keywords: Social contribution, university social responsibility, corporate social responsibility, sustainable development

Giriş

Bilindiği üzere toplumsal katkı Yüksek Öğretim Kurumu Yükseköğretim Kalite Kurulu (YÖKAK) tarafından gerçekleştirilen değerlendirme kapsamındadır. Üniversiteler eğitim-öğretim ve araştırma işlevlerinin yanı sıra gerçekleştirdikleri toplumsal katkı yaratan yaklaşım ve uygulamaları ile de değerlendirilmektedir. Bu nedenle hemen her üniversite çeşitli aktiviteler düzenlemektedir. Ancak toplumsal katkının kavram, içerik ve kapsamı, hem Türkçe hem de yabancı literatürde netleşmiş bir konu değildir. Sıklıkla kurumsal sosyal sorumluluk ile ilişkilendirilse de, farklı bir yaklaşımdır.

Güncel Üniversite Fonksiyonları ve Toplumsal Katkı

Günümüzde tüm dünyada üniversitelerin eğitim-öğretim, araştırma ve toplum hizmeti olmak üzere üç temel işlev ve sorumluluğunun olması gerektiği kabul edilmektedir. Doğal olarak farklı ülkelerdeki üniversiteler bu üç temel işleve değişik nedenlerle farklı ağırlık ve önem vermektedirler. Bu durum tarihi geçmişlerine ve toplumların güncel önemlilik ve ihtiyaçlarına bağlıdır. Hatta aynı ülke içindeki üniversiteler bile bu üç temel fonksiyona farklı önemlilik verebilirler. Ancak her şeye rağmen bu üç temel işlevler, global değişimler ve ülkelerin konjonktürleri de dikkate alınarak, üniversitelerin asal işlevleri arasında kabul edilmektedir.

Yükseköğretim Kanunu'nun 12. Maddesi'nde yükseköğretim kurumlarının görevleri tanımlanmıştır (Yükseköğretim Kanunu, 1981). Kanun'da belirtildiği gibi bunların başında, toplumun ihtiyaçları ve kalkınma planları ilke ve hedeflerine uygun ve ortaöğretime dayalı çeşitli düzeylerde eğitim-öğretim, bilimsel araştırma, yayım ve danışmanlık yapmak gelmektedir. Bunun yanı sıra üniversiteler, yörelerindeki tarım ve sanayinin gelişmesine ve ihtiyaçlarına katkıda bulunmalı; sanayi, tarım ve sağlık hizmetleri ile diğer hizmetleri ile hizmetlerde modernleşmeyi, üretimde artışı sağlayacak çalışma ve programlar yapmalı, uygulamalı ve yapılanlara katılmalı, bununla ilgili kurumlarla iş birliği yapmalı ve çevre

sorunlarına çözüm getirici önerilerde bulunmalıdırlar, (Yükseköğretim Kanunu, 1981). Kısaca, üniversiteler yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde toplumla bütünleşerek katkı sağlayacak, değer katacak yaklaşım ve uygulamalar gerçekleştirmelidirler. Toplumsal katkı, toplumsal içerikli bu yaklaşım ve uygulamaların ürünüdür.

Yükseköğretim kurumları bu yaklaşım ve hizmetleri sürdürürken kalite kriterlerini de karşılamalıdır. Ülkemizde bu türden hizmet standartlarının belirlenmesi ve üniversitelerin iç ve dış kalite özelliklerini tespit etmek adına çalışan kurum Yükseköğretim Kalite Kurulu'dur. Üniversiteler, eğitim-öğretim ve araştırma işlevlerinde olduğu gibi toplumsal katkı ile ilgili rollerini de bir politika olarak belirlemeli, bu konuda stratejik plan geliştirmeli ve hedefler oluşturmalıdır. Bu aşamada kurum, sahip olduğu bilimsel bilgi potansiyelini, toplum hizmetlerine ne ölçüde ve hangi öncelikte, hangi alanlarda, hangi mekanizma ve araçlarla yansıtacağını planlamalı ve açıklamalıdır. Bu tercih belirlenirken; ulusal, bölgesel veya yerel toplum önceliklerine, öncelikli alanlara (tarım, doğal kaynakların geliştirilmesi, turizm vb.) vurgu yapılmalıdır. Kurum, geliştirdiği stratejik plana uygun olarak bu kapsam çerçevesinde toplumsal katkı politikası ile ilişkili olarak belirlediği strateji ve hedeflerle uyumlu olmak üzere toplumsal katkı uygulamalarını düzenlemeli ve teşvik etmelidir. Toplumsal katkı uygulamalarının hedeflerinin; ihtiyaç analizlerine göre ve beklenen toplumsal katkı çıktıları dikkate alınarak belirlenmesi gerekmektedir. Toplumsal katkı çıktıları, genel ve uygulamalar özelinde belirlenebilir. Toplumsal katkı çıktıları; yükseköğretim kurumlarının ülkeye, topluma, bölgeye, kültüre ve ekonomiye vb. sağladığı her tür katkı olabilir.

Toplumsal katkı sürecinin değerlendirmesi de önemlidir ve kurumun kalite güvence sisteminin bir parçasıdır. Toplumsal katkı süreçleri değerlendirilirken kurumun toplumsal katkı politika, strateji ve hedeflerinin ve bu hedeflerin nasıl gerçekleştirileceğinin belirlenmiş olması gereklidir. Projelendirilen toplumsal katkı uygulamalarının gerçekleştirilişi izlenmeli, bu faaliyetlerden toplum adına nasıl bir fayda elde edildiği (toplumsal katkı çıktıları), hem nitelik itibarıyla hem de nicelik olarak değerlendirilmelidir. Ulaşılan sonuçların kontrol edilerek ihtiyaç duyulan iyileştirme çalışmalarının yapıldığı bir süreç olarak ele alınmalıdır. Kurum, toplumsal katkı faaliyetlerinin benimsediği toplumsal katkı hedefleri ve stratejileri doğrultusunda yerel, bölgesel ve ulusal kalkınma hedefleriyle uyumunun

olduğu kadar BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile de örtüşümünü sağlamalıdır.

Sonuç olarak, Yükseköğretim Kurumu, üniversitelerden yerel, bölgesel, ulusal veya uluslararası toplumsal katkı uygulamalarında liderlik yapabilen bir kurum olmalarını beklemektedir. Toplumsal katkı uygulamaları bir yükseköğretim kurumunun gerçekleştirdiği çok çeşitli toplumsal katkı amaçlı faaliyetleri kapsar. Bunlar hizmet, araştırma ve yayın, toplumsal projeler, sosyal, sportif, sanatsal ve kültürel etkinlikler vb. olabilir. Toplumsal katkı ile ilgili tüm süreçlerin planlanması, uygulanması, izlenerek değerlendirilmesi ve iyileştirme çalışmalarının yapılması bir gerekliliktir.

Üniversiteler ve kuruldukları kentler ile olan etkileşimleri önemlidir. Üniversiteler, topluma sosyal ve kültürel olarak önemli katkıda bulunan eğitim kurumlarıdır. Benzer şekilde ekonomik gelişmeye de katkıda bulunurlar ve yeni iş alanları yaratırlar. Üniversitelerin toplum ile sahip oldukları ve ürettikleri bilgiyi paylaşması, üniversitelerin toplumsal katkılarının temelinde yer alır. Üniversite öğrencileri, öğretim üye ve elemanları ile diğer çalışanları da aynı kentte yaşarlar ve yaşam sürecindeki aktiviteleri ile de üniversite ve yerel çevre arasındaki bu etkileşime etki ederler.

Ülkemizde de üniversitelerin kentlerinin ve hatta bölgelerinin kalkınması üzerinde önemli etkilerinin olduğu çok iyi ortaya konmuştur (Yavuzçehre, 2016; Sankır ve Sankır, 2017). Sosyal ve ekonomik açıdan geri kalmış şehirlerde ve bölgelerde bu nedenle üniversiteler açılmakta ve kentsel/bölgesel canlanma amaçlanmaktadır. Üniversitelerin kentler üzerindeki katkıları öncelikle ekonomiktir. Üniversitenin açılması ile birlikte bölge sosyal ve kültürel olarak da canlanır, sosyal ve kültürel değişimi hızlanır, yöre halkının yaşam düzeyi artar, gençler sosyal yetenekleri keşfederler.

Üniversiteler ile içinde bulundukları çevre arasında gerçekleşen ve kaçınılmaz olan bu etkileşim spontan olarak gerçekleşebileceği gibi çok çeşitli faaliyetlerle de desteklenerek yönetsel olarak da planlanabilir ve yönetilebilir. İşte bu noktada bazı stratejik yaklaşım ve uygulamalar toplumsal katkı kavramı içinde yer alır. Toplumsal değer üreten bu uygulamaların hareket noktası ise bazen kurumsal sosyal sorumluluk kapsamına girebilir.

Kurumsal Sosyal Sorumluluk

Günümüzde hemen hemen tüm iş kollarında yoğun olarak kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) yaklaşım ve uygulamalarını görmekteyiz. Bu konu sadece ticari kurumsal dünyada değil akademik ortamda da değişik vesilelerle tartışılmış; teoriler geliştirilmiş ve araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Kurumsal sosyal sorumluluğu tam olarak açıklayan bir tanım ortaya konamamış veya kurumsal sosyal sorumluluğun gerçekte ne anlama geldiği konusunda fikir birliğine varılamamıştır (Crowther ve Aras, 2008). Carroll (1991) KSS'nin kavramsal olarak dört farklı sorumluluk içerdiğini savunmuştur. Temel sorumluluk kurumun ekonomik sorumluluklarıdır; işletmelere ekonomik olarak toplumdaki temel birim olarak bakılır. İşletmeler öncelikle tüketicilerin ihtiyaçlarına cevap vermeli; bu doğrultuda ürün ve/veya hizmet sunmalıdırlar. Bunun sonucunda da makul ölçüde ekonomik kâr sağlamaları doğal karşılanmalıdır. Ticari bir kurumun en temel sorumluluğu budur. Diğer sorumluluk ise, yasal/hukuki sorumluluklardır. Aksi düşünilemeyecek bir sorumluluk olup, şirketlerin ekonomik sorumluluklarını yerine getirirken yasalara ve yönetmeliklere uygun davranmaları gerekliliğini; toplumun da bunu beklediğini ifade eder. Bundan sonraki aşamada etik sorumluluklar gelir. Önceki sorumluluklar yerine getirilirken, başta hakkaniyet ve adalet gibi etik değerler önemsenmeli ve dikkate alınmalıdır; toplumun beklentisi yine bu yöndedir. Carroll tüm bu sorumlulukların üstünde gönüllülüğe yer verir. Gönüllü sorumluluk, diğer bir ifade ile, sorumluluk almaya gönüllü olma yaklaşımı, işletmeyi kurumsal vatandaşlık kavramında üst düzeye çıkarır.

Kurumsal sosyal sorumluluk, şirketlerin günlük operasyonlarına ve yönetim sistemlerine entegre ettikleri bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda üç önemli unsura vardır. Birincisi, topluma karşı geliştirdikleri/sahip oldukları sorumluluk bilincidir. Diğer önemli unsur, ticari kurumların sürdürmekte oldukları kurumsal ticari faaliyetlerinin çevre, toplum ve ekonomi üzerindeki etkilerini dikkate almalarıdır. Üçüncü önemli unsur ise, tabii ki farklı paydaş gruplarıyla ilişkileri ve bunu nasıl yönettikleridir. Şirketlerin paydaş ilişkilerinde çokluluk önemlidir. Şirket benimsediği ve sürdürdüğü tek bir faaliyet ile aynı anda birden çok sayıda paydaşın memnuniyetine neden olmalıdır. Şirket işte bunu amaçlayarak ve buna ulaşmak için sosyal ve çevresel yararlı uygulama ve yaklaşımları, bunu mümkün kılan politika

ve stratejileri benimser ve uygular; hepsi birlikte kurumsal sosyal sorumluluğu oluşturur.

Paydaşlar, Freeman'ın (1984) tanımıyla kurumun hedeflerine ulaşmasını etkileyebilen veya bundan etkilenen herhangi bir grup veya bireydir. Paydaşlar dahili veya harici olmak üzere iki grupta değerlendirilirler. Örneğin çalışanlar, tedarikçiler, vb. dahili paydaş olarak adlandırılırken, müşteriler, hükümetler, yerel topluluklar, gazeteciler, vb. ise harici paydaşlara örnek verilebilir. Mosca ve Civera (2017) ise, kurumsal sosyal sorumluluğu, geleneksel olarak, işletmelerin birden fazla paydaşın çıkarlarına aynı anda hizmet etmek için uyguladığı sosyal ve çevresel faydalarla bağlantılı uygulamaların, politikaların ve stratejilerin toplamı olarak tanımlamaktadır. KSS yaklaşım ve uygulamaları dahili ve harici olarak tüm paydaş gruplarına etkili bir şekilde iletilmelidir (Isenmann, 2006; Basil ve Erlandson, 2008). Bu nedenle, sosyal ve çevresel girişimleri destekleyen kurumlar, farklı paydaş grupları arasında olumlu tepkiler uyandırma gücüne sahiptir (Morsing ve Schultz, 2006).

Ticari işletmeler için geçerli olan KSS yaklaşımı, bu yaklaşımın uygulamaları ve neticeleri yükseköğretim kurumlarına tümüyle uygulanamaz. Şirketlerin ve üniversitelerin sosyal sorumluluğa teorik ve pratik açıdan yaklaşımları farklıdır. Son yıllarda üniversiteler tarafından bu konuda çeşitli uygulamalar hayata geçirilmektedir. Ancak bu faaliyetler toplumsal katkı kapsamında değerlendirilebilir mi? Üniversiteler toplumsal katkı yaklaşım ve uygulamalarının üniversitenin sürdürdüğü tanıtım ve halkla ilişkiler uygulama ve faaliyetlerinden farklılığını nasıl yaşama geçireceklerdir? Konu sadece ulusal düzeyde değil global literatürde de çok yeni ve çözümlenmemiş soruları olan yeni bir konudur.

Diğer taraftan, KSS kavramından farklı olarak üniversite sosyal sorumluluk kavram ve yaklaşımının gereği olarak, üniversitelerden sosyal sorumluluk bilinci yüksek bireyler, yöneticiler ve uygulayıcılar yetiştirmesi de beklenilmektedir. Bu hedef ise, üniversite sosyal sorumluluğu (ÜSS) bilinci ve gereği ile toplumsal katkı yaklaşım ve uygulamalarını içselleştirmiş ve kurumsallaştırmış yönetim anlayışının benimsenmesi, gerekli yapılanmanın kurulması ve işlevsellik kazanması

ile mümkündür. Üniversiteler sadece toplumsal katkı yaklaşım ve uygulamalarını planlamak, sürdürmek ve çıktılarını değerlendirmek değil aynı zamanda sosyal sorumluluk sahibi bireyler yetiştirilmesine de katkı vermelidirler. Üniversitelerin toplumsal katkı kavramsallığına sürdürülebilir katkı verebilmeleri geleceğin yöneticileri de başta olmak üzere toplumun her katmanında yer alacak olan bireyleri bu hassasiyetlerle donatılmış farkındalığı olan bireyler olarak yetiştirerek gerçekleştirebilecektir.

Üniversite Sosyal Sorumluluğu

Modern üniversitelerin öğrenen örgütler olarak sosyal rollerinin süreç içinde değişen eğilimleri, üniversitelerde sosyal sorumluluğun kavramsal çerçevesinin değişimi, kurumsal sosyal sorumluluktan üniversite sosyal sorumluluğuna geçiş ve üniversitelerin diğer kuruluşlar gibi paydaşlarının (mevcut öğrenciler, gelecekteki öğrenciler, destekçiler vb.) beklentilerini karşılamak üzere sosyal sorumluluk stratejisi benimsemesi gereken özel bir kuruluş türü olarak değişim süreci önemli aşamalıdır.

Delanty (2001), yükseköğretim kurumlarının toplumsal süreçlere gittikçe artan katılımını vurgulayarak, üniversitelerin modern dünyadaki misyonunun, farklı bir ifade ile üniversitelerin 21. yy'daki temel görevinin kamusal alanda kilit bir aktör haline gelmek olduğunu ve böylece bilginin demokratikleştirilebileceğini ileri sürmüştür. Günümüzde, kültürel değişimlerin ve yeni teknolojilerdeki ilerlemelerin etkisiyle bilginin demokratikleşmesine tanık oluyoruz. Günümüzde bilgi, yalnızca politik açıdan tarafsız akademik araştırmalar yoluyla değil, ticari kuruluşlar ve teknoloji merkezleriyle iş birliği yoluyla da yani birden fazla kaynaktan elde edilebilmektedir.

Bu önemli değişiklikler kültürel ve teknolojik vatandaşlığın artan önemine dikkat çekiyor. Kültürel vatandaşlık, kültürel geleneklerin bir bütün olarak toplum içinde korunması ve yayılması anlamına gelirken, teknolojik vatandaşlık profesyonel topluma, mesleki sistemin taleplerine ve fırsat eşitliğinin genişletilmesine katkıda bulunan bir kavramdır. Üniversiteler, toplum, bilim dalları, uzman kültürü ve toplumsal söylem arasındaki çok yönlü ve çok çeşitli ilişki ve yeni bağlar kurabilmelidirler. Bunun sonucu

olarak üniversitenin işlevlerinin çeşitlenmesi kaçınılmazdır. Modern üniversitelerin temel işlevlerinin öğretim, araştırma, hizmet ve toplumsal eleştiri olduğu da öne sürülmüştür (van der Walt, 2014). Yazara göre üniversitelerin ilk iki işlevi olan öğretim ve araştırma, üniversite için geleneksel fonksiyonlardır. Üniversitelerin diğer hizmetleri olarak sayılan hizmet ve toplumsal eleştiri ise konumuz itibarıyla özellikle ilgi çekicidir.

Üniversiteler tarafından sürdürülen hizmetler iki gruba ayrılabilir. Birinci grup hizmetler, öğretim üyelerine, öğrencilere ve araştırmacılara yönelik iç hizmet olarak adlandırılabilir hizmetlerdir. Diğerisi ise dış hizmet olarak adlandırılır ve üniversitelerdeki uzmanlıkların çeşitli dış paydaşlar için kullanılmasıdır. Danışmanlık, hizmet öğretimi, topluluk eylemine dayalı araştırma, toplumu iyileştirme projeleri, kültürel etkinliklere katılım ve sivil hizmetler bu grup içinde yer alırlar (van der Walt, 2014). Üniversitelerin dış hizmetlerinin özelliği topluma dokunan, katkı veren hizmetler oluşlarıdır.

Üniversite sosyal sorumluluğu, sivil bağlılığı ve aktif vatandaşlığı güçlendirme ihtiyacıyla ilgilidir; gönüllülükle, etik yaklaşımla, öğrencileri ve akademik personeli yerel topluluğa sosyal hizmetler sağlamaya desteklemekle veya yerel ve küresel sürdürülebilir kalkınma için ekolojik, çevresel bilinç ve bağlılığı teşvik ederek sivil vatandaşlık duygusunu geliştirmekle de ilgilidir. ÜSS, üniversitelerin sadece iç paydaşların katılımı ile değişik toplum kesimlerine sahip oldukları potansiyel yetkinlikler ile ulaşması değildir. Üniversiteler içinde bulundukları toplum katmanını başta olmak üzere değişik katmanlarda toplumsal katkı verirken bunun yanı sıra bu konuda profesyonellerin ve liderlerin yetiştirilmesi açısından dünyanın geleceği üzerinde doğrudan bir etkiye de sahiptirler. ÜSS kavramı, üniversite tarafından üretilen eğitimsel, bilişsel, işgücü ve çevresel etkilerin sorumlu yönetimi yoluyla öğrenciler, öğretim üyeleri ve idari çalışanlardan oluşan üniversite topluluğunun performansının etik kalitesine ilişkin bir politika, olarak tanımlamaktadır. Bu tanım oldukça kapsamlı olmasına rağmen yeterli değildir. ÜSS, üniversitenin sürdürülebilir insani gelişmeyi teşvik etmek, geliştirmek ve desteklemek için toplumla etkileşimli bir diyalogdur. Bu kavramın önemi, yükseköğretimin karşı karşıya olduğu akademik özgürlük ve üniversite

özerkliği gibi diğer güncel zorluklarla birlikte Uluslararası Üniversiteler Birliği Politika Beyanları'nda da yer almasından da anlaşılabilmektedir (International Association of Universities (IAU), 2022).

Üniversitelerden beklenen toplumsal katkılar hem çok çeşitlidir hem de çok derinliktir. Öncelikle yerel ve bölgesel olmak üzere, ulusal ve uluslararası hizmet sunularak yerelin, toplumun ve insanlığın içinde olduğu, karşı karşıya kaldığı sorunların iyileştirilmesi toplumsal katkı olarak amaçlanmaktadır. Ancak üniversiteler bu düzeyde toplumsal katkı gerçekleştirirken aynı zamanda gerçekleşen sorumlulukların sürdürülebilirliğini de gözetmek zorundadırlar.

Süreç içinde gerçekleştirilen araştırmalar ÜSS'nin, üniversitenin eğitim, araştırma ve sosyal eylemleri ile paydaşlarının eğitimsel gelişiminde ve toplumun yaşam kalitesinin artırılmasında kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır (Nuchprasop ve Intarakamhang, 2018; Shaari ve diğerleri, 2018). ÜSS kavramı, bilgi ve hakikat arayışına, yurttaşlık bilincinin geliştirilmesine ve toplumun uzun vadeli gelişimine (sürdürülebilirlik) dayanan KSS ruhunun bir uzantısıdır. ÜSS'nin özü sosyal sorumluluk üstlenmek ve üniversitenin gelecekteki refahı (gelişimi) için bir umut yeri haline gelebilmesidir. Ayrıca ÜSS, yükseköğretim kurumlarının bölgesel ve küresel toplum hizmetlerine, sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya, ekolojik, sosyal, çevresel ve teknik toplumsal kalkınmaya dahil olması gerektiğine dair bir inancı da temsil etmektedir (Sanchez vd., 2020; Latif, 2018).

Üniversite sosyal sorumluluğunu KSS'den ayırmak için profesyonel eğitim verebilmenin ne kadar önemli olduğunu anlamak ve kabul etmek gerekir. Yeni bilgi oluşturmak ve bu bilgiyi yaymak, üniversitelerin ana faaliyetleridir. Üniversiteler ve eğitim kurumları “sosyal sorumlu yönetim”e yönlenmişler ve bunu benimsemişlerdir. Üniversiteler toplumun ihtiyaçlarını bir bütün olarak değerlendirebilmeli ve sorunlarına çözüm üretebilmeli, refahına, sosyal ve insani gelişimine katkıda bulunmalıdırlar (Muijen, 2004b). Üniversite kurumlarının yönetim organlarında sosyal sorumlulukta paydaş yaklaşımını yönetime dahil etmek için gerekli değişikliklerin gerçekleştirilmesi de önemlidir.

Araştırmanın Konusu ve Amacı

Üniversiteler tarafından gerçekleştirilen aktivitelerin konu, içerik ve kapsamlarına bakıldığında kimi aktivite ve uygulamaların sosyal sorumluluk ve/veya halkla ilişkiler kapsamı içinde değerlendirebileceği, toplumsal katkı yaklaşım ve uygulaması olarak kabul edilemeyeceği ileri sürülmektedir (Güleç ve Demir, 2023). Toplumsal katkı uygulamaları, topluma doğrudan veya dolaylı olarak sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda değer katan ve üniversitenin tüm paydaşlarının etkileşimi ve iş birliği ile gerçekleştirilen uygulamalar olmalıdır. İşte bütün bu nedenlerle üniversitelerin en önemli iç paydaşı olan öğrencilerin üniversitelere görev ve sorumluluk olarak verilen toplumsal katkı ile ilgili algıları, duygu-düşünce ve deneyimleri araştırılmak istenmiştir. Kısaca araştırmamızın konusu, üniversitelerin iç paydaşı olan öğrencilerinin toplumsal katkı algı, bilgi ve uygulamaları olup; amacı ise öncelikle öğrencilerin üniversitelerin önemli fonksiyonlarından biri olan toplumsal katkı ile ilgili algı, duygu ve düşüncelerini belirlemektir. Bu nedenle, öğrencilerin toplumsal katkı kavramı, kapsamı, amaçları, öncelikleri, bireysel kazanımları ile ilgili düşünceleri, konu ile ilgili deneyimleri, sorgulanmış ve bilimsel gerçekler olarak ortaya konmaya çalışılmıştır.

YÖNTEM

Araştırma Evreni ve Örneklemi

Bu araştırmanın evrenini, yükseköğretim kurumlarında okuyan öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırma örnekleme üç vakıf üniversitesinin (İstanbul Kent Üniversitesi, Sanko Üniversitesi ve Demiroğlu Bilim Üniversitesi) öğrencilerinden oluşturulmuştur. Araştırmamızda amacımız doğrultusunda bir veri toplama yöntemi olan elverişli örnekleme yöntemi (kolayda örnekleme) kullanılmıştır. Bu yöntem ile adı geçen üniversitelerin üç ve daha üst sınıflarında eğitim görmekte olan öğrencilere ulaşılarak gönüllü olmaları halinde araştırmaya katılımları sağlanmıştır.

Veri Toplama Aracının Özellikleri ve Uygulanması

Çalışmada veri toplama aracı olarak altı bölümden oluşan anket formu kullanılmıştır. Anket formunun ilk bölümünde öğrencilerin toplumsal katkı algı, duygu ve düşünceleri 12 önerme cümlesi ile; ikinci bölümünde

toplumsal katkı amaç algıları dokuz önerme cümlesi ile; toplumsal katkı uygulamalarında öncelik algıları yedi önerme cümlesi ile; dördüncü bölümde de toplumsal katkı uygulamalarının bireysel kazanımları konusunda algı, duygu ve düşünceleri dokuz önerme cümlesi ile sorgulanmıştır. Anket formunun ilk dört bölümde toplam 37 önerme cümlesi yer almış ve 5'li Likert tipi ölçekleme kullanılmıştır. Anket formundaki son iki bölüm “toplumsal katkı deneyim” ve “toplumsal katkı plan” olarak isimlendirilmiş; öğrencilerin geçmişte toplumsal sosyal sorumluluk faaliyeti ile ilgili deneyimleri ve gelecekte bu konudaki planları sorgulanmıştır. Bu amaçla hazırlanan maddeler soru cümlelerinden oluşmuştur.

Araştırma Ekim 2023 – Kasım 2023 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin üniversitelerinin toplumsal katkı faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olmaları için bu aktiviteleri deneyimleyecek vakit gereklidir. Bu nedenle araştırmada en az iki yıldan bu yana üniversitede okumakta olan üçüncü ve daha üst sınıflarda eğitim gören öğrenciler araştırmanın örneklemine dahil edilmiştir. Toplam 1917 öğrenciden konuyla ilgili bilgisi olduğunu belirten 430 (%22,4) öğrenciye anket formu verilmiş, aynı sayıda anket formu öğrenciler tarafından doldurulduktan sonra geri alınmıştır. Ancak 27 anket formu güvenilir bulunmadığı için değerlendirilmeye alınmamıştır.

Veri Analizi

Anket çalışmamızda elde ettiğimiz bilginin nicel verilere dönüştürülmesinden sonra, tanımlayıcı istatistiksel analizleri için, SPSS 26.0 İstatistik Paket Programı kullanılmıştır. Analizin amacı, öğrencilerin toplumsal katkı ve ilgili konularda, anket formunda yer alan önermeleri ne kadar benimsediklerini veya benimsemediklerini ortaya çıkarmak; algı, duygu ve düşüncelerinde yer alan toplumsal katkı özelliklerini detaylı olarak irdelemek ve belirlemektir. Önermelere verilen cevaplar, ortalama, standart sapma ve yüzde şeklinde tanımlayıcı istatistiklerle betimlenmiştir.

BULGULAR

Güvenilirlik Analizi

Araştırmamızda gerçekleştirilen anket uygulaması ile elde edilen verilerin güvenilirliğini test etmek için iç tutarlılık katsayısı olan “Cronbach Alfa” katsayı değeri hesaplanmıştır. Güvenirlik, ölçülmek istenilen özelliğin ne kadar doğru ölçülebildiğidir (Büyüköztürk, 2011). Güvenilirlik, bizim araştırmamızda öğrencilerin ankette yer alan sorulara verdikleri cevaplar arasındaki tutarlılık olarak tanımlanabilir. Araştırmamızda Cronbach Alfa katsayısı değeri 0,849 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, araştırmada elde edilen verilerin “Yüksek Güvenilirlik” düzeyinde olduğunu göstermektedir (Tablo 1). Tablo 2’de tüm önerme gruplarının Cronbach Alfa katsayı değerleri topluca görülmektedir.

Tablo 1: Anket formundaki maddelerin
“Cronbach Alfa Katsayısı”

Cronbach Alfa Katsayısı	Madde Sayısı
0.849	47

Tablo 2: Tüm toplumsal katkı önerme gruplarının
“Cronbach Alfa Katsayısı”

Önermeler	Cronbach Alfa Katsayısı	Düzeltilmiş Madde Toplam Korelasyon	Madde Çıkarıldığında Cronbach Alpha Değeri
Toplumsal Katkı Tanımlama	0.785		
Toplumsal katkı, üniversitelerin temel fonksiyonlarından biridir.		0.566	0.753
Toplumsal katkı, üniversitelerin stratejik planlama sürecinde yer almalıdır.		0.648	0.749
Toplumsal katkı, üniversitelere rekabet üstünlüğü yaratır.		0.482	0.764
Toplumsal katkı, üniversitelerin genel etkinliğini olumlu etkiler.		0.545	0.758
Toplumsal katkı, üniversitelerin eğitim programlarında (müfredat) yer almalıdır.		0.462	0.765
Toplumsal katkı, üniversitelerin tüm paydaşlarının etkileşim ve işbirliğiyle gerçekleşir.		0.414	0.771
Toplumsal katkı, sosyal sorumluluk uygulamalarıdır.		0.513	0.761
Toplumsal katkı, üniversitenin sürdürülebilir kalkınma doğrultusunda uygulamalarıdır.		0.558	0.756
Toplumsal katkı, üniversitenin itibarını olumlu etkiler.		0.656	0.749
Toplumsal katkı, pazarlama uygulamalarıdır.		0.000	0.815
Toplumsal katkı, öğrencinin üniversite tercihinde etkilidir.		0.272	0.788
Toplumsal katkı, iyi niyetli ama sonuç alınamayan uygulamalardır.		0.219	0.793
Toplumsal Katkı Amaç	0.78		
Toplumsal katkı, eğitim amaçlı olmalıdır.		0.467	0.759
Toplumsal katkı, araştırma amaçlı olmalıdır.		0.619	0.736
Toplumsal katkı, kültür amaçlı olmalıdır.		0.626	0.738
Toplumsal katkı, spor amaçlı olmalıdır.		0.683	0.724
Toplumsal katkı, sağlık amaçlı olmalıdır.		0.481	0.758
Toplumsal katkı, danışmanlık amaçlı olmalıdır.		0.583	0.743
Toplumsal katkı, hizmet amaçlı olmalıdır.		0.113	0.798
Toplumsal katkı, eğlence amaçlı olmalıdır.		0.461	0.766
Toplumsal katkı, pazarlama amaçlı olmalıdır.		0.219	0.795
Toplumsal Katkı Öncelik	0.738		
Toplumsal katkı uygulamalarında öncelik iklim krizi olmalıdır.		0.499	0.696
Toplumsal katkı uygulamalarında öncelik çevre sorunları olmalıdır.		0.613	0.668
Toplumsal katkı uygulamalarında öncelik sosyal dayanışma olmalıdır.		0.532	0.692
Toplumsal katkı uygulamalarında öncelik ekonomik dayanışma olmalıdır.		0.205	0.778
Toplumsal katkı uygulamalarında öncelik engelli yaşam olmalıdır.		0.475	0.702
Toplumsal katkı uygulamalarında öncelik ağaçlandırma olmalıdır.		0.536	0.691
Toplumsal katkı uygulamalarında öncelik yerel ve ulusal kalkınma olmalıdır.		0.422	0.713
Toplumsal Katkı Kazanım	0.839		
Toplumsal katkı çalışmalarına katılmak bireysel gelişim için önemlidir.		0.637	0.818
Toplumsal katkı çalışmalarına katılmak empati yeteneğimizi geliştirir.		0.728	0.808
Toplumsal katkı çalışmalarına katılmak özgüven ve özsaygımızı artırır.		0.591	0.821
Toplumsal katkı çalışmalarına katılmak dikkatimizi dağıtır, zaman kaybeder.		0.220	0.867
Toplumsal katkı çalışmalarına katılmak farkındalığımızı artırır.		0.733	0.808
Toplumsal katkı çalışmalarına katılmak önyargılarımızı değiştirir.		0.675	0.812
Toplumsal katkı çalışmalarına katılmak çevre edinmemizi sağlar.		0.558	0.826
Toplumsal katkı çalışmalarına katılmak toplumsal duyarlılığımızı artırır.		0.713	0.811
Üniversiteler sosyal sorumlu yurttaşlar yetiştirmeyi amaçlamalıdır.		0.308	0.846

Tanımlayıcı İstatistiksel Analiz Bulguları

1.) Toplumsal Katkı Tanımlama Grubu

Araştırma kapsamında öğrencilerin toplumsal katkı ile ilgili olmak üzere sahip oldukları algı, duygu, düşünce ve bilgi niteliklerinin irdelenmesini amaçlayan ilk 12 maddeye verdikleri cevapların ortalama değerleri $2,93 \pm 0,79$ ile $4,39 \pm 0,80$ arasında değişmektedir (Tablo 3).

Tablo 3: Toplumsal katkı tanımlama grubu önermeleri
Ortalama ve standart sapma değerleri

Önermeler	Sayı	Ortalama	Std. Sapma
Toplumsal katkı, üniversitelerin temel fonksiyonlarından biridir.	403	3.9653	1.02641
Toplumsal katkı, üniversitelerin genel etkinliğini olumlu etkiler.	403	3.8536	0.87298
Toplumsal katkı, üniversitelerin stratejik planlama sürecinde yer almalıdır.	403	4.0447	0.84228
Toplumsal katkı, üniversitelerin tüm paydaşlarının etkileşim ve işbirliğiyle gerçekleşir.	403	4.3945	0.80153
Toplumsal katkı, üniversitelere rekabet üstünlüğü yaratır.	403	3.9132	0.91690
Toplumsal katkı, üniversitenin itibarını olumlu etkiler.	403	4.3002	0.79905
Toplumsal katkı, öğrencinin üniversite tercihinde etkilidir.	403	3.5062	1.11160
Toplumsal katkı, üniversitenin sürdürülebilir kalkınma doğrultusunda uygulamalarıdır.	403	4.0074	0.90463
Toplumsal katkı, sosyal sorumluluk uygulamalarıdır.	403	4.2308	0.86608
Toplumsal katkı, pazarlama uygulamalarıdır.	403	2.9330	1.06410
Toplumsal katkı, üniversitelerin eğitim programlarında (müfredat) yer almalıdır.	403	4.0993	0.96458
Toplumsal katkı, iyi niyetli ama sonuç alınamayan uygulamalardır.	403	3.9305	1.06745

“Toplumsal katkı, üniversitelerin tüm paydaşlarının etkileşim ve iş birliğiyle gerçekleşir.” önermesinin $4,39 \pm 0,80$ ortalama ile en yüksek değere sahip olduğu görülmektedir. “Toplumsal katkı, pazarlama uygulamalarıdır.” önermesi ise, $2,93 \pm 1,06$ ortalama ile en düşük değere sahiptir (Tablo 3). Tablo 4’de ise bu grup önermelerin frekans ve yüzde değerleri görülmektedir.

Tablo 4: Toplumsal katkı tanımlama grubu önermeleri

Frekans ve yüzde değerleri

Önermeler	Katılıyorum		Katılmıyorum	
	n	%	n	%
Toplumsal Katkı Tanımlama Grubu Önergeleri				
Toplumsal katkı, üniversitelerin temel fonksiyonlarından biridir	307	76.2	42	10.4
Toplumsal katkı, üniversitelerin stratejik planlama sürecinde yer almalıdır	309	76.7	17	4.2
Toplumsal katkı, üniversitelere rekabet üstünlüğü yaratır	295	73.2	31	7.7
Toplumsal katkı, üniversitenin genel etkinliğini olumlu etkiler	282	70	27	6.7
Toplumsal katkı, üniversitelerin eğitim programlarında (müfredat) yer almalıdır	323	80.2	28	6.9
Toplumsal katkı, tüm paydaşlarının etkileşim ve işbirliği ile gerçekleşir.	358	88.8	12	8.2
Toplumsal katkı, sosyal sorumluluk uygulamalarıdır	340	84.4	17	4.2
Toplumsal katkı, sürdürülebilir kalkınma doğrultusunda uygulamalarıdır	301	74.7	20	4.9
Toplumsal katkı, üniversitenin itibarını olumlu etkiler	360	89.4	17	4.2
Toplumsal katkı, pazarlama uygulamalarıdır	122	30.3	137	34
Toplumsal katkı, öğrencinin üniversite tercihiinde etkilidir	213	52.9	75	18.6
Toplumsal katkı, iyi niyetli ama sonuç alınamayan uygulamalarıdır	46	11.4	299	74.2

2.)

Toplumsal Katkı Amaç Grubu

Öğrencilerin toplumsal katkının amaçları konusunda algı, bilgi ve düşüncelerinin açığa çıkarılması amaçlanarak hazırlanan dokuz önermenin ortalamaları $2,61 \pm 1,32$ ile $4,41 \pm 0,76$ arasında değişmiştir. “Toplumsal katkı, hizmet amaçlı olmalıdır.” önermesinin $4,41 \pm 0,76$ ortalama ile en yüksek değere sahip olduğu görülmüştür. “Toplumsal katkı, eğlence amaçlı olmalıdır.” önermesi ise $2,61 \pm 1,32$ ortalama ile en düşük değere sahiptir (Tablo 5). Tablo 6’da ise bu grup önermelerin frekans ve yüzde değerleri görülmektedir.

Tablo 5: Toplumsal katkı amaç grubu önermeleri
Ortalama ve standart Sapma değerleri

Önermeler	Sayı	Ortalama	Std. Sapma
Toplumsal katkı, eğitim amaçlı olmalıdır.	403	3.9504	0.83608
Toplumsal katkı, araştırma amaçlı olmalıdır.	403	3.4342	0.97609
Toplumsal katkı, kültür amaçlı olmalıdır.	403	3.6005	0.88756
Toplumsal katkı, spor amaçlı olmalıdır.	403	3.1166	1.05745
Toplumsal katkı, sağlık amaçlı olmalıdır.	403	3.8759	0.80390
Toplumsal katkı, danışmanlık amaçlı olmalıdır.	403	3.4988	0.92067
Toplumsal katkı, hizmet amaçlı olmalıdır.	403	4.4144	0.76587
Toplumsal katkı, eğlence amaçlı olmalıdır.	403	2.6179	1.32255
Toplumsal katkı, pazarlama amaçlı olmalıdır.	403	3.0993	1.04623

Tablo 6: Toplumsal katkı amaç grubu önermeleri

Frekans ve Yüzde değerleri

Önermeler	Katılıyorum		Katılmıyorum	
	n	%	n	%
Toplumsal Katkı Amaç Grubu Önermeleri				
Toplumsal katkı, eğitim amaçlı olmalıdır	322	79.9	26	6.5
Toplumsal katkı, araştırma amaçlı olmalıdır	199	49.4	68	16.9
Toplumsal katkı, kültür amaçlı olmalıdır	225	55.8	36	8.9
Toplumsal katkı, spor amaçlı olmalıdır	139	34.5	115	28.6
Toplumsal katkı, sağlık amaçlı olmalıdır	307	76.2	22	5.5
Toplumsal katkı, danışmanlık amaçlı olmalıdır	212	52.6	52	12.9
Toplumsal katkı, hizmet amaçlı olmalıdır	355	88.1	9	2.2
Toplumsal katkı, eğlence amaçlı olmalıdır	118	29.3	209	51.9
Toplumsal katkı, pazarlama amaçlı olmalıdır	154	38.2	123	28

3.) Toplumsal Katkı Öncelik Grubu

Öğrencilerin toplumsal katkının öncelikleri ile ilgili algı, düşünce ve bilgileri de yedi önerme cümlesi öğrenilmek istenmiştir. Toplumsal katkının öncelikleri ile ilgili önermelerin ortalamaları $3,23 \pm 1,11$ ile $4,25 \pm 0,80$ arasında değişmiştir. “Toplumsal katkı uygulamalarında öncelik yerel ve ulusal kalkınma olmalıdır.” önermesinin $4,25 \pm 0,80$ ortalama ile en yüksek değere sahip olduğu görülmüştür. “Toplumsal katkı uygulamalarında öncelik ekonomik dayanışma olmalıdır.” önermesi ise $3,23 \pm 1,11$ ortalama ile en düşük değere sahiptir.

Diğer taraftan “Toplumsal katkı uygulamalarında öncelik sosyal dayanışma olmalıdır.” önermemizin ortalamasının $4,14 \pm 0,76$ olması, buna karşın “Toplumsal katkı uygulamalarında öncelik ekonomik dayanışma olmalıdır.” önermesinin ortalamasının ise $3,23 \pm 1,11$ olması öğrencilerin toplumsal katkı yaklaşımından ekonomik değil sosyal dayanışma beklentilerini açıkça ortaya koymaktadır (Tablo 7). Tablo 8’de ise bu grup önermelerin frekans ve yüzde değerleri görülmektedir.

Tablo 7: Toplumsal katkı öncelik grubu önermeleri
 Ortalama ve standart sapma değerleri

Önermeler	Sayı	Ortalama	Std. Sapma
Toplumsal katkı uygulamalarında öncelik iklim krizi olmalıdır.	403	3.8337	1.03887
Toplumsal katkı uygulamalarında öncelik çevre sorunları olmalıdır.	403	4.0223	0.89052
Toplumsal katkı uygulamalarında öncelik sosyal dayanışma olmalıdır.	403	4.1464	0.76354
Toplumsal katkı uygulamalarında öncelik ekonomik dayanışma olmalıdır.	403	3.2357	1.11369
Toplumsal katkı uygulamalarında öncelik engelli yaşam olmalıdır.	403	3.7270	0.81034
Toplumsal katkı uygulamalarında öncelik ağaçlandırma olmalıdır.	403	3.7742	0.76368
Toplumsal katkı uygulamalarında öncelik yerel ve ulusal kalkınma olmalıdır.	403	4.2556	0.80217

Tablo 8: Toplumsal katkı öncelik grubu önermeleri
 Frekans ve yüzde değerleri

Önermeler	Katılıyorum		Katılmıyorum	
	n	%	n	%
Toplumsal Katkı Öncelik Grubu Önermeleri				
Toplumsal katkı uygulamalarında öncelik iklim krizi olmalıdır	279	69.2	48	11.9
Toplumsal katkı uygulamalarında öncelik çevre sorunları olmalıdır	315	78.2	26	6.4
Toplumsal katkı uygulamalarında öncelik sosyal dayanışma olmalıdır	344	85.4	42	2.9
Toplumsal katkı uygulamalarında öncelik ekonomik dayanışma olmalıdır	174	43.2	107	26.6
Toplumsal katkı uygulamalarında öncelik engelli yaşam olmalıdır	258	64	21	5.2
Toplumsal katkı uygulamalarında öncelik ağaçlandırma olmalıdır	276	68.4	17	4.2
Toplumsal katkı uygulamalarında öncelik yerel ve ulusal kalkınma olmalıdır	352	87.4	14	3.5

4.) Toplumsal Katkı Kazanım Grubu

Araştırmamızın hedef kitlesini oluşturan öğrencilerin, toplumsal katkı faaliyetlerine katılımın olası bireysel kazanımları hakkında ne düşündükleri de sekiz önerme ile sorgulanmıştır. Toplumsal katkı faaliyetlerinin bireysel kazanımları ile ilgili olarak genel algı ortalamaları $3,85 \pm 1,01$ ile $4,35 \pm 0,71$ arasında değişmektedir. “Toplumsal katkı çalışmalarına katılmak bireysel gelişim için önemlidir.” önermesinin, $4,35 \pm 0,71$ ortalama ile en yüksek değere sahip olduğu görülmüştür. “Üniversiteler, sosyal sorumlu vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlamalıdır”

cümlesi ile ifade edilen önermeye öğrencilerin katılımının üst düzeyde ($4,39 \pm 0,80$) gerçekleştirmiş olması dikkat çekici ve yol göstericidir (Tablo 9). Tablo 10'da ise bu grup önermelerin frekans ve yüzde değerleri görülmektedir.

Tablo 9: Toplumsal katkı kazanım grubu önermeleri
Ortalama ve standart sapma değerleri

Önermeler	Sayı	Ortalama	Std. Sapma
Toplumsal katkı çalışmalarına katılmak bireysel gelişim için önemlidir.	403	4.3548	0.71281
Toplumsal katkı çalışmalarına katılmak empati yeteneğimizi geliştirir.	403	4.2854	0.76650
Toplumsal katkı çalışmalarına katılmak özgüven ve özsaygımızı artırır.	403	4.0695	0.99258
Toplumsal katkı çalışmalarına katılmak dikkatimizi dağıtır, zaman kaybeder.	403	4.1762	1.03242
Toplumsal katkı çalışmalarına katılmak farkındalığımızı artırır.	403	4.1811	0.75273
Toplumsal katkı çalışmalarına katılmak önyargılarımızı değiştirir.	403	4.1017	0.80550
Toplumsal katkı çalışmalarına katılmak çevre edinmemizi sağlar.	403	3.8586	1.01596
Toplumsal katkı çalışmalarına katılmak toplumsal duyarlılığımızı artırır.	403	4.2978	0.72666
Üniversiteler sosyal sorumlu yurttaşlar yetiştirmeyi amaçlamalıdır.	403	4,393	0,80224

Tablo 10: Toplumsal katkı kazanım grubu önermeleri
Frekans ve yüzde değerleri

Önermeler	Katılıyorum		Katılmıyorum	
	n	%	n	%
Toplumsal Katkı Kazanım Grubu Önermeleri				
Toplumsal katkı çalışmalarına katılmak bireysel gelişim için önemlidir	370	91.8	10	2.4
Toplumsal katkı çalışmalarına katılmak empati yeteneğimizi geliştirir	358	88.8	13	3.2
Toplumsal katkı çalışmalarına katılmak özgüven ve özsaygımızı artırır	313	75.2	38	9.4
Toplumsal katkı çalışmalarına katılmak dikkatimizi dağıtır zaman kaybeder	35	8.7	348	86.3
Toplumsal katkı çalışmalarına katılmak farkındalığımızı artırır.”	350	86.8	11	2.7
Toplumsal katkı çalışmalarına katılmak önyargılarımızı değiştirir	327	81.2	15	3.7
Toplumsal katkı çalışmalarına katılmak çevre edinmemizi sağlar	278	69	50	12.4
Toplumsal katkı çalışmalarına katılmak toplumsal duyarlılığımızı artırır	366	90.8	9	2.2
Üniversiteler sosyal sorumlu yurttaşlar yetiştirmeyi amaçlamalıdır	358	88.8	12	3

TARTIŞMA ve ÖNERİLER

1.) Yükseköğretim kurumlarında en az iki yıldan bu yana okumakta olan toplam 1917 öğrenciden 430'u (%22,4) “toplumsal katkı”nın ne olduğu konusunda bilgisi olduğunu ifade ederken, 1487 öğrenci ise, (%77,6) toplumsal katkı ile ilgili bilgisi olmadığını ifade etmiştir. Oysa ki, toplumsal katkı yükseköğretim kurumlarının tüm paydaşlarının etkileşim ve iş birliği ile gerçekleştirilir. Bu sonucun öngörülebilecek olası nedenleri irdelenmelidir. Olası nedenlerden biri, yükseköğretim kurumunun toplumsal katkı politika ve stratejisinin olmaması, varsa bile bunun tüm paydaşlara iletilmemiş olması, internet sitesinin de bu konuda bilgi içermemesidir. Bir diğeri neden ise, yükseköğretim kurumlarının bu

yöndeki çalışmalarının, uygulamalarının, müfredatlarının ve hatta kurumsal yapılanmalarının yetersiz oluşu olarak düşünülebilir. Toplumsal katkı amacıyla gerçekleştirilen eylem ve faaliyetlere öğrencilerin katılım sağlayabilmeleri ve bu alanda proje geliştirebilmeleri ve öneride bulunabilmeleri için gerekli olan toplumsal katkı kurumsal yapılanmasının olmaması varsa bile işlerlik kazanmamış olması da sorumlu olabilir. Yükseköğretim kurumlarının internet sitelerinin sürdürülmekte olan toplumsal katkı faaliyetleri konusunda bilgi içermemesi de öne sürülebilir. Son olarak da yükseköğretim kurumunda bu kapsamda gerçekleştirilen bazı eylemlerin gerçekte toplumsal katkı uygulaması olmayıp, kurumsal halkla ilişkiler veya kurumsal tanıtım faaliyeti kapsamında olması neden olarak öngörülebilir.

2.) Üniversitelerin en önemli iç paydaşı olan öğrencilerinin en az iki yıldan bu yana okumakta oldukları yükseköğretim kurumunda toplumsal katkı felsefesi, yaklaşım ve uygulamaları ile karşılaşmamış olması, karşılaşmış olsalar bile farkındalık geliştirememiş, bu konuda eğitimin öğretime dönüştürülemediği olması düşündürücüdür. ÜSS kavram ve yaklaşımı içinde üniversitelerden sosyal sorumlu yurttaşlar ve geleceğin yöneticilerini yetiştirmeleri beklenmektedir. Üniversitelerin uzun vadede en önemli ve etkin kısaca sürdürülebilir toplumsal katkı yaklaşımı (amacı, stratejisi) bu nitelikte öğrenciler yetiştirmeleridir.

3.) Araştırma evrenimizin temsilcileri olan öğrencilerin, toplumsal katkıyı sosyal sorumlulukla ilişkilendirmeleri dikkat çekicidir. Toplumsal katkının kavramsal çerçevesi tüm dünyada üzerinde çalışılan bir konudur ve netlik kazanamamıştır (Delanty, 2001; Barnett, 2007; Reiser, 2008; Pachon, 2009 aktaran Giuffre ve Ratto, 2014). Yükseköğretim kurumlarının, toplumsal katkı fonksiyonunu kavramsallaştırırken, toplumsal katkı üniversitelerin kurumsal sosyal sorumlulukları olarak değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme yanlış olmamakla birlikte eksiktir; ancak toplumsal katkı ve KSS arasındaki güçlü ilişki nedeniyle kabul görmektedir. Bu kabulde yükseköğretim kurumları da dahil olmak üzere, her düzeyde eğitim kurumlarının günümüzde gittikçe ticari işletmelere, kurumsal örgütlere benzeme eğilimleri de etkilidir. Bu

gerçeğin bir tercih mi yoksa bir zaruret mi olduğu da ayrıca tartışılan önemli bir konudur (Vukosovic, 2008; Jonasson, 2008).

4.) Tüm dünya genelinde üniversitelerin, sürdürülebilirlik ve BM sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda yapabilecekleri tartışılmış ve çok sayıda ortak karar alınmıştır (International Association of Universities (IAU), 2001; Bilgili ve Topal, 2021; Kitamura ve Hoshii, 2010; Mitchell, 2011). Üniversiteler üzerlerine düşeni yapmayı taahhüt etmişler, buna da “sürdürülebilir üniversite” yaklaşımı ile başlamışlardır. Çalışmamızda “Toplumsal katkı, üniversitenin sürdürülebilir kalkınma doğrultusunda uygulamalarıdır.” önermesini öğrencilerin %74,7’sinin olumlu görmesi dünyada bu konudaki gelişmelerin ışığında önemlidir.

5.) Öğrenciler, toplamda %73,2 oranında toplumsal katkının üniversiteye rekabet üstünlüğü yaratacağını; %89,4 oranında toplumsal katkının üniversitenin itibarını olumlu etkileyeceğini ve toplumsal katkının %52,9 oranında da öğrencilerin üniversite tercihiinde etkili olacağını düşünmektedirler. Pek çok araştırmada benzer sonuçlar elde edilmiştir (Nejati vd., 2011; Karimi, 2013; Sanchez vd., 2013). Toplumsal katkı yaklaşım ve uygulamaları, sadece yükseköğretim kurumlarına değil, tüm kurumsal yapılara rekabet üstünlüğü yaratmaktadır, itibar kazandırmaktadır. Araştırmamızın sonucu literatür ile de desteklenmektedir (Karimi, 2013; Keskin, 2020). Eğitim kurumlarının da günümüzde ticari özelliklerinin ve kaygılarının olduğu; eğitim kurumlarının da ticari işletmeler gibi yönetilmeleri ve davranmaları göz ardı edilemeyecek bir gerçekliktir. Günümüzde büyük-küçük fark etmeksizin her ticari işletme, KSS yaklaşım ve uygulamaları ile anılmak, dikkat çekmek, takdir görmek, saygınlık kazanmak, rekabet üstünlüğü elde etmek ve itibar arttırmak istemektedir (Kotler ve Fox, 1995; Gibbs, 2002; Binsardi ve Ekwulugo, 2003; Kotler ve Keller, 2009).

6.) Çalışmamıza katılan öğrenciler “Üniversiteler sosyal sorumlu yurttaşlar yetiştirmeyi amaçlamalıdır” önermemize toplamda %88,8 oranında “katıldıklarını” hatta %54,6 oranında “kesinlikle katıldıklarını” ifade etmişlerdir. Üniversitelerin, sosyal sorumluluk ve toplumsal katkı konusunda etkilibirer eğitim kurumu olarak yapabilecekleri doğrudan faaliyet ve etkinliklerle sınırlı değildir. Üniversitelerin yapabileceklerini

bu bakış açısıyla sınırlamak çok sık bir yaklaşımdır ve önemlilikleri göz ardı edilmiş olur. KSS bilincini, üniversitelere uyguladığımızda üniversitelerin, “üniversite sosyal sorumluluğu” başlığı altında yapabilecekleri çok daha önemlidir. Üniversiteler eğitim kurumları olarak eğitmekte oldukları öğrenciler üzerinde güçlü etkileri olan ve öğrencilerin bireysel gelişimine çok değerli katkıda bulunan çok önemli kurumlardır (Bampton ve MacLagan, 2005; Stephens, vd., 2008).Etkileri, güçlü ve kalıcıdır. Üniversitelerin toplumsal katkı yaklaşımlarına “üniversite sosyal sorumluluğu” açısından bakınca, üniversitelerin bu paralelde doğrudan faaliyetlerinden daha önemli olan yaklaşımları doğrudan olmayan, uzun vadede etkisi yaşanacak olan ve hatta doğrudan sürdürülen yaklaşımlardan daha etkin sonuçlar doğurabilecek olan stratejik eğitim faaliyetidir (Segalas, vd., 2009; Chen, vd., 2018; Latif, 2018; Shaari, 2018). Yükseköğretim kurumları “üniversite sosyal sorumluluğu” kapsamı içinde sosyal duyarlılık bilinci yüksek, bu konuda bilgili ve deneyimli öğrencilerden yola çıkarak yurttaşlar ve hatta geleceği şekillendirecek olan kıymetli yöneticileri de yetiştirmekle sorumludurlar ve üniversiteler toplumsal katkı kapsamında gerçekleştirecekleri en kalıcı izleri bu yolda bırakacaklardır (Nuchprasop, 2018).

Çalışmada “Toplumsal katkı üniversitelerin eğitim programlarında (müfredat) yer almalıdır” önermesi de sorgulanmıştır. Öğrencilerin %88,2’si katıldıklarını ifade etmişlerdir. Araştırmamızın ortaya koyduğu bu iki sonuç, aynı zamanda öğrencilerin bu konuda istikrarlı olduklarını ortaya koymaktadır. Diğer taraftan öğrencilerin bu önermelere yüksek oranlarda gerçekleşen katılımları, “hazır” olduklarını işaret etmektedir. O halde sorunun ne olduğu netleştirilmeli ve yapılması gerekenler için harekete geçilmelidir.

7.) Öğrencilerin %88,1 oranında toplumsal katkının “hizmet amaçlı olması”nı; ikinci sırada %79,9 oranıyla toplumsal katkının eğitim amaçlı olması gerektiğini onaylamış olması yol göstericidir. YÖKAK da, üniversitelerin toplumsal katkı uygulamalarını bu başlıklar altında örneklendirmektedir (Yükseköğretim Kalite Kurulu, 2019).

8.) “Toplumsal katkı kültür amaçlı olmalıdır” önermesine katılan öğrencilerin oranı %55,8 olup diğer önermelere göre katılım düşük

gerçekleşmiştir. Kültür, ilgili bakanlığın tanımı ile bir toplumu diğer toplumlardan farklı kılan, geçmişten beri değişerek devam eden, kendine özgü, sanatı, inançları, örf ve adetleri, anlayış ve davranışları ile onun kimliğini oluşturan yaşayış ve düşünüş tarzıdır. Bu nedenle aile kültüründen başlamak üzere katman katman tüm toplumun ortak özellikleri ile belirlenir. Kültürün yaşatılması ve nesillere intikal etmesi de çok önemli ve anlamlıdır. İşte bu noktada üniversiteler kültürel zenginliklerin korunması ve yaşatılması ve gelecek nesillere bırakılması (sürdürülebilir kültür) için toplumsal katkı uygulamaları tercih edebilirler. Öğrenciler tarafından bu önermenin nispeten daha az olumlanmış olmasının nedeninin dijital dünyada gittikçe yalnızlaşan ve bireyselleşen yaşamlar, ilişkiler olduğu düşünülebilir. Ortak değerler üzerinde birleşmesi bireylerin bu ortak zenginlikler ve değerler şemsiyesi altında toplanması ve birleşmesi geleneksel varlığın devamı için önemlidir. Geçmiş olmayan toplumların geleceklerinin de olamayacağı tüm toplum kesimleri gibi genç nesillere de aktarılmalıdır.

9.) Öğrencilerin %37,2'si “Toplumsal katkı pazarlama amaçlı olmalıdır” önermesine katıldığını belirtmiştir. Diğer taraftan bu önermeye katılmayanların oranı toplamda %28'dir. Öğrencilerin % 33,7'si ise kararsızdır. Literatüre baktığımızda düşünsel düzeyde toplumsal katkı yaklaşım ve uygulamalarının pazarlama amacı gütmemesi gerektiği benimsense de toplumsal katkının kurumsal itibar, kurumsal rekabet ve kurumsal tercih edirlilik gibi konulardaki olumlu katkısı ister istemez dolaylı da olsa toplumsal katkı yaklaşım ve uygulamalarını pazarlama açısından da değerlendirilebilir noktaya getirmektedir (Nejati vd., 2011; Sanchez vd., 2013; Karimi, 2013; Keskin, 2020). Rasyonel olan yaklaşım, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden ayrılmadan üniversitelerin yüksek potansiyelleri ile sürdürdükleri toplumsal katkı yaklaşım ve uygulamalarını uzak ve güçlü bir öngörü ve yaklaşımla pazarlama stratejileri ile birleştirmek olmalıdır.

10.) Araştırmamızda öğrencilerin öncelikli toplumsal katkı alanları iklim krizi, çevre sorunları, sosyal dayanışma, engelli yaşam, ağaçlandırma gibi global sorunlar olmuştur. Bu sorunların ortak özelliği BM sürdürülebilir kalkınma hedefleri arasında da yer alan başlıklar arasından seçilmiş

olmalarıdır. Üniversitelerden sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda çalışmalar yapmaları beklenmektedir. Toplumsal katkı işte tam da bu konularda gerçekleştirilecek olan ve aynı zamanda derinlik ve kapsam zenginliği olan araştırma, eğitim ve diğer çalışmalarla gerçekleştirilmelidir (Mohamed, 2015; Bilgili ve Topal, 2021).

11.) “Toplumsal katkı uygulamalarında öncelik sosyal dayanışma olmalıdır” önermesine öğrencilerin katılımı %85,4 oranında iken “Toplumsal katkı uygulamalarında öncelik ekonomik dayanışma olmalıdır” önermesine katılım %42’dir. Toplumsal katkı ekonomik dayanışmayı önceliklemeden ancak benimsediği ve amaçladığı önceliklerle yerel, bölgesel ve ulusal ekonomiyi de canlandıracak, kâr amacı gütmeyen, ekonomik kazanç amacı ve önceliği taşımayan yaklaşım ve uygulamalar olarak algılanmış ve öğrenciler tarafından da bu yönleriyle benimsenmiş olmalıdır. Bu konu, üniversite ve çevre etkileşiminin doğal sonucu olarak yaşanan ekonomik kalkınmanın ötesinde bir noktadır.

12.) Öğrencilerin %73,9’unun ilk ve ortaöğretim yıllarında herhangi bir sosyal sorumluluk faaliyetine katılmadığı dikkat çekicidir. “Üniversite sosyal sorumluluğu” kavramsallığı doğrultusunda yükseköğretim kurumlarından beklenen, sosyal sorumlu yurttaşlar ve yöneticiler yetiştirmek olarak belirlense de eğitimin bir bütün olduğu dikkatten kaçmamalıdır. Söz konusu kavram eğitimin her aşamasında benimsenen bir kavram olmalı, ilkokuldan başlamak üzere her eğitim katmanında müfredatta yer almalı ve hatta uygulamalı olmalıdır. Sosyal sorumlu vatandaşlık kavram ve yaklaşımları milli eğitim politikaları içinde de mütalaa edilmelidir.

13.) Aynı öğrenciler kendilerine “eğitim görmekte oldukları eğitim kurumlarında sosyal sorumluluk faaliyetine katılıp katılmadıkları” sorulduğunda %84,1 oranında katılmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu çok yüksek bir oran olup sorgulanması gereken bir tespittir. Üniversite öğrencilerinin neden eğitim gördükleri yükseköğretim kurumlarında sosyal sorumluluk faaliyetlerine katılmadıkları veya katılamadıkları konusu mutlaka araştırılmalıdır. Toplumsal katkının ancak üniversitelerin tüm paydaşlarının katılımı ve etkileşimi ile gerçekleşebileceği gerçeğinden ve gerekliliğinden hareket edilerek gerekenlerin yapılması için yönetsel

kararlar alınması ve uygulama sürecine geçilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu doğrultuda teşvik edici projeler hazırlanmalıdır ve uygulanmalıdır.

14.) Araştırmamızda öğrencilerin gelecekte sosyal sorumluluk faaliyetlerine dair plan ve düşünceleri sorgulanmış ve öğrencilerin üniversitelerindeki sosyal sorumluluk projelerine katılmak istemedikleri (%41,9), bu konuda istekli olanların oranının sadece %23,3 olduğu dikkati çekmiştir. Öğrencilerin söz konusu etkinliklere neden katılmak istemedikleri ve neden kararsız kaldıkları irdelenmelidir. Üniversiteler toplumsal katkı fonksiyonlarını hakkıyla yerine getirmek istiyorlarsa kurumlarında eğitim görmekte olan öğrencilerin bu konudaki motivasyonlarını arttırmaları gereklidir.

15.) Öğrencilerin “Sosyal sorumluluk eğitimi olsaydı katılır mıydınız?” sorusuna verdikleri cevap adeta işe nereden başlanması gerektiği konusunda bir uyarıcı olup, yol gösterici niteliğindedir. Öğrencilerin %78,2’si bu eğitime katılacaklarını ifade etmişlerdir. Bu yüksek oran, hem işe nereden başlanması gerektiği konusunda bir işarettir hem de gelecek için umut vermektedir. Tüm dünyada yükseköğretim eğitim programlarına toplumsal katkı, toplumsal sorumluluk, KSS ve ÜSS ile ilişkili içeriğin konması konusunda yoğun çalışmalar vardır (Muijen, 2004; Karima, 2006; Kitamura ve Hoshii, 2010; LealFilho, 2010; Micheel, 2011; Mehta, 2011)

Bu önermeyi, daha önce tartışılmış bulunan diğer iki önerme ile birlikte düşünmek gereklidir. Çalışmamıza katılan öğrenciler üniversitelerin sosyal sorumlu yurttaşlar yetiştirmeyi amaçlamasını, toplumsal katkı içeriğinin üniversitelerin eğitim programlarında (müfredat) yer almasını, eğitim aldıkları yükseköğretim kurumunda sosyal sorumluluk eğitimi olduğunda katılacaklarını net olarak ifade etmişlerdir. Bir defa daha öğrencilerin bu önermelere yüksek oranlarda gerçekleşen katılımları, “hazır” olduklarını işaret etmektedir. O halde sorunun ne olduğu netleştirilmeli ve yapılması gerekenler için harekete geçilmelidir.

SONUÇLAR

Üniversitede en az iki yıldan beri okumakta olan iç paydaş öğrencilerinin %77.6’sının “toplumsal katkı (TK)” konusunda bilgisinin yoktur. Bu durumun olası nedenleri, üniversitenin TK politika ve stratejisinin,

ve/veya TK kurumsal yapılanmasının olmaması veya paydaşlara iletilmemiş olması olarak düşünülebilir. Üniversitelerin, sosyal sorumluluk (SS) ve TK konusunda etkili birer eğitim kurumu olarak yapabilecekleri, doğrudan faaliyet ve etkinliklerle sınırlı değildir. Üniversitelerin yapabileceklerini bu bakış açısıyla sınırlamak çok sık bir yaklaşımdır ve önemlilikleri göz ardı edilmiş olur. TK felsefesi ve yaklaşımları, müfredat ve uygulamalarla öğrencilere başta olmak üzere tüm paydaşlara benimsetilmelidir. TK ile yakın ilişkili ÜSS kavram ve yaklaşımı ile, üniversiteler sosyal sorumlu yurttaşlar ve geleceğin yöneticilerini yetiştirmelidirler. Üniversitelerin en önemli ve etkin sürdürülebilir TK amacı ve stratejisi bu olmalıdır. Yükseköğretim kurumları “ÜSS” kapsamı içinde sosyal duyarlılık bilinci yüksek, bu konuda bilgili ve deneyimli öğrencilerden yola çıkarak yurttaşlar ve hatta geleceği şekillendirecek olan kıymetli yöneticileri de yetiştirmekle sorumludurlar ve üniversiteler toplumsal katkı kapsamında gerçekleştirecekleri en kalıcı izleri bu yolda bırakacaklardır.

Öğrencilerin, %88,2’sinin TK, SS ve ÜSS ve KSS gibi konularının müfredatta yer almasını gerektiğini belirtmeleri “hazır” olduklarını göstermektedir. Yine öğrencilerin %78,2’sinin bu yöndeki eğitime katılacaklarını belirtmeleri işe nereden başlanması gerektiği konusunda yol gösterici niteliğindedir.

KAYNAKLAR

Bampton, R. ve MacLagan, P. (2005). Why teach ethics to accounting students? A response to the skeptics. *Business Ethics: A European Review*, 14(3), 290-300.

Barnett, R. (2007). *Recovering the civic university. Higher education and civic engagement: International perspectives*. Ashgate Publishing Limited.

Basil, D. ve Erlandson, J. (2008). Corporate social responsibility website representations: A Longitudinal study of internal and external self-presentations. *Journal of Marketing Communications*, 14(2), 125-137.

Bilgili M. Y. ve Topal A. (2021). Sürdürülebilir yükseköğretim kurumları oluşturulmasında Talloires deklarasyonunun rolü ve önemi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 11(2), 417-424.

Binsardi, A. ve Ekwulugo, F. (2003). International marketing of British education: Research on the students' perception and the UK market penetration. *Marketing Intelligence & Planning*, 21(5), 318-327.

Büyüköztürk, Ş. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. (22.Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.

Carroll, A. B. (1991). The pyramid of corporate social responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders. *Business Horizons*, 34(4), 39-48.

Chen, S.H., Nasongkhla, J. ve J. Donaldson, A. (2018). Strategic Planning Process Model for Developing Open Educational Resources. *IJIET*, 8(5): 362-368.

Crowther, D. ve Aras, G. (2008). *Corporate social responsibility* (1. Baskı). Ventus Publishing ApS.

Delanty, G. (2001). The university in the knowledge society. *Organization Overviews*, 8(2), 149-153.

Freeman, R. E. (1984). *Strategic management: A stakeholder approach* (1. Baskı). Pitman.

Gibbs, P. (2002). From the invisible hand to the invisible hand-shake: Marketing higher education. *Research in Post Compulsory Education*, 7(3), 325-338.

Güleç İ. ve Demir S. (2023). Türk yükseköğretiminde toplumsal katkının kapsamı üzerine bir değerlendirme. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 1-12.

Jonasson, J. T. (2008). *Inventing tomorrow's university. Who is to take the lead?* (1. Baskı) Bononia University Press.

International Association of Universities (IAU). (2022). The Continuing Need for Internationalization of Higher Education. <https://www.iau-aiu.net/Policy-Statements> (Erişim tarihi: 24 Kasım 2023).

Isenmann, R. (2006). CSR Online: Internet-based communication. *Management Models For Corporate Social Responsibility* (1. Baskı, s. 246-253) içinde. Springer.

Karima, R., Oshima, Y. ve Yamamoto, K. (2006). Identification of subjects for social responsibility education at universities and present activity at the University of Tokyo. *Environmental Sciences*, 13(6), 327- 337.

- Karimi, M.R. (2013). Designing the conceptual model of social responsibility of the Azad University by public relation role. *African Journal of Business Management*, 7(1), 8-21.
- Keskin, T. (2020). Kurumsal sosyal sorumluluk ile kurumsal itibar arasındaki ilişkiye yönelik bir araştırma. [Yüksek Lisans Tezi]. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kitamura, Y. ve Hoshii, N. (2010). Education for sustainable development at universities in Japan. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 11(3), 202–216.
- Kotler, P. ve Fox, K. (1995). *Strategic marketing for educational institutions*. New Jersey, Prentice-Hall.
- Kotler, P. ve Keller, K.L. (2009). *Marketing management*. (13. Baskı). Prentice-Hall.
- Latif, K.F. (2018). The development and validation of stakeholder-based scale for measuring University social responsibility (USR). *Soc. Indic. Res*, 140, 511–547.
- LealFilho, W. (2010). Teaching sustainable development at university level: Current trends and future needs. *Journal of Baltic Science Education*, 9(4), 273-284.
- Mehta, S. R. (2011). Corporate social responsibility (CSR) and universities: Towards an integrative approach. *International Journal of Social Science and Humanity*, 1(4), 300-304.
- Mitchell, R. (2011). Sustaining change on a Canadian campus: Preparing Brock University for a sustainability audit. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 12(1), 7–21.
- Mohamed, A. T. E. (2015). A framework for university social responsibility and sustainability: The case of South Valley University Egypt. *International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic, Business and Industrial Engineering*, 9(7), 2377- 2386.
- Morsing, M. ve Schultz, M. (2006). Corporate social responsibility communication: Stakeholder information, response, and involvement strategies. *Journal of Business Ethics*, 15(4), 323-388.
- Mosca, F. ve Civera, C. (2017). The evolution of CSR: An integrated approach symphonya. *Emerging Issues in Management*, (1), 16-35.

Muijen H. (2004a). Corporate social responsibility starts at university. *Journal of Business Ethics*, 53(1), 235-246.

Muijen, H. (2004b). Integrating value education and sustainable development into a Dutch university curriculum. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 5(1), 21-32.

Nejati, M., Shafaei, A., Salamzadeh, Y. ve Daraei, M. (2011). Corporate social responsibility and universities: A study of Top 10 World universities' websites. *Africal Journal of Business Management*, 5 (2): 440-447.

Nuchprasop, K. ve Intarakamhang, U. (2018) A Causal relationship model of students' participatory behavior towards university social responsibility. *J. Behav. Sci.*,13, 15–26.

Pachon, D. (2009). Aktaran Giuffre, L., Ratto, S.E. (2014). A new paradigm in higher education: University social responsibility (USR). *Journal of Education& Human Development*, 3(1), 231-238.

Reiser, J. (2008). University Social Responsibility definition. http://www.usralliance.org/resources/Aurilla_Presentation_Session6.pdf (Erişim tarihi:3 Kasım 2023).

Sanchez, R.G., Bolivar, M.P.R. ve Lopez-Hernandez, A.M. (2013) Online disclosure of university social responsibility: A comparative study of public and private US universities. *Environmental Education Research*, 19(6), 709-746.

Sanchez, R.G., Florez-Parra, J.M., Lopez-Perez, M.V. ve Lopez-Hernandez, A. M. (2020). Corporate governance and disclosure of information on corporate socialre sponsibility: An analysis of the top 200 universities in the Shanghai ranking. *Sustainability*, 12, 1549-1570.

Sankır, H. ve Sankır, Ş. (2017). Toplumsal değişim açısından üniversite-kent etkileşimi ve algısı: Bülent Ecevit Üniversitesi örneği. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3, 473-483.

Segalas, J., Ferrer-Balas, D., Svanström, M., Lundqvist. U. ve Mulder, K.F. (2009). What has to be learnt for sustainability? A comparison of bachelor engineering education competences at three European universities. *Sustainability Science*, 4, 17-27.

Shaari, R., Sarip, A., Rajab, A. ve Zarina, Z.W. (2018). The impact of university social responsibility towards producing good citizenship: Evidence from Malaysia. *Int. J. Organ. Leadersh.* 7, 374–382.

Stephens, J.C., Hernandez, M. E., Román,M., Graham, A.C. ve Scholz, R.W. (2008). Higher education as a change agent for sustainability in different cultures and contexts. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 9(3), 317-338.

van Der Walt, F. ve de Klerk, J.J. (2014). Workplace spirituality and job satisfaction. *International review of Psychiatry*, 26(3), 379-389.

Vukasovic, M. (2008). The integrity of higher education from esence to management. Proceedings of the Seminar of the Magna Charta Observatory, 19 September 2007, The Management of University Integrity. Bononia University Press, Bologna.

Yükseköğretim Kalite Kurulu. (2019) Toplumsal katkı. <https://portal.yokak.gov.tr/kategori/toplumsal-katki-surecleri/> (Erişim tarihi:15 Eylül 2023).

Yavuzçehre, P.S. (2016). Üniversitelerin kentlerine etkileri: Denizli Pamukkale Üniversitesi örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 235-250.

Yükseköğretim Kanunu. (1981). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2547.pdf> (Erişim tarihi: 12 Eylül 2023).